د پوهنې وزارت

د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونكو د
روزنې او د ساينس د مركز معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي كتابونو د
تاليف لوی رياست

پښتو

لسم ټولګی

پښتو – لسم ټولګی

لري. اخيستنه او
سره قانوني چلن

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳[illegible] هـ. ش.

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

پښتو

لسم ټولګی

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکوال:

ـ پوهنمل بريالی باجوړی

علمي او مسلکي ایډیټ:

ـ محمد زرين انځور

ديني، سياسي او کلتوري کمېټه:

ـ ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئيس.
- حبيب الله راحل د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست کې د پوهنې وزارت سلاکار.
ـ مولوي خليل الله فيروزي

د څارنې کمېټه:

ـ دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ښوونکو د روزنې او د ساينس مرکز معين.
ـ دکتور شېرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول.
ـ د سرمؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس.

کمپوز او ډيزاين:

ـ صفت الله مومند

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ه

ملي سرود

دا وطـن افغـانسـتان دی
کـور د سولـې کـور د تـورې
دا وطـن د ټولو کـور دی
د پښـتون او هـزاره وو
ورسـره عـرب، گـوجر دي
براهـوي دي، قزلباش دي
دا هـېـواد بـه تـل ځلېږي
پـه سينـه کـې د اسـيا به
نـوم د حـق مـو دی رهبر

دا عزت د هـر افـغان دی
هر بچی يې قهرمـان دی
د بـلـوڅـو د ازبکـو
د تـرکمنـو د تاجکـو
پـا ميـريا ن، نو رستا نيـا ن
هـم ايمـاق، هم پشه يان
لـکـه لمـر پر شنه اسمان
لـکـه زړه وي جـاويدان
وايـو الله اکبر وايـو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د پوهنې د وزیر پیغام

گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختګ او ټولنې د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او ټولنیزې اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زیاتې شوې دي. د زده‌کړې په بهیر کې د زده‌کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه ګرځېدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده‌کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده‌کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په باکیفیته ښوونه او روزنه کې پر له پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده‌کوونکو او هېواد ته ښې بریاوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤولیت په ریښتوني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار کاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ډګر کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده‌کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې یې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې یې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیک لړ

شمیره	د لوست نوم	مخ
لومړی لوست	دعا	۱
دویم لوست	نعت	۷
دریم لوست	سوله	۱۱
څلورم لوست	ادب څه ته وايي؟	۱۷
پنځم لوست	خوشحال خان خټک	۲۳
شپږم لوست	پښتو نحوه یا جمله پوهنه	۳۱
اووم لوست	ملي نظمونه	۳۹
اتم لوست	ولسي کیسه	۴۷
نهم لوست	سید بهاوالدین مجروح	۵۳
لسم لوست	عروضي نظمونه	۶۱
یوولسم لوست	پښتو هنري نثر	۷۱

شمیره	د لوست نوم	مخ
دولسم لوست	د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره	۷۷
دیارلسم لوست	ښځې او لنډۍ	۹۱
څوارلسم لوست	افضل خان او تاریخ مرصع	۹۹
پنځلسم لوست	پښتو لنډه کیسه	۱۰۷
شپاړسم لوست	ویلیام شکسپیر	۱۱۳
اووه لسم لوست	مېرمن سپینه	۱۱۹
اتلسم لوست	کاڼه (لنډه کیسه)	۱۲۵
نولسم لوست	لفظي صنعتونه	۱۳۱
شلم لوست	هجري او د هغه حبسیات	۱۳۷
یوویشتم لوست	پښتو سفرنامې	۱۴۳
دوه ویشتم لوست	معنوي صنعتونه	۱۴۹
درویشتم لوست	چاپېریال ساتنه	۱۵۷
څلرویشتم لوست	د هوتکو ادبي دربار	۱۶۳
پنځه ویشتم لوست	د ماین خطرونه	۱۷۱
شپږویشتم لوست	اصطلاحات او محاورې	۱۷۷
اووه ویشتم لوست	د روږدیو الې لاملونه	۱۸۳
اته ویشتم لوست	پښتو لهجې	۱۸۹
	وییپانګه	۱۹۵
	اخځلیکونه	۲۰۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی لوست

دعا

موږ مسلمانان د هر کار پیل د بسم الله په ویلو کوو، ځکه چې د بسم الله په ویلو سره په هر کار کې برکت پیدا کېږي او د کار پای په ښه شان سرته رسېږي. یا د خدای ﷻ نوم یادوو او یا د کار پیل په دعا سره کوو. د پښتو ژبې پخواني دیوانونه په حمد پیلېږي. حمد د خدای ﷻ ثنا او ستاینه ده او تل په نظم کې وي. ځینې کتابونه په مناجات هم پیلېږي. مناجات هم دعا ده چې له خدای ﷻ څخه کېږي، کېدای شي چې په نظم کې وي او یا په نثر کې. په پښتو ادب کې د مناجات خورا په زړه پورې نمونه په نظم کې د بیت نیکه ده چې په تېرو ټولګیو کې مو لوستلې ده. موږ تل خدای ﷻ ته په زارۍ او دعا کې یو او له خدای ﷻ نه راز، راز غوښتنې لرو. تاسې په تېر ټولګي کې د پښتو کتاب د یونس خیبري په حمد پیل کړی و. ددې ټولګي د کتاب پیل د نومیالي شاعر ګل پاچا الفت په دعا سره کوو، چې خدای جل جلاله زموږ په زړه کړه کې خیر او برکت واچوي.

- د حمد او مناجات ترمنځ څه توپیر دی؟
- موږ ولې د کار په پیل کې دعا کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټول جهان واکداره! ته هر څه لرې او هر څه کوی شې. د هر چا امید تاته کېږي او هر څوک هر څه له تا غواړي. ستا خزانې او کارخانې ډکې دي. ستا په باغونو کې د شیدو او عسلو ویالې بهېږي.

ستا بخششونه او انعامونه بې پایانه دي. ستا د رحمت نور په ځمکو او اسمانونو کې نه ځایيږي.

فقیران او مسکینان درنه د ډوډۍ سوال کوي.

ماره او بډایان درنه اشتها او د هضمولو قوت غواړي.

څوک درنه په زاریو او دعاګانو اولادونه غواړي. ځینې وایي چې مال او دولت راکړه!

یو وایي چې جنت مې په کار دی. بل وایي له دوزخه امان او پناه غواړم.

مرتبې او لوړې درجې له تا سره دي، کامیابي او موفقیت ستا په توفیق حاصلېږي.

دین او دنیا ستا په لاس کې دي.

راحت، زحمت، عزت او ذلت ستا له خوا انسان ته رسي.

بهار او خزان ته راولې، مرګ و ژوند ستا په اختیار کې دی.

هر څه ته کوې او هر څه له تا غوښتل کېږي.

ددې جهان او د هغه جهان اجرونه، خیرونه، خوندونه او خوشحالۍ خلکو ته، ته ورکوې. زه پوهېږم چې تا سره هر څه شته.

مګر زه هر څه نه غواړم. زما دعا او د زاهدانو دعا، زما ارزو او د پادشاهانو ارزو یو راز نه ده.

زما سوال د بډایانو او مسکینانو له سواله ډېر توپیر لري.

زه نه وایم چې ځمکې او پیسې راکړه. نه غواړم چې عزت مې ډېر لوړ او رتبه مې لوړه شي. موټرونه او اسونه مې نه دي په کار.

قصرونه او عمارتونه نورو ته ورکړه!

پټې او باغونه هغه چاته وبخښه چې په خاورو نه مړېږي.

په بانکونو کې د سوداګرو پیسې زیاتې کړه.

د بزرګۍ اعتبار مه راکوه! ځکه چې ستا په طاعت او عبادت له خلکو نه اجر او عزت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتل راته ښه نه ښکاره کېږي.

زه له دې ټولو نه تېرېږم او نور څه غواړم.

زه هغه څه غواړم چې ته يې هم غواړې.

هو، زه ستا له رضا نه خلاف څه نه غواړم.

زه وايم په جهان کې د ظلم بيرغ نسکور کړه. حق او عدالت ته قوت ورکړه! په زړونو کې رحم او د خير مينه واچوه!

په دماغونو کې د حق نور او د حقيقت رڼا پيدا کړه! ته کولای شې چې د ظلم قوت په وړو، وړو کاڼو ميده، ميده او ذرې، ذرې کړې يا د هوا په ماشو ظالمان تباه کړې.

مګر موږ د اتوم په بمونو هم دا کار نشو کولای.

د ليکوال لنډه پېژندګلوي:

ګل پاچا الفت د مير سيد پاچا زوی او د سيد فقير پاچا لمسی دی. د لغمان په عزيز خان کڅ کې په (۱۲۸۸ هـ ش، ۱۹۰۹م) کال کې زېږېدلی دی. د ننګرهار او کابل په مدرسو کې يې زده کړې کړې دي او رسمي ماموريت يې د انيس د ورځپاڼې په اداره کې پيل کړی و. الفت د رسمي دندو په بهير کې په لوړو څوکيو کارونه کړي دي او دوه دورې په پارلمان (ولسي جرګه) کې د خلکو د استازي په توګه هم پاتې شوی دی. ګل پاچا الفت د پښتو ژبې له پنځو ستورو څخه دی چې پښتو ژبې او ادب ته يې زيات خدمتونه کړي دي. ډېر کتابونه يې ليکلي دي چې مشهور يې دادي: غوره شعرونه، غوره نثرونه، ليکوالي (املا او انشا) ادبي بحثونه، څه ليکل يا ليک پوهه او نور...

ګل پاچا الفت په نظم او نثر دواړو کې د پوره صلاحيت خاوند و، چې غوره اشعار يې د شعرونو ټولګه او غوره نثرونه يې د معاصرو ادبي نثرونو په زړه پورې مجموعه ده. ګل پاچا الفت په ۱۳۵۶ل کال د قوس په ۲۸مه نېټه له دې نړۍ نه سترګې پټې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډیز:

په دې دعا کې له خدایه غوښتل شوي دي چې په نړۍ کې دې ظالم نه وي، ظلم او تېری دې نه وي. دا تر ټولو غوره دعا ده، ځکه چې د ټول انسانيت خلاصون پکې نغښتی دی. کله چې ظالم او ظلم نه وي نو محکوم او مظلوم به هم نه وي. برابري، عدل او مساوات به وي او دا هغه څه دي چې د اسلام مبارک دين يې غواړي او د خدای ﷻ رضا هم په دې کې ده. موږ هم بايد تل له خپل خدای ﷻ څخه د خير دعا وغواړو چې په هغه کې د ټولو انسانانو خير وي.

موږ بايد خود غرضه او خودبين ونه اوسو چې هر څه د ځان لپاره وغواړو، بلکې خپله هوسانه د نورو په هوسايني کې ولټوو.

هغه څه چې د ځان لپاره يې غواړو د نورو لپاره يې هم بايد وغواړو. د اسلام مقدس دين موږ عدل، ورورۍ او برابرۍ ته رابولي نو بايد موږ هم پخپلو کړو وړو کې دغه اصل په پام کې ونيسو. چاته ازار ونه رسوو. د چا په حق سترګې پټې نه کړو او په ورورۍ، سوله او امن کې ژوند وکړو.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې وروسته له ښوونکي څخه په وار سره متن په لوړ اواز ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووايي:

- د حمد او مناجات ترمنځ څه توپير دی؟
- د دعا او مناجات ترمنځ څه توپير دی؟
- مناجات په نظم کې وي که په نثر کې؟
- ولې د هر کار پيل په دعا سره کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲_ زده کوونکي دې په وار سره د متن لنډيز پخپلو خبرو کې ټولګيوالو ته وړاندې کړي.
۳_ زده کوونکي دې پخپله خوښه په خو کرښو کې يوه دعائيه وليکي او په ټولګي کې دې يې واوروي.
۴_ زده کوونکي دې متن په غور ولولي او په متن کې دې شخصي ضميرونه، ملکي ضميرونه او استفهامي ضميرونه په نښه کړي.

شخصي ضميرونه: د لومړي شخص، دويم شخص او دريم شخص لپاره کارول کېږي. په دوه ډوله دي، منفصل او متصل.
منفصل ضميرونه: هغه دي چې مستقل وي او له بلې کلمې سره پيوست نه وي.
لکه: زه، ته، دی، موږ، تاسې، دوی.
متصل ضميرونه: هغه دي چې په خپلواک ډول نه کارول کېږي له نورو نومونو سره يوځای وي لکه: مې، مو، يې، دې.
ملکي ضميرونه: چې يو شيز په چا پورې اړوند بولي، لکه: زما، ستا...
استفهامي ضميرونه: د پوښتنې لپاره کارول کېږي، لکه: څوک، چا.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې دغه دعائيه شعر په غور ولولي او مفهوم دې پخپلو کتابچو کې وليکي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې واوروي:

که هر څو يم له عمله بېنوا
ربه ته مې د اميد غونچه کړې وا
ما له قهره په امان کړې ذوالجلاله
يا جماله رحم ته وکړې پر ما

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـر نـيـکـی بـانـدې قـوت راکــړې قـادره!
لـه بـدی مـې پـه امـان لـرې مـولا
و نيکی تـه مـې محـتاج نـه يـې خـاونـده
نـه زمـا پـه بـدعـتـو لـرې پـروا
سـتـا لـه واړو مـنـاهـيـو نـجـات راکـړې
پـر مـا امـر کـړې قـايـم تـر ابـدا
هر عـادت مې پر طاعت باندې حساب کړې
کـه صـحـيـح چـېـرې لـه مـا نـه سـي ادا
د شـيـطـان لـه بـده مـکـره نـجـات راکـړې
هـم د نـفـس لـه وسـوسـې او لـه هـوا
پـه يـقـيـن کـې مـې لـرې بـاور لـه مخه
مـا لـه مـلـکـه د گـمـان لـرې جـدا
مـا تـوانـگـر د قـنـاعـت پـه خـزانـه کـړې
چـې مـې نـه وي وسـوسـه ددې دنـيـا
امـيـد ډېـر لـرم بـاري سـتـا و کـرم ته
چـې غـالـبـه مـې پـر خـوف بـانـدې رجـا
سـتـا ديـدار بـه روزي زمـا ((جـمـعـه)) کـړې
پـه نـصـيـب، مـې شـفـاعـت کـړې د پېشوا

حاجي جمعه بارکزی:
حاجي جمعه بارکزی د پښتو ژبې شاعر و چې له ۱۲۰۰ هـ. ق. نه تر ۱۲۵۹ هـ. ق. پورې يې ژوند کړی دی. دی د کندهار په زاړه ماشور کلي کې اوسېده او د سردار کندل خان معاصر و. د خپل وخت عالم او صوفي شاعر و. د نقشبنديه طريقې پيرو و. څو ځلې حج ته په پښو تللی و. دده په شعرونو کې د کندل خان د حکومت ګډوډيو او ظلمونو ته اشاره شوې ده او هم يې د پښتنو غازيانو هغه حملې يادې کړې چې د انګرېزانو پر خلاف يې کړې دي. ديوان يې د علومو اکاډمۍ له خوا په ۱۳۶۰ هـ. ش. کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نعت

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر محمدﷺ ستاینه پکې شوې وي. په نعت کې معمولاً شاعر د حضرت محمدﷺ د سیرت ستاینه کوي او ددې په څنګ کې ورسره د خپلې مینې اظهار کوي. په پښتو شعر کې له لرغونو زمانو څخه تر کلاسیکې شاعرۍ او نننۍ شعرپورې دا لړۍ رارو انه ده.

د پښتو شعر په زیاترو دیوانونو کې له حمد نه وروسته د اسلام د ستر لارښود حضرت محمدﷺ په اړه نعت ویل شوی دی.

کله کله دا ستاینه په نثر کې هم وي خو بېلګې یې په نظم کې زیاتې دي. په پښتو کې حمدونه او نعتونه په جلا جلا مجموعو کې هم راټول او خپاره شوي دي. په دې لوست کې مو دکلاسیکې دورې د یو شاعر خواجه محمد بنګښ یو نعت غوره کړی دی.

نعت څه ته وایي او موضوع یې څه وي؟

ستاسې کوم نعت په یاد دی څو بیتونه یې په ټولګي کې نورو ته واوروئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمده ستا و لور ته به سفر کړم
په لېمو به در روان شپه به په سر کړم
رنګینه جامې به واغوندم حبیبه!
ځان به ستا د بورجلونو قلندر کړم
زه که ستا تر مبارکې روضې ورشم
په بڼو به دې جارو خاورې د در کړم
سعادت د دواړو کونو زما دادی
چې په خاورو، دې روښان دواړه بصر کړم
پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جګې جګې نوراني جمال ځرګند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم
ته نظر د عنایت رابانديې وکړه
بېهوده مینې هرګور سره اوتر کړم
زه خواجه محمد هرګوره ګنهګار یم
ډېر امید له شفاعته د سرور کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاعر لنډه پېژندګلوي:

خواجه محمد بنګښ د پښتو ادبیاتو د منځنۍ دورې شاعر دی. د مغلي پاچا اورنګزیب د پاچاهۍ په وخت کې یې ژوند کاوه. د خوشحال خان خټک معاصر او د پښتنو د بنګښو قبیلې ته منسوب دی. په بنګښو شاعرانو کې لومړنی د دیوان خاوند شاعر دی. دیوان یې په پېښور کې چاپ شوی دی. خواجه محمد بنګښ په پېښور کې ژوند کاوه او د تصوف په سلسله کې د چشتیه طریقې پیرو و. دی د شیخ عبدالرحیم مرید و.

دده په اړه پوره معلومات نشته. د زېږېدنې او مړینې نېټه یې نه ده معلومه. قبر یې هم نه دی معلوم. شعرونه یې عشقي، عرفاني او اخلاقي مضامین لري. خواجه محمد بنګښ د خپلو یارانو په مړینه ډېرې ښې مرثیې لیکلې، خو دده مرثیه چا نه ده لیکلې.

د پښتو ژبې یو شاعر بیدل یې د یو نکته دان شاعر په توګه یادوي. خواجه محمد بنګښ په خپل یو شعر کې د اورنګزیب د پاچاهۍ وخت ته داسې اشاره کوي:

د اورنګ په پادشاهۍ کې مې نیاو نه شي
زه خواجه محمد به ووځم بل لور ته

د متن لنډيز:

نعت هغه موزون کلام دی چې د اسلام د ستر پیغمبر حضرت محمدﷺ ستاینه پکې راغلې وي. پښتو دیوانونه په حمد پیلېږي او وروسته نعت راځي چې په نعت کې د حضرت محمدﷺ د سیرت ستاینه کوي. خواجه محمد بنګښ چې د کلاسیکې دورې شاعر دی په دغه نعت کې یې د حضرت محمدﷺ مزار ته د ورتلو ارمان کړی او د خپلو ګناهونو د شفاعت هیله ترینه لري، شاعر خپله نېکمرغي داګڼي چې دده تر مزاره ورشي او د عنایت نظر ورباندې وشي. په پښتو پخوانیو او اوسنیو شعرونو کې د نعتونو نمونې زیاتې دي چې شمېر یې سلګونو ته رسېږي. ځینې نعتیه مجموعې هم په معاصره دوره کې خپرې شوي دي چې یو شمېر نعتونه یې راټول کړي دي. ځینې داسې پښتانه شاعران هم شته چې د نعتونو مستقلې مجموعې لري.

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته په وار سره متن په لوړ اواز ولولي. ښوونکی دې د زده کوونکو سم ویل وڅاري.

۲_ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د نعت یو، یو بیت معنا کړي او نور زده کونکي دې د نعت سم ویل او سمه معنا کول وڅاري.

۳_ زده کوونکي دې لاندیني لغتونه معنا او په مناسبو جملو کې وکاروي:

حبیب، بورجل، قلندر، روضه، سعادت، بصر، جګې جګې، جمال، عنایت، اوتر، شفاعت، سرور

۴_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د نعت ویونکی څوک او د چا معاصر و؟
- دکوم پاچا په وخت کې یې ژوند کاوه؟
- د دې شاعر د شعرونو موضوعات څه دي؟

۵_ د لاندې بیتونو مفهوم په وار سره په شفاهي توګه وواياست:

پیشکشي مې د عمل په مخکې نشته
شرمنده به در حاضر دا خپل بشر کړم
جګې جګې نوراني جمال ځرګند کړه
د غفلت توره تیاره شوه چې نظر کړم

۶_ زده کوونکي دې په شعر کې نومځري په نښه کړي او ودې وايي چې کوم نومځري دي؟

کورنی دنده

زده کوونکي دې په کور کې د اسلام د ستر پیغمبر محمد (ص) په اړه په یو مخ کې لیکنه وکړي، او په بله ورځ دې خپله لیکنه په پښتو درسي ساعت کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله

جګړه او سوله د انسانانو له ژوند سره سمه رارووانه ده. سوله د جګړې ضدکلمه ده. په جګړه کې انسان وژنه، بربادي او ناخوالې وي.

ټولنيز ژوند له ګډوډيو سره مخامخ کېږي. په سوله کې ارامي، خواخوږي، سوکالي او امن وي. سوله ټولنيز ژوند تنظيموي او د جګړې ناخوالې له منځه وړي. جګړه د تباهۍ او بربادۍ نوم دی او سوله د ارامۍ او ودانۍ ضمانت کوي. جګړه نه ګټه لري او نه ګټل، سوله نه ماته لري او نه بايلل. په دې لوست کې به تاسې د سولې د ارزښت او ګټو په اړه ولولئ چې ژوند پرته له سولې خومره ستونزمن او له کړاو نه ډک دی.

ــ که سوله نه وي نو ژوند به له کومو ستونزو سره مخامخ وي؟

ــ په سوله کې د انسانانو د ژوندکوم حقونه خوندي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د صلحې په بڼه یوه عربي کلمه ده چې ډېرې معناوې لري خو یوه معنا یې چې ډېره کارول کېږي هغه د جنګ جګړې بندول دي.

سوله د جنګ بندول، د شخړو لرې کول او د اختلافاتو ختمول دي. یا سوله هغه ترون دی چې جنګ او شخړې پرې ختمېږي. که په کوم ځای کې سوله نه وي، نو هلته خلک یو له بل سره په جګړه اخته وي. د ژوندانه ټول ورځني کارونه نه شي کولای او خلک دې ته اړ کېږي چې لیرې ځایونو ته مهاجر شي او ژوند په سختۍ تېر کړي. په جګړه کې خلک وژل کېږي. میندې او پلرونه بې اولاده کېږي، ماشومان بې پلاره او بې موره کېږي.

په جګړه کې خلک د ټوپک په ژبه غږېږي او په ځمکو کې د غنمو پر ځای ماینونه او بمونه کري. په ماینونو زرګونه خلک وژل کېږي او ځیني خپل لاسونه، سترګې او پښې پکې له لاسه ورکوي. ماینونه د خلکو ژوند اخلي او هېواد ورانوي. که سوله نه وي، خلک خپه او ژوند په سختۍ تېرېږي.

په انساني ټولنه کې خلک ډول ډول دي. انسانان کله یو له بل سره جوړېږي او کله نه جوړېږي. نارینه، ښځې، ځوانان او سپین ږیري د هر څه په اړه بېل، بېل نظرونه لري. دا څه بدکار نه دی. که موږ په کومه خبره له چا سره نه جوړېږو، کومه ګناه نه ده، خو که له یو بل سره خبرې وکړو، نو څرګندېږي چې کومه خبره د ټولو په ګټه ده. که څوک زموږ خبره نه مني موږ حق نه لرو چې هغه مجبوره کړو چې باید حتماً زموږ خبره ومني. موږ باید دا زده کړو چې خبرې په دلیل سره وکړو او منطقي وغږېږو. که چېرې څوک د ټوپک په زور مجبور کړو چې زموږ خبره ومني، نو هغه به له موږ نه ډار شوی وي. په زړه کې به یې زموږ خبره نه وي منلې او له موږ نه به کرکه هم کوي.

موږ باید په دې وپوهېږو چې خلک ډول، ډول دي. د یو لاس ګوتې هم برابرې نه دي. یو تور، بل سپین، څوک جګ، څوک ټیټ، څوک چاغ او څوک ډنګر دی. یو په یوه ژبه خبرې کوي او بل په بله ژبه. سره له دې چې یو له بله توپیر لرو خو د ځان او خپلو کورنیو لپاره هغه څه غواړو چې ټول یې غواړي. خواړه، د څښلو اوبه، د اوسېدو ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د ژوند د چلولو لپاره کار.

مورږ ټول دا هیله لرو چې زموږ اولادونه روغ، غښتلي او کورنۍ مو خوشحاله وي. دې هیلې ته د رسېدو لپاره موږ باید په سوله او ارامۍ کې ژوند وکړو.

په دې نړۍ کې چې موږ ژوند کوو نو خلک ډول ډول دي او باید چې همداسې وي، ځکه که ټول خلک یو ډول وای دا دنیا به پیکه او بې خونده وای. د همدې لپاره د یو سړي څېره بل ته ورته نه ده. یو سړی یو کار ښه کولای شي او بل سړی بل کار. یو دهقان دی او بل خټګر. څوک د اوسپنې کار کوي او څوک د ورېږو او وریښمو کار، یو سوداګري کوي او بل دوکانداري، یو مستري دی او بل ترکاڼ. موږ په خپل ورځني ژوند کې دې ټولو کسانو ته اړ یو. که څوک موږ ته ورته نه دی، یا یې جامې زموږ غوندې نه دي او یا یې غږېدا بل ډول ده، ددې معنا دا نه ده چې هغه له موږ نه ښه او یا بد دی. څه پروا کوي که موږ یو له بله توپیر لرو؟ که څوک یو کار زموږ په څېر نه کوي، موږ یې باید بد ونه ګڼو. موږ یې له نورو زده کوو، نو نور خلک کولای شي چې له موږ نه یې زده کړي. که موږ یو بل ته درناوی ونه کړو او یو له بل سره ناسته ولاړه او خبرې ونه کړو، نو سوله به نه وي.

د انسانانو ترمنځ توپیرونه اختلافات رامنځته کوي خو د اختلافاتو پالل اختلافات زېږوي. دا باید په یاد ولرو چې د اختلافاتو د حل ډېرې لارې شته. کله چې ماشومان په خپل منځ کې جنجال کوي نو مور او پلار یې ورسره خبرې کوي او جوړوي یې. کله چې دګاونډیانو ترمنځ ستونزې پیدا شي، جرګه یا شورا ورسره مرسته کوي چې یو له بل سره روغه وکړي. کله کله بیا خلک د خپلو ستونزو د حل په خاطر قاضي، وکیل او محکمې ته ورځي. که هېوادونه یو له بل سره شخړه ولري، پخپلو منځو کې کښېني او د حل یوه لاره پیدا کوي. که په دې هم جوړ نه شي، نو د ملګرو ملتونو له موسسې نه مرسته غواړي، لنډه دا چې د اختلاف د حل لپاره ډېرې لارې شته. موږ باید خپل اختلاف د خبرو او جرګو له لارې حل کړو، نه د زور له لارې. زور بدمرغي راولي، زور اختلاف نه حل کوي، بلکې اختلاف زیاتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو لازمه ده چي موږ خلک سولې ته راوبلو او ويې هڅوو چې د جګړې پر ځای سولې ته غاړه کېږدي.

د یونسکو کړنلاره په دې جملې پیلېږي: (څرنګه چې جګړه د انسانانو له ذهن نه پیلېږي، نو د سولې د دفاع سنګر هم باید د انسانانو په ذهن کې رامنځته شي.)

په پښتو لیکني (تحریري) او نالیکني (شفاهي) ادبیاتو کې هم په سوله او امن ټینګار شوی دی او تل یې خلک سولې او امن ته رابللي دي. د پښتو په شفاهي ادبیاتو کې لکه لنډۍ او ځیني نورو ډولونو کې، دغه موضوع ډېره ښه انځور شوې ده. په زیاتو لنډیو کې جنګ غندل شوی او ناوړه پایلې یې په ګوته شوي دي، لکه:

د ښو ټوپکو وستاکاره

د ښو ځوانانو خون به ستا په غاړه وینه

همدارنګه په پښتو شعر کې هم له لرغونو زمانو څخه رانیولې تر ننه پورې سوله او امن ستایل شوی، جنګ یې غندلی او سولې ته یې خلک رابللي دي.

د منځنۍ دورې یو شاعر ملا جان فدوي هوتک جګړه مارو ته د سولې په هکله داسې وایي:

عــــارفــــان کــــا لـــه جـهــانـــه ســــره ســولــه

تـــا تـــرلـــی پـــه جـــهـــان د ســـولـــې ور دی

همدارنګه د پښتو ژبې پخوانیو او اوسنیو شاعرانو هېڅکله سوله له پامه نه ده غورځولې او جنګ یې غندلی دی.

رحمان بابا په دې لاندې شعر کې په ښکلي ډول خلک سولې ته رابللي دي:

کر د ګلـو کړه چې سـیمه دې ګلزار شـي	اغزي مه کره په پښو کې به دې خار شي
کوهـی مـه کنـه د بل سـرې پـه لار کې	چېرې ستا به د کوهي په غاړه لار شي
آدم زاد پـه معنـا واړه یـو صـورت دی	هـر چـې بـل آزاروي هغه آزار شي
هغـه زړه بـه لـه توپانـه پـه امـان وي	چې کښتۍ غوندې د خلکو باربردار شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصره شاعرۍ کې سوله له هرې دورې نه زياته راغلې ده او ولسونه يې د سولې په ساتلو مکلف ګڼلي او د جګړې تباهي او بربادي يې يو په يو بيان کړې ده. په معاصر شعر کې مو دلته دوه نمونې غوره کړې دي چې تاسې به يې ولولئ

مينه کر دی په وطن کې د ګلونو — مينه ژوند او سعادت دی د قامونو
د ژوندون ترخه په مينه خواږه کېږي — ورکوي مينه خواري د ولسونو
کوم قامونه چې په مينه سره ژوند کړي — تل وي خلاص د زماني له افتونو
مينه مينه ده چې جوړ پرې دا جهان دی — مينه اصل د وجود او د انسان دی

ارسلان سليمي

چې خپل کور ودانوم زه — د بل کور نه ورانوم زه
نه مې چا سره بدي ده — نه مې چاته بدنيتي شته
له هر چا مې ورورولي ده — خپل پردي سره اشتي ده
زه هر چا له ره ښه غواړم — زه چې ځان له ره څه غواړم

دوست محمد کامل مومند

د متن لنډيز:

سوله د جګړې بندول دي. سوله د جګړې ضد کلمه ده، په جګړه کې وژنه، ورانول او له تباهۍ او بربادۍ نور څه نشته. په سوله کې ارامي، ورورولي، مهرباني، سوکالي او ترقي ده.

انسانان په خپلو منځو کې توپيرونه لري او هر سړی د خپل استعداد او توان سره يو کار کوي. ځکه چې موږ يو د بل کار ته اړ يو. د انسانانو ترمنځ اختلافات هم شته خو دا اختلافات د خبرو اترو له لارې بايد حل شي. هېڅوک حق نه لري چې په چا باندې په زور يوه خبره ومني.

که اختلافات شديد شي، نو د حل لپاره يې سپين ږيري، جرګې، محلي شوراګانې شته. له دې سره قاضي، وکيل او محکمې هم شته چې شخړې حلوي.

د هېوادونو ترمنځ که اختلافات پيدا کېږي نو ملګري ملتونه يې حلوي. هر دول

اختلافات د خبرو او مذاکرې له لارې حل کېدای شي. نو لازمه نه ده چې د جگړې لاره ونيول شي او سوله له منځه لاړه شي.

موږ ټولو ته لازمه ده چې د سولې د دفاع او ساتنې فکر د انسانانو په ذهنونو کې ورزو، ځکه چې جگړه هم له همدغه ځای نه پیلېږي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن يو، يو پراگراف ولولي او مفهوم دې يې څرگند کړي.

۲ـ زده کوونکي دې په دوه پراگرافونو کې د جگړې زيانونه او د سولې گټې وليکي او په وار سره دې يې په ټولگي کې واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره په لاندې موضوع باندې خبرې وکړي او خپل خپل نظر دې څرگند کړي (څنگه کولی شو د خلکو په ذهنونو کې د سولې ساتنې اصل ورزو.)

۴ـ (خلک ډول ډول دي) زده کوونکي دې و وايي چې دا جمله څه معنا لري. د ټولنې په گټه ده که په تاوان؟

۵ـ دوه زده کوونکي دې د نورو په استازيتوب په وار سره په دې خبرې وکړي چې څنگه کولای شو اختلافات حل کړو؟

۶ـ زده کوونکي دې په دې خبرې وکړي چې ښځې د سولې په راوستو کې څه رول لوبولای شي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کورونو کې متن په غور سره ولولي او بيا دې ددې متن په رڼا کې د سولې په هکله يوه ليکنه وکړي. بله ورځ دې يې په ښتو درسي ساعت کې د نورو ټولگيوالو په وړاندې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادب څه ته وايي؟

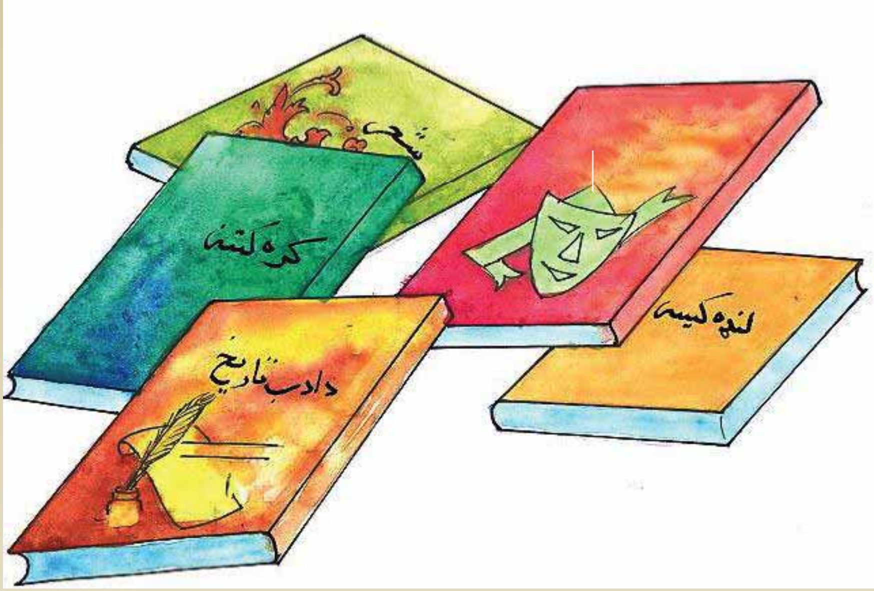

موږ په ښوونځي کې او هم له ښوونځي څخه د باندې ځينې کلمې اورو او یا يې په کتابونو او مجلو کې لولو، خو په اړه يې دومره معلومات نه لرو چې ورباندې وپوهېږو، د بېلګې په توګه ادب، ادبيات، ادبپوهنه، کره کتنه، ادبي تاريخ، ادبي ژانر او داسې نورې کلمې يا اصطلاحات چې په ادب يا ادبياتو پورې اړه لري خو ځينې به يې له معنا او تعريف سره لازمه اشنايي نه لري. ددې لپاره مو په دې لوست کې په ادب خبرې کړي او د ادب ځينې څانګې مو درته په لنډه توګه روښانه کړي دي چې د ادب هره څانګه په لنډ ډول وپېژنئ.

- ادب څه ته وايي؟
- شعر او داستان هم د ادب برخې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخوانیو د ادب د کلمې په هکله ویل چې د ادب کلمه له (هذب) نه اخیستل شوې چې (هذب) د بې عیبه معنا لري. د (هذب) کلمه به د هغې ونې لپاره استعمالېده چې څانګې او ښاخونه به یې پرې شول او صافه به شوه.

وروسته بیا دا کلمه د هغه څه لپاره کارېده چې عیبونه به یې ورک شول او مهذب به شو. وروسته دغه (هذب) په ادب واوښته.

د ادب کلمه په تهذیب هم معنا شوې لکه څه شی چې له څه سره لایق او مناسب وي دې ته هم ادب ویل کېږي. په تعریف کې به یې داسې ویل کېدل چې ادب هغه پوهه ده چې انسان په خپله وینا او بیان کې له تېروتنې څخه ساتي. همدارنګه ادب پوهې، زیرکی اخلاقي تهذیب او فضیلت ته هم وایي او په اصطلاح کې هغه پوهه او ریاضت دی چې انسان ته فضیلت وربه برخه کوي او پخپلو کړو وړو کې یې له تېروتنې څخه ژغوري.

په اوسنیو څېړنو کې ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب واقعیت مخامخ او نېغ په نېغه نه بیانوي بلکې په ښکلي او احساس پارونکي شکل یې وړاندې کوي. شاعر او لیکوال له واقعیت څخه خپله اخیستنه کوي او بیا یې په عاطفي بڼه انځوروي. د ادبي ژانر (شعر، کیسې، ډرامې، طنز او نورو) مهمه ځانګړتیا داده چې احساس ولېږدوي او که دا کار ونه کړي او د اورېدونکي یا لوستونکي پر عواطفو اغېزه ونه کړي هغه ادبي اثر نه دی. ادب مخامخ نصیحت او لارښوونه نه کوي خو یوه پېښه داسې بیانوي چې تر لوستلو وروسته د شخص په سلوک او فکر کې مثبت بدلون راولي. بد ته بد وایي او له ښو سره مینه وکړي. ادبیات د انسان ښکلاییز ذوق تسکینوي، سرکښه غرایز تعمیروي، شډل ذوقونه یې تربیه کوي. د غمونو او اندېښنو په وخت کې انسان ته تسلي ورکوي. ادبیات دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي.

تخلیقي یا هنري ادبیات هغو ادبي اثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه، طنز، ادبي ټوټه، تکل او داسې نور... تحقیقي ادبیات د ادبي اثارو د ماهیت، منشاء، تکامل او څرنګوالي په باره کې څېړنې ته ویل کېږي. په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي اثار

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي او تحقيقي ادبيات ددغو اثارو په باره کې بحث او څېړنه ده چې دغو تحقيقي ادبياتو ته ادبپوهنه هم وايي.

ادبي ژانرونه:

ژانر (genre) فرانسوي کلمه ده چې د نوع يا ډول معنا لري. ادبي اثار د شکل او جوړښت له پلوه د يوه يا بل ژانر په ډله کې راځي. په اروپا کې پخوا دغه ژانرونه منل شوي وو:

ايپيک، ليريک او ډراماتيک

ايپيک حماسې ته وايي. په نثر او نظم دواړو کې راتلای شي. د ايپيک يا حماسې ځينې نامتو نمونې دادي: د هومر ايلياد او اوديسې، د هند مهابهارا ته د فردوسي شاهنامه، د پښتو آدم خان درخانۍ او مؤمن خان او شيرينو.

د ليريک کلمه له لاتين څخه راوتلې ده. لاير د موسيقۍ يو ډول تاريزه اله وه چې سندرې به ورسره ويل کېدې. ليريک کلمه د غنايي اشعارو لپاره کارول کېږي چې دغه اشعار د تخيل، هيجان او ترنم څرګندې نښې له ځان سره لري او د شاعر ځانګړي احساسات څرګندوي. په اوسني وخت کې ناول، لنډه کيسه، شعر، ادبي ټوټه او تکل منل شوي ادبي ژانرونه دي. په اوسني وخت کې د ژانر اصطلاح په پراخ مفهوم استعمالېږي، لکه داستان يو ادبي ژانر دی او د داستان هر ډول لکه لنډه کيسه، ناول، طنز او تکل هر يو ځانته ادبي ژانر دی.

همدارنګه په ليريک کې شعر ژانر دی او بيا د شعر نور ډولونه لکه غزل، قصيده، مثنوي، رباعي او داسې نور هر يو د شعر ډولونه دي.

په ايپيک يا حماسه کې هم پخوا دوه ژانرونه ډېر مشهور وو لکه تراژيدي او کميډي.

د ادبپوهنې څانګې:

ادبپوهنه درې څانګې لري: ادبي تيوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاريخ.

ادبي تيوري د ادبي اثارو پر منشاء، ماهيت، تکامل، ارزښت او د ارزونې پر مېتود

(c) ketabton.com: The Digital Library

او لارو بحث کوي. د ادب تیوري د ادبپوهنې د نورو څانګو لپاره اصول او لارې چارې برابروي.

د مثال په توګه ادبي کره کتونکی چې یو ادبي اثر ارزوي د ارزونې معیارونه له ادبي تیورۍ څخه ترلاسه کوي.

د ادبپوهنې بله څانګه ادبي کره کتنه ده. ادبي کره کتنه پر ادبي اثارو قضاوت کوي د ادبي اثارو ښه او بد، ښکلي او بدرنګه اړخونه رابرسېره کوي. په ادبي کره کتنه کې باید له شخصي مینې، کینې، توهین او سپکاوي نه ډډه وشي او له علمي قضاوت او علمي ژبې څخه کار واخیستل شي.

د ادبي کره کتنې هدف دادی چې له لوستونکي سره د ادبي اثر په ارزونه کې مرسته وکړي او لیکونکي ته لارښوونه وکړي چې د خپلې لیکنې نیمګړتیاوې او ښېګڼې وپېژني.

ادبي کره کتنه په هغه ټولنه کې ډېره اغېزه او ګټه لري چې د بیان او تخلیق آزادي وي. که چېرې دا نه وي نو هلته ادبي کره کتنه د اختناق او سانسور د وسیلې په توګه استعمالېږي.

د ادبپوهنې بله مهمه څانګه ادبي تاریخ دی چې د ادب تاریخ او د ادبیاتو تاریخ هم ورته وایي. د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړکې څېړي. لکه د انسان ژوند چې څومره په ادب کې ځلېدلی، رابرسېره کوي یې. ادبي تذکره له ادبي تاریخ سره توپیر لري. په ادبي تذکره کې د لیکوال او شاعر پېژندګلوي (بیوګرافي) راځي او په ادبي تاریخ کې ادبي جریان او تحول څېړل کېږي.

د ادب دغه یاد شوي ډولونه په شلمه پېړۍ کې پښتو ژبې ته رانښوتل او وپالل شول، ځکه چې شلمه پېړۍ د پښتو ادبیاتو د پرمختګ او پراختیا پېړۍ ده. په همدې پېړۍ کې د پښتو هنري نثر رامنځته شو. په همدې پېړۍ کې پښتو ناولونه، ډرامې، لنډې کیسې، ادبي ټوټې، سفرنامې، راپورتاژونه، ځان پېژندنې، تکلونه او نور ادبي ژانرونه رامنځته

(c) ketabton.com: The Digital Library

شول.

په همدې پېړۍ کې پښتو د چاپ غېږې ته ولوېده. پښتو د راډیو په څپو کې خوره شوه. پښتو د سینما په پرده پلې شوه. پښتو د تلویزیون او کمپیوټر په سکرین راغله.

په دې پېړۍ کې پښتو ته ټول امکانات برابر شول چې د عصر غوښتنه او د وخت ضرورت و. ددغو امکاناتو تر څنګه دا اړه هم پیدا شوه چې پښتانه لیکوال له نویو غوښتنو سره سم لیکنې وکړي او نړیوال معیار په نظر کې ولري.

له همدې کبله په روانه پېړۍ کې د لیک او لیکوالۍ لارښودونه هم ولیکل شول او د لیکوالۍ، املا او انشا لوستونه په درسي کتابونو کې هم شامل شول.

د متن لنډیز:

ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. ادب دوې مهمې برخې لري چې یوه یې تخلیقي ادبیات او بله یې تحقیقي ادبیات دي. تخلیقي ادبیات ادبي اثارو ته ویل کېږي لکه شعر، داستان، ډرامه او نور... تحقیقي ادبیات د ادبي اثارو د ماهیت منشاء، تکامل او څرنګوالي په باره کې څېړنې کوي په بله وینا تخلیقي ادبیات هنري ادبي اثار دي او تحقیقي ادبیات ددغو اثارو په باره کې بحث او څېړنه کوي.
تحقیقي ادبیاتو ته ادبپوهنه هم وایي. ادبپوهنه درې څانګې لري: ادبي تیوري، ادبي کره کتنه او ادبي تاریخ.
ادبي تیوري د ادبي اثارو پر منشاء، ماهیت، تکامل، ارزښت او د ارزیابۍ پر مېتود بحث کوي. ادبي کره کتنه پر ادبي اثارو قضاوت کوي. دیو اثر ښې او بدې خواوې رابرسېره کوي او لیکوال ته لارښوونه کوي.
د ادب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدایښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره د ارتباط په لړ کې څېړي. دا درې واړه څانګې یوه له بلې سره ارتباط لري او یو د بل مرستندوی دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنو ته دې ځوابونه ووايي:

ـ د ادب کلمه له څه شي نه راوتلې ده؟

ـ ادب په څو برخو وېشل کېږي؟

ـ ادبپوهنه کومې څانګې لري؟

ـ ادبي تاريخ څه ته وايي؟

ـ ژانر، اپيک او ليريک کلمې څه شي ته استعمالېږي؟

۲ـ زده کوونکي دې د هغو ادبي ژانرونو نومونه واخلي چې دوی يې پېژني؟

۳ـ څو زده کوونکي دې په وار سره په کره کتنه خبرې وکړي چې کره کتنه څه ګټې لري؟

۴ـ تاسې په پښتو ژبه کې کوم اوسني ليکوال پېژنئ؟

۵ـ زده کوونکي دې د خپل راتلونکي په هکله يو يو پراګراف وليکي او په وار سره دې يې په ټولګي کې واوروي؟

۶ـ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(فضيلت، رياضت، تهذيب، منشاء، ماهيت، تکامل، اختناق، سانسور، تحول).

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د متن په موضوعاتو کې څانته يوه موضوع وټاکي او په اړه دې لس کرښې وليکي، په راتلونکي درسي ساعت کې دې يې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

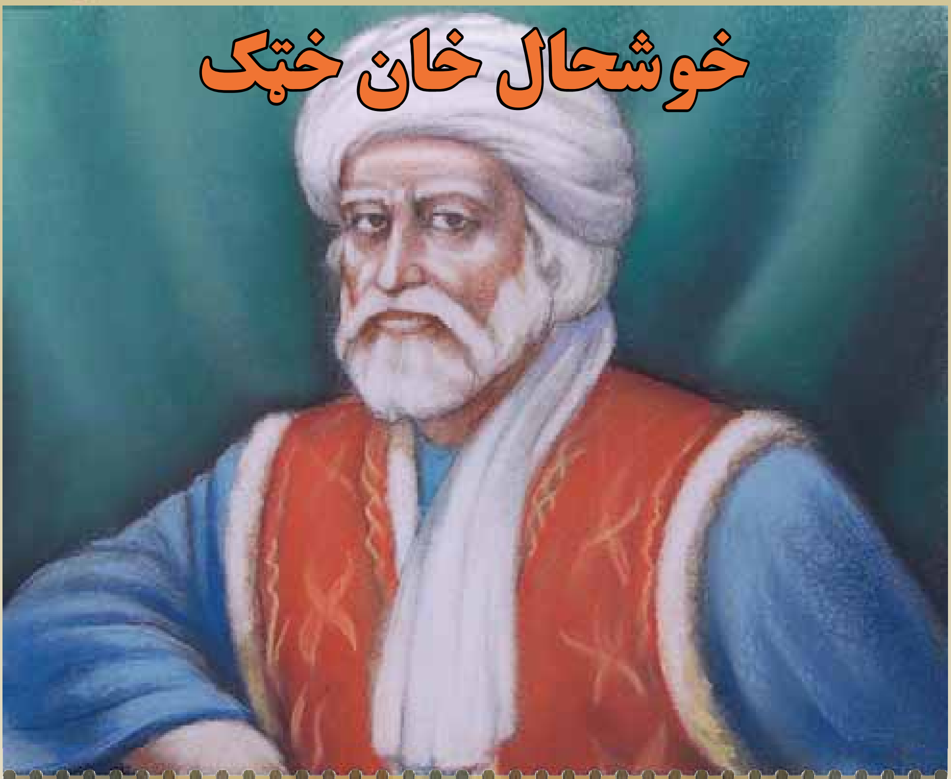

خوشحال خان خټک

د پښتو ادب منځنۍ دوره په نومیالیو شاعرانو ښکلې ده چې هر یو یې ځانته ځانګړی ځای او اثار لري. یو له دغو نومیالیو څخه خوشحال خان خټک دی چې پښتو ادب پرې وياړي. دغه د تورې او قلم خاوند پښتو ادب ته ډېر ارزښتمن کتابونه په میراث پرې ایښي دي.

خوشحال خان خټک د پښتو ادب سرلارى دی چې د حماسي سبک په رامنځته کېدو یې ډېر لارویان په ځان پسې روان کړي. په دې لوست کې به دده د ژوند او ادب پر بېلابېلو اړخونو پوه شئ.

ـ تاسې د خوشحال خان خټک په هکله څه معلومات لرئ؟
ـ خوشحال خان خټک پښتو ادب ته څه ورکړي دي؟
ـ ولې خوشحال د هند د حکمراني مغلي کورنۍ پر ضد جنګېده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان ختک د هند د مغلي پاچا نور الدين جهانګير په وخت کې په (۱۰۲۲هـ ق)، (۱۶۱۳م) د پېښور په اکوړه کې وزېږېد.

پلار يې شهباز خان، نيکه يې يحيی خان او غور نيکه يې ملک اکوړی و. خوشحال خان په خپله يوه قصيده کې خپله پېژندګلوي په دې ډول کوي:

زه خوشحال د شهباز خان يم / چې تورزن يم کان په کان
شهباز خان د يحيی خان و / چې بل نه و هسې ځوان
يحيی خان د اکوړي و / چې په توره شو سلطان
د اکبر بادشاه په دور / شو د خپل ولس ستر خان

د هجرت زر دوه ويشت سن و
چې زه راغلم په جهان

د خوشحال خان مشر نيکه ملک اکوړی د هند د مغلي پاچا جلال الدين اکبر له خوا د ختکو د مشر په توګه وټاکل شو. اکبر پاچا ملک اکوړي ته له خير اباد نه تر نوښاره پورې سيمه په جاګير کې ورکړه. د سرک ساتل او په پاچاهي لاره باندې د ځارويو د تګ راتګ د محصول ټولولو امتياز هم ده ته ورکړل شو.

د خوشحال خان ژوند له ماشومتوب نه تر سپين ږېرتوبه پورې له حوادثو ډک دی. دی شپږ کلن و چې په لنډې سيند کې ډوب شو، خو د کلي د يوې ښځې په واسطه وژغورل شو.

په اته کلنۍ کې پرې له ځېر نه يو کاڼی راولويد او سر يې داسې ټپي شو چې يوه اوونۍ له مرګ سره لاس و ګرېوان و خو وروسته ورو، ورو په رغېدو شو.

د واده په شپه سختې تبې نيولی و او د کورنۍ غړو په برستنو کې داسې پټ کړی و چې د ساه ايستلو توان يې نه و. خوشحال خان د پلار له مړينې وروسته د خپل قوم مشر وټاکل شو. دغه وخت د هند پاچا شاه جهان و او له خوشحال خان سره يې اړيکې ښې وې خو کله چې اورنګزيب خپل ورونه مړه کړل او خپل پلار شاه جهان يې بندي کړ نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشحال خان يې هم په (۱۰۷۴هـ ق)، (۱۶۶۴م) کې ونيو.

خوشحال خان دوه نيم کاله په ډيلي او د جيپور د رياست د رنتبور په زندان کې تېر کړل. بيا اګرې ته ولېږل شو. د څلورو کالو بند او نظر بندۍ نه وروسته ازاد شو.

خوشحال خان چې کله خپل وطن ته راستون شو نو د هوډ نيولو په تکل کې و.

خوشحال په خپل يو شعر کې دغه حالت په دې ډول څرګندوي:

پس له بنده دی دا عزم د خوشحال د خاطر جزم
يا نيولی مخ مکې ته يا مغلو سره رزم

خوشحال خان د پښتنو د امپراتورۍ د بيا جوړونې او افغاني دولت د جوړېښت لپاره توره تر ملا کړه او ويې ويل:

د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګيالی د زمانې خوشحال خټک يم

خوشحال خان له مغلو سره ډېر جنګونه وکړل. په ډېرو جنګونو کې يې مغلو ته ماته ورکړه، تر دې چې د هند مغلي پاچا اورنګزيب پخپله لاهور ته راغی او په حسن ابدال کې يې دوې مياشتې تېرې کړې.

ايمل خان مومند او دريا خان اپريدي هغه نوميالي پښتانه وو چې پخوا يې د مغلو د حکومت د ظلم او زياتي په وړاندې د خپلواکۍ بيرغ پورته کړی او پښتانه يې د زادۍ جنګ ته تيار کړي وو. بيا نو خوشحال خان خټک هم ددغو نوميالیو مشرانو تر څنګ ودرېد او د مغولو په وړاندې يې د ستر جنګ ميدان ته ورودانګل.

د خوشحال خان د عمر وروستي څو کاله د سختو غمونو، مصيبتونو او ستونزو نه ډک کلونه وو. د خوشحال خان يو زوی بهرام خان له مغلو سره ملګری شو او هڅه يې کوله چې خوشحال خان ونيسي او مغلو ته يې وسپاري.

بهرام خان له اورنګ زيب نه زده کړي وو چې سړی کولای شي خپل پلار زنداني کړي او خپل ورونه ووژني نو ده هم د خپل پلار د نيولو هڅه وکړه، خو بريالی نه شو او خوشحال خان هم خپل هوډ پرې نښود. خوشحال خان د ژوند په وروستيو ورځو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اپريدو ته لاړ او په ډمبره نومې ځای کې يې پناه واخيسته.

خوشحال خان له ډېرو کړاوونو وروسته په ۱۱۰۰هـ ق ۱۶۸۹م له دې نړۍ څخه سترګې پټې کړې.

د خوشحال قدر که اوس په هيچا نشته
پس له مرګه به يې يادکا ډېر عالم

خوشحال خان په عقيده سني مسلمان او په اهل سنت والجماعت کې حنفي و. د اهل بيتو سره يې ډېره مينه وه. د لمونځ او روژې ډېر پابند و او د سخاوت خو يې دا حال و چې د خانۍ او سردارۍ سره صاحب نصاب شوی نه و. وضعه يې فقيرانه وه، ډېر رښتينی او د رښتيا ويلو پابند و.

د ارادې ډېر کلک، ډېر تورزن، شجاع او خود اره سړی و. همېشه د احسان تابع و په دښمنۍ کې به يې هم د احسان حق نه هېرولو. طبيعت يې تېز و. د ټوپک، غشي او باز هر قسم ښکار به يې کولو. بازونه او اسونه به يې ډېر ساتل. په کتاب، سرود او ښايست مين و، دغه شوقونه يې تر اخري عمره ساتلي وو.

خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې ډېر کتابونه وليکل. تر ده دمخه په پښتو کې مسجع نثر دود و. خوشحال خان خټک پښتو نثر بېرته ساده او روان کړ. دستارنامه يې په ساده او روان نثر وليکله چې په نثر کې دده تر ټولو غوره کتاب دی.

خوشحال خان خټک دستارنامه په زندان کې وليکله او په ټولنه کې يې د مشرتابه لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه وټاکل. خوشحال خان خټک د پښتو په الفبا کې هم زياتونې وکړې. خوشحال خان خټک په شل کلنۍ کې د شعر ويل پيل کړل او پښتو شعر يې لوړو پوړيو ته ورساوه. د خوشحال خان خټک د شعر موضوعات رنګارنګ دي خو د رزم او بزم برخه يې درنه ده. د خان وطني او ملي کلام د هغه د ادبي اثارو يوه امتيازي او مهمه برخه ده. د خوشحال خان دا د ازادۍ له ولولو نه ډک اشعار که يو خوا د وطن سره دده مينه ښکاره کوي نو له بله پلوه د پښتنو او مغلو د سياسي کشمکش د تاريخ يو مهم څپرکی دی. د خان ملي شاعري له خپل قام سره د مينې، کلک هوډ، ازادۍ، مېړانې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اصلاحي لاربنوونو نه ډکه ده. د همدې مينې له کبله په خپل قام سخت انتقادونه کوي او د پښتنو د ښو صفتونو سره د هغوی د کردار نیمګړې خواوې هم بيانوي.

هغه د خپل ولس او ټولنې ژوره مطالعه درلوده او د ټولو اړخونو څخه ښه خبر و. دا هر څه يې په خپل شعر کې انځور کړي او د دوی د اصلاح کوښښ يې کړی دی. دده په شاعرۍ کې د جذباتو ډېر زور، هيجان او توپان هم په ډېر اخلاص او صداقت سره ښکاري.

د خوشحال په کورنۍ کې دده زامن او لمسيان هم شاعران وو لکه دده زامن اشرف خان هجري، عبدالقادر خان خټک، صدر خان، لور يې حليمه خټکه، لمسيان يې افضل خان خټک او کاظم خان شيدا هم د ديوانونو خاوندان دي. خوشحال خان خټک په نظم او نثر کې زيات کتابونه ليکلي چې ځينې مهم يې دادي:

د نظم برخه:

۱_ ديوان: د خوشحال خان خټک د شعرونو شمېر له څلوېښتو زرو بيتونو اوړي. خوشحال خان خټک په پښتو او فارسي دواړو ژبو کې شعرونه ويلي دي. فارسي شعرونه يې هم په ديوان کې راغلي دي.

۲_ بازنامه: يو منظوم اثر دی چې د بازونو د ډولونو، د هغوی د مرضونو د علاج او د بازونو د ښکار په هکله پکې معلومات راغلي دي.

۳_ هدايه: د فقهې د مشهور کتاب پښتو ژباړه ده.

۴_ ئينه: د فقهې په برخه کې دی او له عربي ژبې نه ژباړل شوی دی.

۵_ فضل نامه: فقهي موضوعات او نور اسلامي مسايل پکې راغلي دي.

۶_ سوات نامه: سوات ته د خوشحال خان د تګ خاطرات او د سوات جغرافيايي حالات پکې بيان شوي دي.

۷_ طب نامه: طبي موضوعات پکې څېړل شوي دي.

۸_ فرخنامه: د تورې او قلم مناظره پکې راغلې ده.

۹_ فراقنامه: د خوشحال د بند د ورځو حالات پکې راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نثر برخه:

۱ـ دستار نامه: خوشحال خان خټک په دې کتاب کې د دستار د سرې لپاره شل هنرونه او شل خصلتونه بیان کړي دي.

۲ـ بیاض: په دې کتاب کې د خوشحال خان خټک ژوند لیک، دده د کورنۍ احوال او دده تاریخي کارنامې راغلي دي.

له بیاض څخه د خوشحال خان خټک د نثر نمونه:

(په اخیر د جمادي الثاني د تیرا نه راروان شوم. راز علي، حسن علي، موسی و غیره ښه، ښه سواره بدرقه راسره وو.

په بازار راغلم. هور ته ایمل خان په مخه راغی، سره کېناستو. دی تیرا ته راته، وې چې راسره جار وځه، ما وې چې که زه پوهېدای چې ته به رایشې زه به ستا وراتلو ته معطل وم. اما اوس روان یم.

افریدیو ستنولم، ستون نه شوم. اوس جاروځم څه خو عیب غوندې شي. یو څو خبرې مو سره وکړې،روان شوم، افریدي مې سره رخصت کړل. سرو پای بها مې هر کدام ته ورکړه، د څخوبي په لار ایمل خان سره ډکې لره راغلم، شپه مې هورته تېره کړه. سبا بېړۍ راغله، پورې شو و، ورو، ورو مومندو کې تلو.

واړو ښه پښتونولي کوله. هر ځای به په ښه روش راغله. ضیافت و غیره به یې ښه وکړو. ځای په ځای راسره وو. تر خپل حدود نه یې تېرولو، مهمند ښه عالم ولید شه.)

د خوشحال خان خټک د کلام نمونه:

په کاته، کاته مې سترګې په خاته شي — چې خبر دې د راتلو رابانديې وشي
ته خو اوس له ما نه لاړې مرور شوې — دا زما یاري دې هم ګوندې په زړه شي
ګوره تا رابانديې کومې کوډې وکړې — که په پښو درځنې دروم زړه مې نشي
چې دیدن د مین وکړمه تازه شم — لکه کښت چې په باران سره اوبه شي
د ښه یار ښېلتون د ستوني پرېکول دي — په یرغ به ستونی چېرې پرېکاوه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ارمان د هغه وخت يم دريغه، دريغه!　　که د زنې سيب يې بيا زما په خوله شي
د خپل يار د جدائيه هسې کار دی　　لکه ساه چې له وجود نه په واته شي
بخته! هومره مدد بيا راسره وکړه　　چې په غېږ کې مې بيا تللی يار ويده شي

د خوشحال سلام په واړو ښو يارانو
ګونډې بيا يې په ليدو سره زړه ښه شي

د متن لنډيز:

خوشحال خان خټک د پښتو ادب د منځنۍ دورې هغه نوميالی شاعر دی چې په نظم او نثر کې يې په لسګونو کتابونه ليکلي دي.

دی د مغلي پاچا نور الدين جهانګير په زمانه کې په (۱۰۲۲هـ ق) کال د پېښور په اکوړه کې زېږېدلی او په (۱۱۰۰هـ ق) کې وفات شوی دی. په نثر کې يې مشهور کتاب دستارنامه دی او په نظم کې يې سوات نامه، باز نامه، طب نامه او د شعرونو ديوان ډېر زيات شهرت لري.

خوشحال خان په شل کلنۍ کې په شعر ويلو پيل کړی او په پښتو ادب کې د حماسي سبک سرلاری دی. خوشحال خان د هند د حکمرانې مغلي کورنۍ پر ضد مبارزه کوله او د اورنګزېب پر ضد جنګېده.

خوشحال خان د پښتو ادب په بېلابېلو څانګو کې مهم اثار پرې ايښي او د ادب په هر ډګر کې يې قلم ډېر ښه چلېده. خوشحال خان خټک لا ډېر پخوا د خپل ځان په هکله ويلي وو:

خټک خو پرېږده په درست جهان کې　　عجب که هسې فرهنګيالی راشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- خوشحال خان په کوم کال او کوم ځای کې دنیا ته راغی؟
- خوشحال خان ولې د اورنګزېب له خوا بندي شو؟
- په نثر کې د خوشحال خان کوم کتابونه پېژنئ؟
- په نظم کې د خوشحال خان مشهور کتابونه کوم دي؟

۲_ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

(جزم، رزم، هوډ، بزم، يرغل، فرهنګيالی)

۳_ زده کوونکي دې په وار سره د خوشحال شعر ولولي او ښوونکی دې د زده کوونکو د شعر لوستل او د کلماتو سم تلفظ وڅاري.

۴_ زده کوونکي دې په لاندې شعر خبرې وکړي او د شعر اصلي مقصد دې روښانه کړي:

خټک خو پرېږده په درست جهان کې   عجب که هسې فرهنګيالی راشي

۵_ زده کوونکي دې د خوشحال د کلام نمونه ولولي او بيا دې د شعر مفهوم پخپلو خبرو کې ووايي.

۶_ يو زده کوونکی دې د خوشحال د کوچنيتوب پېښې ووايي.

۷_ څو زده کوونکي دې د خوشحال د کورنۍ د څو تنو شاعرانو نمونه واخلئ.

کورنۍ دنده

ستاسې له نظره خوشحال خان خټک څه ډول شخصيت دی؟

په دې اړه يوه لنډه مقاله وليکئ. د مقالې د ليکلو په وخت کې د خپلو مشرانو نه مرسته وغواړئ او يا هم له کوم کتاب څخه ګټه واخلئ.

پښتو نحوه یا جمله پوهنه

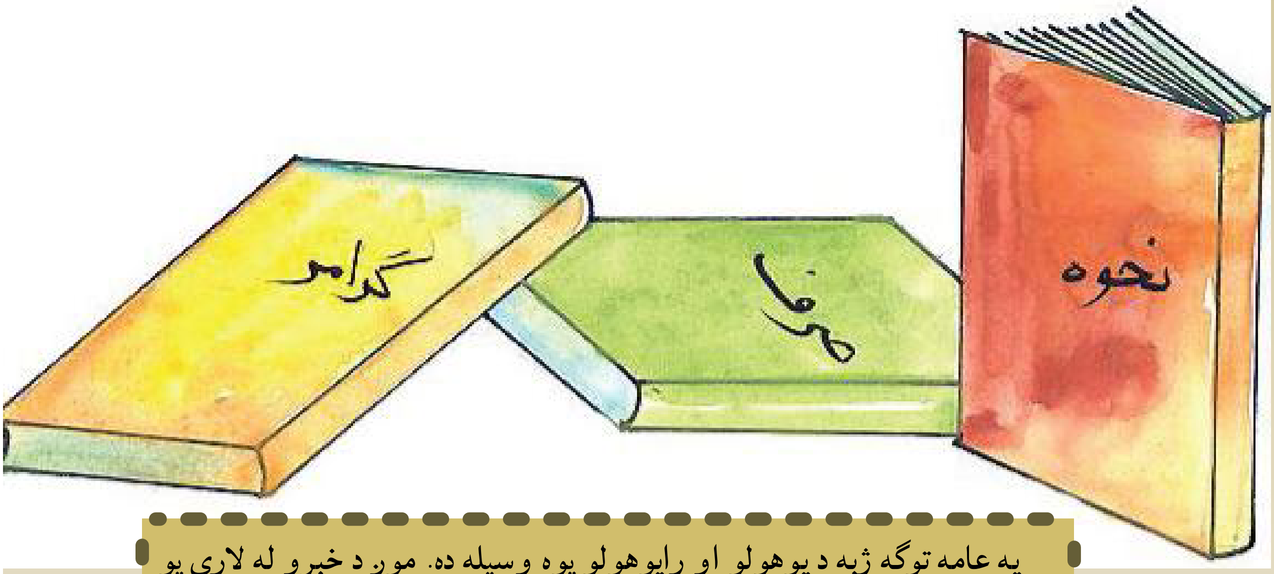

په عامه توګه ژبه د پوهولو او راپوهولو یوه وسیله ده. موږ د خبرو له لارې یو بل پوهوو او خپل مطلب حلوو. په خبرو کې کلمې او جملې کاروو. د نحوې علم چې د ژبپوهنې یوه برخه ده، له جملې نه بحث کوي. ژبپوهنه هغه علم ته وايي چې د یوې ژبې اصلي جوړښت تر څېړنې لاندې نیسي یا هغه پوهنه ده چې د معاصرو علمي طریقو پر بنسټ د ژبې ماهیت او څرنګوالی مطالعه کوي. ژبپوهنه د بېلابېلو ژبو کورنۍ د دوی خپلوي، ډلې او تاریخي بدلونونه هم څېړي.

ژبپوهنه درې برخې لري، فونولوژي (غږ پوهنه)، مورفولوژي (لغت پوهنه)، سنټکس (نحوه یا جمله پوهنه). جمله پوهنه د جملې د جوړښت او ډولونو په اړه بحث کوي. دادی په دې درس کې تاسې ته د جمله پوهنې په اړه معلومات درکوو.

جمله څه ته وايي او په خبرو کې څه ارزښت لري؟

که د جملو جوړښت سم نه وي په خبرو کې به څه ستونزه رامنځته شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نحوه یا جمله پوهنه

(Syntax)

نحوه عربي کلمه ده چې لغوي معنا يې لاره، طريقه، روش طرز او دود دی. په اصطلاح کې د گرامر هغه برخه ده چې په جملو کې د کلمو د ځای پر ځای کېدلو، د کلمو پر اړیکو، ترتیب او ترکیب باندې غږېږي.

په بله وينا نحوه هغه پوهنې ته ويل کېږي چې د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، ترکیبونو له جوړښت، ترتيب او تنظيم څخه بحث کوي.

د وينا د توکو (اجزاوو) خپل منځي اړيکې او جوړښت د نحوې موضوع ده.

څرگنده ده چې جمله پوهنه په يوې جملې کې د کلمو (مورفيمونو) د گرامري ترکيب د يوځای کېدو طريقه، ترتيب او معنوي رابطه په يوې ټاکلې ژبه کې څېړي او يا په بله وينا د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانگړتياوې مطالعه کوي نو څنگه چې د نحوې د مطالعې او څېړنې اصلي او اساسي مواد جملې دي نو په همدې توگه د کلمو ترکيب هم د جملو په جوړښت کې يوه برخه گڼل کېږي، لکه: هلک ولوېد. دا يوه ساده جمله ده او له دوو کلمو څخه جوړه ده. لومړی برخه يې ((هلک)) چې د جملې فاعل (مسند اليه) او دويمه برخه يې ((ولوېد)) فعل (مسند) دی که چېرې په همدغې جملې کې د جملې د فاعل (هلک) سره ځينې مورفيمونه چې نحوي رابطه سره ولري يوځای شي نو دغه فاعل (هلک) د خپلو اړوندو توکو سره يو ترکيب دی. لکه ښه هلک، يو ډېر ښه هلک، يو غښتلی تکړه ښه هلک. دغه ډله کلمې له يو بل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلک سره د مبتدا په حيث راځي چې د ترکيب په نامه يادېږي. همدارنگه د (ولوېد) فعل سره چې د جملې مسند دی يو شمېر نورې کلمې يوځای شي او نحوي رابطه ولري د جملې په مسند (خبر) کې راځي، لکه: سخت ولوېد، په زوره ولوېد، سخت په زوره ولوېد. يا وران ولوېد، ډېر وران ولوېد، خورا ډېر وران ولوېد.

په پورتني اسمي ترکيبونو کې گورو چې هلک د ترکيب اصلي جز دی او د خپلو متعلقاتو سره يو اسمي ترکيب گڼل کېږي او په دويمه برخه کې ولوېد د فعلي ترکيب اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جز دی نو فعلي ترکیب ورته ویلی شو.

نو ویلی شو چې ترکیب د دوو یا زیاتو د خپلواکو او ناخپلواکو، کلمو او مورفیمونو له یوځای کېدو ځخه عبارت دی چې اجزا یې یو له بله سره ګرامري ارتباط ولري. ترکیبونه بیا په خپل وار د معنا او جوړښت له مخې بېلابېل ډولونه لري.

جمله (Sentence): جمله عربي کلمه ده. لغوي معنا یې مجموعه او ټولګه ده او په اصطلاح کې د الفاظو او کلمو یو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم څرګندوي. یا په بله وینا جمله د یوې ژبې هغه خپلواکه ګرامري برخه ده چې د جوړښت او معنا له مخې پوره او بشپړه وي.

د جملې بنسټیزې برخې: هره جمله دوه بنسټیزې برخې لري. مبتدا او خبر چې د جملې زړی یا هسته جوړوي. لکه په دې بېلګو کې: نجونې راغلې، ورځ تېره شوه، ټولنه وده کوي، په دغو جملو کې د مبتدا (مسند الیه) او خبر (مسند) برخې په خپلواکه توګه راغلي دي.

۱ـ مبتدا (مسند الیه، فاعل= subject)

مبتدا د جملې یوه خپلواکه (مستقله) معنا لرونکې برخه ګڼل کېږي. په جمله کې ددغې برخې په اړه خبر ورکول کېږي. یا مبتدا (مسند الیه) هغه برخه ده چې د هغې په نسبت څه ویل کېږي. یعنې د یو حکم نسبت ورته کېږي.

په دې برخه کې د اشخاصو نومونه، د شیانو نومونه، ضمیرونه، صفتونه، عددونه، قیدونه له ټولو ساده او مرکبو بڼو سره راځي. سربېره پر دې په اصلي حالت او اوښتي یا (مغیره) حالت کې هم راتلای شي. لکه: زده کوونکي د ازموینې په فکر کې دي. لمر راوخوت. خلکو خپل کار کاوه، تیل توی شول.

په پورته جملو کې (زده کوونکي، لمر، خلکو، تیل) د مبتدا (مسند الیه) او د جملو نورې برخې د خبر (مسند) په توګه راغلي دي.

۲ـ خبر (مسند): خبر یا مسند د جملې هغه بنسټیزه برخه ده چې د مبتدا (مسند الیه) حال څرګندوي. خبر هم د مبتدا په شان د وینا او کلام له ټولو توکو څخه راتلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبر د جوړښت له مخې کېدای شي چې ساده او یا مرکب وي. خبر په دوو ډولونو وېشل کېږي. اسمي او فعلي.

هغه جملې چې د خبر په برخه کې یې پوره فعل یا فعلي ترکیب راغلی وي، د فعلي جملې په نامه یادېږي. هغه جملې چې مبتدا او خبر دواړه یې نومونه وي اسمي جملې ورته وایي، لکه: د کلي مشر خانمیر دی (اسمي جمله)، زه ښار ته ځم (فعلي جمله).

د جملې ډولونه: جمله د جوړښت له مخې په دوو لویو ډلو وېشل کېږي، یوه ستوې یا ساده جمله، غبرګه یا مرکبه جمله.

۱_ یوه ستوې یا ساده جمله: یوه ستوې جمله هغه ده چې له یو فاعل او یو فعل څخه جوړه وي. یا په بله وینا له یو مبتدا او یو خبر څخه جوړه وي، یوه ستوې جمله په دوه ډوله ده:

الف: لنډه ساده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (مبتدا _ خبر) یې له یوې خپلواکې کلمې او یا لنډ ترکیب څخه جوړ وي، لکه: احمد راغی، جمیله راغله، د لمر سترګه پرېوته، سپوږمۍ راوختله.

ب: اوږده یوه ستوې جمله: هغه جمله ده چې بنسټیزې برخې (مبتدا- خبر) د څو ساده لنډو یا اوږدو ترکیبونو څخه جوړ وي، لکه:

د احمد شاه بابا ښوونځي زده کوونکو په کلنۍ ازموینه کې ښې نمرې واخیستې.

د ملالۍ لېسې نجونو د والیبال په سیالۍ کې ښې نمرې ترلاسه کړې.

۲_ مرکبه یا غبرګه جمله: هغه جمله ده چې له دوو یا زیاتو ساده (یوه ستوو) جملو څخه جوړه او یوه جمله له بلې سره لفظي او معنوي اړیکې ولري، خو هره جمله خپلې ځانګړنې ولري.

په پښتو ژبه کې غبرګه یا مرکبه جمله دا لاندې ډولونه لري:

۱_ پیوستې یا خپلواکې غبرګې جملې: هغه دي چې له دوو یا زیاتو یوه ستوو جملو څخه جوړې شوي وي او دغه جملې په نحوي توګه یو له بل سره مساوي حیثیت ولري. په نسبي توګه خپلواکې ګڼل کېږي، په دوه ډلو وېشل کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: لنډه غبرګه پیوسته جمله: چې د دواړو جملو اساسي برخې یې له لنډو ساده اسمي او فعلي ترکیبونو څخه جوړې وي، لکه:

لمر راوخوت او شاوخوا رڼا شوه، سپوږمۍ پرېوته او شاوخوا تیاره شوه

ب: اوږده پیوسته غبرګه جمله: هغه ده چې د جملې په مبتدا او خبر دواړو برخو کې د جملې اجزاوې له دوو نه زیات توکي ولري او په اجزاوو کې یې ډېرښت او پراخوالی راغلی وي، لکه:

ازموینه راغله او زیاتره زده کوونکي د ازموینې له سختوالي څخه په ډار او اندېښنه کې دي. دا غبرګې جملې هم په دوه ډوله دي.

لومړی: آزاده یا پرانیستې جمله: هغه جمله ده چې له دوو، درېوو یا ډېرو جملو څخه جوړه وي چې شمېر یې نور هم پسې زیاتېدای شي؛ خو دغه جملې په ازاد چوکاټ کې راځي، لکه:

کله به باران ورېده، کله به واوره ورېده، کله به شین شو، کله به وریځ شوه او د باران څاڅکي به شول.

یا: کله به ورو روان و، کله به تېز شو او په منډه به شو او چې ستړی به شو نو دمه به یې وکړه.

۲_ محدوده یا تړلې او ناخپلواکه غبرګه جمله:

دا جملې معمولاً په دوو جملو ختمېږي. کله کله درې جملې هم سره یوځای شوي وي، لکه: باید تللی وای خو لاړ نه شو.

د معنا له مخې د جملې ډولونه: په پښتو ژبه کې جمله د معنا له مخې په دوو لویو ډلو وېشل کېږي: ۱_ خبري، ۲_ ناخبري.

لومړی: خبري یا بیاني جملې: هغه جملې دي چې د یو څیز د حال او کیفیت بیان او څرګندونه کوي. یا یو فکر د خبر په توګه بیانوي. په لیکنه کې ددې جملې په پای کې ټکی (.) ایښودل کېږي، لکه:

احمد شاه بابا د افغانستان نومیالی واکمن تېر شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملاله د میوند یوه اتله مېرمن وه.

خبري جمله په درې ډوله ده:

الف: حقيقي مثبته خبري جمله: هغه جمله ده چې د یوې اصلي او حقیقي پېښې بيان کوي، لکه: زده کوونکو درس ولوست.

ب: حقيقي منفي خبري جمله: د هغه څه ښرگندونه کوي چې په واقعیت کې یې شته والی ثابت نه وي، په دې جملو کې د نفې ادات د کومکي فعل نه مخکې راځي، لکه: زده کوونکي درس نه لولي.

ج: تاکیدي خبري مثبته جمله: هغه جمله ده چې د یو واقعیت د تائید، تصدیق او تاکید لپاره وي. د (خو) ادات ورسره یوځای راوړل کېږي، لکه:

وطن خو په هر چا گران دی.

دویم: ناخبري یا انشايي جمله:

ناخبري یا انشايي جملې دا لاندې ډولونه لري:

۱_ د پوښتنې جمله: هغه جمله ده چې ویونکی پوښتنه کوي. په دې جملو کې د یو شخص، ځای، موضوع او وخت په باره کې پوښتنه کېږي او د ځواب غوښتونکي وي.

په وینا کې ددې جملو ځانگړنه د غږ لوړوالی او فشار وي او په لیک کې یې د پوښتنې نښه (؟) په پای کې ایښودل کېږي، لکه: چېرته ځې؟ څه وخت راغلې؟

۲_ امریه جمله: په دې جملو کې د ویناوال مطلب او موخه د یو ه کار غوښتنه، امر، حکم، غوښتنې، هیلې، بلنې، مشورې او اخطار په بڼه وي. دا جملې هم د ویلو ځانگړی غږ لري، لکه: درس ولوله! راځه چې ځو! دلته راشه! بیا داسې ونه کړې! کتاب راکړه!

۳_ تعجبي جمله: دا جمله د حیرانتیا په حالت کې ویل کېږي، یا د حیرانۍ ښرگندونه کوي. دا هم د پوښتنې په حالت کې ویل کېږي خو د هغې سره یې توپیر دادی چې ځواب نه غواړي، لکه:

څومره ښه نجلۍ ده! څه کارونه دې وکړل!

۴_ تمنايي جمله: په دې جملو کې د غوښتنې او هیلې مفهوم نغښتي وي، لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاشکې ورشم، ارمان چې تللی وای.

۵ـ شکي احتمالي جمله: چې مقصد او مطلب پکې ثابت نه وي او شخص په دوو کې حیران او دوه زړی وي، لکه: ښايي ورور يې هم ورسره راشي. ګوندې ښه کتاب وي.

۶ـ ټينګاري جمله: د تاکيد او ټينګار په موخه او مقصد راځي، لکه: خامخا ورځم، حتمي راشه!

۷ـ قسميه جمله: چې په يو کار باندې د خلکو د باور کولو لپاره په يو سپېڅلي، لوړ، محترم ذات باندې لوړه (قسم) کول څرګندوي، لکه: خدايږو درځم.

۸ـ دعائيه جمله: د خير ښېګڼې د غوښتنو او څرګندولو لپاره ويل کېږي، لکه: ځه الله دې مرستندوی شه!

د متن لنډيز:

ژبپوهنه د يوې ژبې جوړښت او ځانګوالی تر څېړنې لاندې نيسي. درې برخې لري، غږ پوهنه (فونولوژي)، لغت پوهنه (مورفولوژي)، سنتيکس (جمله پوهنه).
جمله عربي کلمه ده معنا يې مجموعه او ټولګه ده. په اصطلاح کې د کلمو داسې يو ترکيب دی چې يو بشپړ مفهوم څرګندوي. جمله له دوو برخو څخه جوړه ده چې لومړۍ برخې ته مبتدا او دويمې برخې ته خبر وايي.
په مبتدا کې نومونه، صفتونه، قيدونه او نور راځي. خبر د مبتدا حال څرګندوي او په خبر کې فعلونه او نومونه راځي. د جوړښت له مخې جملې په يوه ستوې او مرکبې جملې وېشل کېږي چې هره ډله يې بېلابېل ډولونه لري.
جمله د معنا له مخې په خبري، ناخبري جملو وېشل کېږي چې بيا هره ډله بېلابېل ډولونه لري.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبپوهنه کومې برخې لري؟
- جمله څه ته وايي؟
- جمله له کومو برخو څخه جوړه ده؟
- خبر په څو ډولونو وېشل کېږي هر ډول یې څرګند کړئ؟

۲ـ زده کوونکي دې پخپله خوښه څو جملې ولیکي او په هغه کې دې مبتدا او خبر په نښه کړي.

۳ـ زده کوونکي دې په دوه ډلو ووېشل شي، یوه ډله دې د یوه ستوي جملې مثالونه ووايي او بله ډله دې په وار سره د مرکبې جملې مثالونه ووايي، ښوونکی دې د زده کوونکو تېروتنې سمې کړي.

۴ـ زده کوونکي دې د معنا له مخې د جملو ډولونه پخپلو کتابچو کې له مثالونو سره ولیکي او بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې ولولي، لکه (مثبته خبري جمله، منفي خبري جمله، د پوښتنې جمله، امریه جمله، تعجبي جمله، تمنايي جمله، شکي جمله)

۵ـ زده کوونکي دې پخپله خوښه یوه یوه جمله ووايي او بیا دې څرګنده کړي چې څه ډول جمله ده؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې یو ځل بیا متن ولولي او د متن پر بنسټ دې پخپله خوښه څو ډوله جملې جوړې کړي. بله ورځ دې یې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي نظمونه

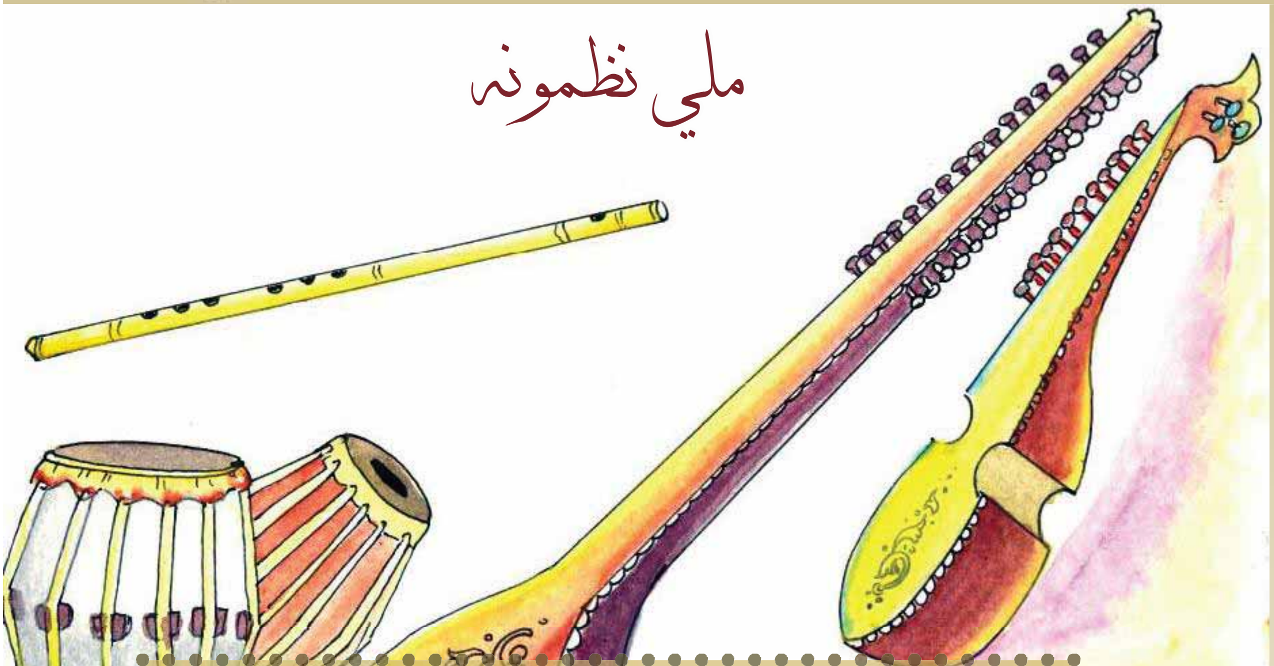

په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه دي چې يوه ډله يې ملي نظمونه او بله ډله د شرقي شاعرۍ په تقليد کلاسيک ديواني نظمونه دي. د ملي نظمونو برخې ته د ولسي ادبياتو نومونه کارول شوي ده، ځکه چې دا زموږ د ولس خپل مال دی او د چا په تقليد نه دي ويل شوي. د پښتو ولسي ادبيات يوه بډايه ذخيره لري چې د مختلفو ډولونو په درلودلو سره يې سيال د سيمې په ژبو کې نشته. ولسي ادبيات دوه عمده برخې لري، د نثر برخه او د نظم برخه. د نظم يوه برخه يې هغه ده چې ويونکي يې معلوم نه دي او په ټول ولس پورې اړه لري چې دې ته عامي سندرې وايي. بله برخه يې هغه نظمونه دي چې ويونکي يې معلوم دي او دې برخې ته خاصې سندرې وايي.

د ولسي ادبياتو ډېره برخه په ولس کې خوره ده او لږه برخه يې د څېړونکو له خوا راټوله شوې ده. په دې درس کې به تاسې د ملي نظمونو په اړه يو بحث ولولئ چې په ولسي شاعرۍ کې ترې زموږ ولسي شاعران ګټه اخلي.

- تاسې د ولسي شاعرۍ په اړه څه معلومات لرئ؟
- په ولسي شاعرۍ کې کوم ډولونه پېژنئ؟

نظم په لغت کې د مرغلرو پېيلو ته وايي او په اصطلاح کې هغه کلام دی چې وزن او قافيه ولري. نظم بېلابېل ډولونه لري چې دغه ډولونه د لومړي ځل لپاره په عربي ژبه کې د عروضي سيستم پر بنسټ رامنځته شوي دي او هر ډول ته يې ځانګړی قالب ټاکل شوی دی. د نظم دغه ډولونه لکه غزل، قصيده، مثنوي، مخمس، مسدس او نور هر يو ځانته جلا ځانګړی قالب او مشخصات لري چې يو له بل نه پرې توپيرېږي.

د نظم دغه ډولونه د عربي ژبې څخه فارسي او بيا پښتو ته راوړل شوي دي چې په هماغه تقليد تراوسه ويل کېږي او رواج لري. پښتو ژبه له دغه ډول نظمونو سربېره خپل ملي نظمونه هم لري چې وزنونه يې هم خپل دي او د چا په تقليد نه دي ويل شوي.

په دې توګه ويلی شو چې په پښتو ژبه کې دوه ډوله نظمونه شته چې يو ډول يې ملي نظمونه او بل ډول يې عروضي نظمونه دي چې مشترک نظمونه هم ورته وايي او دا ځکه چې دغه نظمونه په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

ملي نظمونه: ملي نظمونه د پښتون ولس خپل مال دی. له کومې بلې ژبې نه نه دي راغلي. پخپله ولسي شاعرانو جوړ کړي او ټاکلي وزنونه او قالبونه يې هم ورته پيدا کړي دي.

پښتو ملي نظمونه هم په دوه ډوله دي چې يو ډول ته يې عامې سندرې ويل کېږي. ويونکي يې معلوم نه وي او په ټول ولس پورې اړه لري لکه لنډۍ، سروکي، نارې، د ښادۍ بدلې او نور...

بل ډول يې خاصې سندرې دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړېږي او شاعران يې معلوم کسان وي لکه چاربيتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام او نور... دلته يې ځينې نمونې معرفي کوو:

۱ـ لنډۍ: د پښتو د شفاهي ادبياتو يو مشهور ډول دی چې ټول پښتانه يې پېژني. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ يې لنډه نهه سيلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سيلابه ده. لنډۍ ته د پښتنو په ځينو سيمو کې ټيکۍ، ټپه او مسرۍ هم وايي. د لنډيو ويونکي نه دي معلوم. د عام ولس مال دی. د نارينه وو او ښځو له خوا ويل کېږي. په لنډۍ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو بشپړ مفهوم بيانېږي. په لنډيو کې د پښتنو دکليوالي ژوند او کلتور د بېلابېلو اړخونو ځانګړتياو و انعکاس موندلی دی. د لنډيو موضوعات مختلف وي او د ژوندانه هره موضوع پکې ليدلای شو.

د لنډيو څو مثالونه:

تــن مــې د شــنــې نــکــريــزې پــانــه
ظـاهـر تـــازه دنـنــه رنــګ پــه ويــنــو يمه

* * *

د ســتــرګــو تـــور لالــی مــې ورک دی
پــه زرګـــر نـــاســتـه يـم څـپـره يـې جـوړومـه

۲_ نيمکۍ يا سروکی: سروکی يو ډول شعر دی چې له لنډيو سره ويل کېږي. د سندرې د سر حيثيت لري، مختلف شکلونه لري، ځينې سروکي يوه مسره وي، ځينې دوې مسرې، ځينې درې او کله تر پنځو هم رسېږي، کله کله دواړه مسرې يو شی او کله يوه لنډه او بله اوږده وي. په سروکو کې د عشق، مينې او رزم موضوعات راځي. ځينې عام سروکي دي او ځينو ته د اتڼ سروکي وايي.

پسې ورجګ کړه سره لاسونه
لنډکړه د ټيکی مزی دې
خال به دې وران شي

بله نمونه:

هلک نری چنار دی جلۍ دګلو ونه

يا:

لونګ کرمه که لو مې ګډکړ ياره تا به راولمه

۳_ نارې يا غږونه: نارې يا غږونه څو ډولونه لري لکه د اتڼ نارې، تاريخي نارې او د نکلونو نارې. د اتڼ نارې د اتڼ په ميدانونو کې ويل کېږي، تاريخي نارې د بېلابېلو تاريخي وختونو په اوږدو کې د ځينو تاريخي پېښنو په اړه ويل شوي دي. د نکلونو نارې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نکل چیانو له خوا د نکل په بېلابېلو برخو کې د نکل د کرکټرونو له خولې بیانوي. د اتڼ نارې دوه مسریزې، درې مسریزې او څلور مسریزې وي. د مسرو لنډوالی او اوږدوالی یې هم ډول ډول وي، د تاریخي نارو جوړښت دوه مسریز دی چې یوه یې لنډه او بله یې اوږده ده. د نکلونو نارې دوه مسریزې او درې مسریزې وي، کله هم قافیه وي او کله نه وي، لکه:

سر د سره پالنگه هسک کړه فتح خانه
یاغي سوي هندوستان رعیت ملکونه

* * *

کرمیه چې غم نه وي ته غم راوړې
کرمیه که زما په دعا کېږې
کرمیه په لم غوته سپرو واوړې

چاربیته: د پښتو د ملي اشعارو یو مهم ډول دی چې کیسې، نکلونه، داستانونه او نور اوږده اوږده مضامین پکې ویل کېږي. ویونکی یې معلوم وي او د پښتو د خاصو سندرو یا نظمونو یو ډول دی. چاربیته یو سر لري چې هغه ته کسر یا پیرو وایي. کسر یا پیرو یو ځل د چاربیتې په سر کې ویل کېږي او وروسته بیا له هر بند نه تکرارېږي. چاربیتې د مسرو د شمېر د اوږدوالي او لنډوالي له مخې یو تر بله توپیر لري. د چاربیتو د بندونو د مسرو شمېر له څلورو څخه نیولی تر شلو مسرو پورې رسېږي. همدغه سبب دی چې د مثنوي او قصیدې په شان اوږده مضامین پکې راتلای شي.

په چاربیته کې د موضوع تسلسل او ارتباط یو مهم شرط دی او په یوه چاربیته کې ډېر موضوعات نه راوړل کېږي. دلته د خانمیر د یوې چاربیتې څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو چې هر بند یې دولس مسرې لري:

په چپ کې ډال په ښي خنجر نیسه   د غلیم مخه برابر نیسه
یا به له صدقه خپل وطن شې زما   یا به په سرو وینو کفن شې زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دروغو نه دي دغه لاپې زما — په غوړو واوره واړه پاکې زما
که چېرې برید مې یو ځل راغی په تا — پوه شه اجل دی دا چې راغی په تا
ماته وصیت د موره پلاره شوی — یو ځلې نه په څو، څو واره شوی
د ننګ پر ځای ورکوئ سر زامنو — مختورن مه شئ په محشر زامنو
وصیت د پلار به ګاهې هېر نه کړمه — څو ځان د هغه پلار په خېر نه کړمه

کله به هېر د پلار سخن شي زما
یا به په سرو وینو کفن شي زما

رباعي: د پښتنو عوام خلک هغه غزلې ته چې موضوع یې پند او نصیحت وي، رباعي وايي. کله چې سندر غاړی په ساز پیل کوي لومړی یوه رباعي وايي او بیا وروسته چاربیته یا داستان او یا لوبه اوروي. ځینې خلک ورته مقام هم وايي.

د مجلس په پیل کې له دې کبله اورول کېږي چې د مجلس د ګډونوالو پاملرنه ځانته راوګرځوي. دلته به د رحمان بابا یو شعر چې د مقام او رباعي بڼه لري ولولو:

په ښه خوی د بد خواهانو بې پروا یم
په نرمی لکه اوبه د اور سزا یم
و هر چاته په خپل شکل ځرګندېږم
آینې غوندې بې رویه بې ریا یم
قناعت مې تر خرقې لاندې اطلس دی
پټ د درست جهان بادشاه ظاهر ګدا یم
د غونچې په څېر په سل ژبو خاموش یم
لکه بوی هسې په پټه خوله ګویا یم
که چا لار د عاشقۍ وي ورکه کړې
زه رحمان د ګمراهانو رهنما یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بگتۍ: په پښتو اشعارو کې بگتۍ يوه غوره او خوږه برخه ده چې ځينې خلک يې لوبه هم بولي. بگتۍ د چاربيتو په څېر يو سر لري چې په عمومي ډول يو بيت وي او د دواړو مسرو قافيه يې سره برابره وي. د هر بند وروستنۍ مسره د بگتۍ له سر سره په قافيه کې برابره وي.

سر د هر بند په پای کې تکرارېږي. د سر لومړۍ مسره يې اوږده او دويمه يې لنډه وي.

د بگتۍ هر بند معمولاً درې مسرې وي:

غمونه لرې که له ما عاجز غمگينه　　راتـــاو شه لـــونـــگـينه

ودې ويشتم روغـــــه دې نه کـړم　　نوره ياري درسره نه کړم

بل دې په سرو شنډو نتکۍ زانگي مينه

راتـــاو شـــه لونگينه

د محمد نور فقيره بخته　　ځنگه راپرېوتې لـه تخته

بخت مې کوږ شو اس مې لاړ سره له زينه

راتـــاو شـــه لونگينه

د متن لنډيز:

په پښتو کې دوه ډوله نظمونه ويل کېږي چې يو ډول ته يې ملي نظمونه وايي او بل ډول ته مشترک کلاسيک ديواني نظمونه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک دي.

په دې لوست کې مو يوازې په ملي نظمونو بحث وکړ او د هغوی له ډلې مو يو څو نمونې دروپېژندلې. ملي نظمونه هم په لومړي سر کې په دوو ډلو وېشل کېږي چې يوې ډلې ته يې عامې سندرې وايي. عامې سندرې هغه دي چې ويونکی يې معلوم نه وي او د ټول ولس مال دی.

په دغو سندرو کې لنډۍ، کاکړۍ، نيمکۍ يا سروکې، نارې يا غړونه، کيسې، فالونه، د ښادۍ سندرې او د ميندو سندرې راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله ډله يې خاصې سندرې دي. ددې سندرو شاعران په ولس کې معلوم دي او د ولسي شاعرانو په نومونو يادېږي. په دې ډله کې چاربيتې، بدلې، بګټۍ، لوبې، داستان، مقام (غزل) او نور...

د پښتو دغه ملي اشعار د پښتو ادبياتو يوه مهمه برخه ده چې د پښتنو د اجتماعي، ملي، سياسي او فرهنګي ژوند ټولو خواو ېکې انعکاس موندلی دی. د پښتو دا ملي نظمونه د نورو ژبو په تقليد نه دي ويل شوي، بلکې پخپله د پښتنو ايجاد دی.

فعاليتونه

۱_ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې څو ډوله نظمونه پېژنئ؟
- نظم څه ته وايي؟
- په ملي نظمونو کې کوم ډولونه پېژنئ؟
- لنډۍ څه ته وايي؟

۲_ زده کوونکي دې پخپله خوښه د يو ملي نظم په اړه خو کرښې له مثالونو سره وليکي او په ټولګي کې دې يې په وار سره واوروي.

۳_ زده کوونکي دې په وار سره په متن کې راغلي نظمونه په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې پخپلو خبرو کې ټولګيوالو ته ووايي.

۴_ زده کوونکي دې په وار سره د ملي نظمونو په موضوعاتو خبرې وکړي چې کوم موضوعات پکې راځي؟

۵_ متن په غور ولولئ او په متن کې خاص نومونه په نښه او په ټولګي کې يې ووايئ.

> خاص نوم: هغه نوم دی چې د یو خاص شخص او خاص ځای ښکارندویي کوي، لکه: احمد شاه بابا، ملالۍ، ننګرهار، کابل او نور...

۶ـ زده کوونکي دې متن ولولي او د صفت کلمې دې پخپلو کتابچو کې ولیکي او بیا دې په ټولګي کې ولولي.

> صفت (ستاینوم): صفت هغه کلمه ده چې د نوم ځرنګوالی څرګندوي، لکه: تور، سپین، ښه، بد، روغ، ناروغ، لوړ، ټیټ او نور...

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د رحمان بابا شعر ولولي او پر مفهوم باندې دې خبرې وکړي.

په ښه خوی له بدخواهانو بې پروا یم
په نرمۍ لکه اوبه د اور سزا یم
و هر چاته په خپل شکل ښکارېږم
آینې غوندې بې رویه بې ریا یم
د غونچې په څېر په سل ژبو خاموشه
لکه بوی هسې په پټه خوله ګویا یم
قناعت مې تر څرقې لاندې اطلس دی
پټ د درست جهان بادشاه ظاهر ګدا یم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلې سیمې د یو ولسي شاعر په اړه څو کرښې ولیکي او د ضرورت په وخت کې دې د کورنۍ له غړو او یا کتاب څخه مرسته ترلاسه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي کيسه

کيسې د انسان له ژوند سره پيل شوي دي او بيا خوله په خوله له يو نسل نه بل ته لېږدول شوي دي. کله چې انسانانو خط ايجادکړ نو بيا ځنې کيسې وليکل شوې. خو د ولسي کيسو زياته برخه اوس هم د خلکو په ذهنونو کې ده او راټولې شوي نه دي. د ولسي کيسو ويونکي معلوم نه وي په يو شخص پورې اړه نه لري بلکې په ټولو پورې اړه لري.

هر ملت ځانته ولسي کيسې لري چې د هماغه ملت ځانګړتياوې، دود دستور او تاريخ ترېنه څرګندېږي. ځينې ولسي کيسې د ملتونو ترمنځ مشترکې وي او يو ازې د اشخاصو او ځايونو نومونو يکې تغير موندلی وي. د ولسي کيسو زياته برخه خيالي بڼه لري. حوادث او پېښې يکې له عقل نه لرې او تخيلي بڼه لري. په ولسي کيسو کې يوه برخه داسې هم شته چې د ربښتيني ژوند له پېښو سره تړاو لري او خيالي بڼه نه لري. د نړۍ د ملتونو له ولسي کيسو نه ځينې کيسې دومره شهرت ته رسېدلي دي چې په نړيوالو ولسي کيسو کې شمېرل شوي دي او ددغه شهرت له کبله د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي.

په دې لوست کې مو د چک د ولس يوه ولسي کيسه غوره کړې چې ددې کيسې په لوستلو سره به تاسې د نړۍ د ولسي کيسو سره اشنا شئ.

- کومه ولسي کيسه مو په ياد ده؟
- دکوم بل هېواد ولسي کيسه مو اورېدلې ده؟

ولسي کيسه د پښتو ژبې د شفاهي ادبياتو ډېره خوندوره برخه ده. داسې کيسې له پېړيو، پېړيو راهيسې د ولس په حافظه کې پاتې شوي دي او ځينې کيسې يې تر نن ورځې رارسېدلي دي. دا کيسې په کليو او بانډو کې موجودې دي. که کومه کيسه په يو کلي کې رامنځته شوې ده نو هلته پاتې شوې نه ده او نورو کليو ته رسېدلې او عامه شوې ده. دغه کيسې چې له يو ځای نه بل ځای ته انتقال شوي ځينې محيطي اصطلاحات او جغرافيوي نومونه يې تغير شوي دي. په دې توګه د وخت په تېرېدو سره يې د بيان په ژبه کې هم تغير راغلی دی.

د پښتو په ولسي کيسو کې دوه ډوله کيسې دي چې يو ډول يې د پښتنو خپلې کيسې دي او بله ډله يې له نورو ژبو څخه راغلي دي. د پښتنو په خپلو ولسي کيسو کې قهرمانان، چاپېريال او ټول کره وړه پښتني وي. په دې کيسو کې پېښې او کرکټرونه هم پښتني رنګ لري. دا کيسې ځينې ډېرې اوږدې او ځينې لنډې دي.

په دې کيسو کې بيا ځينې په نظم شوي او ځينې په نثر کې دي. دا کيسې مختلف موضوعات لري او د پند او عبرت ټکي هم پکې وي. په ځينو کې تخيلي اړخ ډېر غالب وي لکه د ديوانو او پيريانو کيسې او ځينې يې له رښتيني ژوند سره اړخ لګوي.

دا کيسې پخوا په ولسونو کې د ژمي په موسمونو کې د ساعت تېرولو لپاره ويل کېدلې خو د ساعت تېرۍ تر څنګه يې ځينې مثبتو خواو د ولس په کړو وړو کې مثبت اغېز هم درلود.

اوس ددې کيسو ويلو رواج يا خو بيخي پای ته رسېدلی او يا په ډېره لږه اندازه موجود دی، همدغه وجه ده چې زموږ يو شمېر ناظمانو زموږ ولسي کيسې په نظم کړي لکه آدم خان او درخانۍ، دلي او شهۍ، مؤمن خان او شيرينو، طالب جان او ګل بشره، موسی خان او ګل مکۍ، فتح خان او رابيا او نورې...

ځينو ليکوالو په نثر کې هم ولسي کيسې او واړه واړه حکايتونه راټول او په کتابي شکل خپاره کړي دي. ددې کيسو راټولول او خپرول زموږ د ژبې او ادبياتو په بډاينه کې ستره اغېزه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوروا

(د چک ولس کیسه)

یوه شپه له سیلۍ سره باران هم ورېده، سخت توپان و او خلک په خپلو کورونو کې وو. یوه سپین سرې ښځه ځانته یوازې اوسېده. د هغې د کور دروازه وډبېده. هغې فکر وکړ چې سیلۍ دروازه ټېل وهله. خو لږه شېبه نه وه تېره چې ور په زوره، زوره وډبېده.

سپین سرې ژر دروازه خلاصه کړه. ویې لیدل چې یو ځوان سړی په لمدو خیشتو جامو کې ولاړ او له یخنۍ نه رېږدي. سپین سرې ښځې ته یې وویل:

ـ زه مسافر یم، که نن شپه دې راته په خپل کور کې ځای راکړ نو زه به دې دا احسان تېول عمر نه هېروم.

سپین سرې ښځې وویل:

ـ ښه ده، دننه راشه په نغري کې اور بل دی. خپلې لمدې جامې وچې کړه خو زه ډوډۍ هم نه لرم او ستا لپاره کټ هم نشته. ته مجبوره یې چې له نغري سره نژدې پر دې کمپله شپه تېره کړې.

سړي ورته وویل:

ـ بس چې سرپناه وي، نور مې هېڅ نه دي په کار.

ښځې په نغري کې نورې وچې درې کېښودې. اور تازه شو. سړی چې تود شو او جامې یې هم وچې شوې نو د خپل کمیس له جیبه یې د اوسپنې یو میخ راویست. دا به یې په خپلو لاسونو کې اړاوه را اړاوه.

ښځې ورته کتل خو غږ یې نه کاوه. سړي ښه شېبه له دې میخ سره لوبې وکړې. بیا یې له ښځې پوښتنه وکړه:

ـ ته خبره یې چې دا میخ څومره د کار دی؟

ښځې له ورۍ نه تار جوړاوه. په ډېره وچه لهجه یې ورته وویل:

ـ هو خبره یمه، میخ په لرګي کې ټکوهل کېږي.

سړي وخندل او وې ویل:

ـ ته نه یې خبره، زه له دې میخ نه ښوروا جوړولای شم.

ښځې لږ په قهر وویل:

ـ هسې اوتې بوتې مه وایه، دا ناشونې ده.

سړي و ویل: که ما درته ثابته کړه نو منې به يې.

ښځې و ویل: ښه ده ثابته يې کړه.

بیا يې د ښوروا پخولو دیګ ورته راوړ. سړي مېخ د دیګ په تل کې کېښود، او اوبه يې پکې واچولې. بیا يې دېګ په اور کېښود. لږه شېبه چې تېره شوه نو سړي د دیګ سر لرې کړ او ښځې ته يې و ویل:

ـ که لږه مالګه او تور مرچ راکړې نو ښوروا به تیاره شي.

ښځه پاڅېده دیوې الماری دروازه يې پرانیستله او وې ویل:

ـ هو مالګه او مرچ خو په هر کور کې وي.

سړي ته يې د مالګې او تورو مرچو پوړۍ ورکړې. ده مالګه او تور مرچ په دېګ کې واچول.

یو څو شېبې نورې هم تېرې شوې. سړي بیا د دیګ سر ایسته کړ او ویې ویل:

ـ د پیازو یوه غوټه که وای نو د ښوروا خوند به نور هم زیات شوای وای.

ښځې ورته بد، بد وکتل خو بیا له ځایه راپاڅېده او وې ویل:

ـ ګورمه که چېرې پیاز وي!

یوې بلې الماری ته لاړه او د هغې دروازه يې پرانیستله. سړي سر اوچت کړ او په الماری کې يې د خوړو توکي ولیدل.

ښځې د پیازو یوه غوټه راواخیسته او سړي ته يې و ویل: اوس به نو ته چاقو هم غواړې.

سړي وخندل او د ښځې نه يې پیاز او چاقو واخیستل. پیاز يې ټوټې، ټوټې کړ او دیګ ته يې ور واچاوه. بیا يې اور تازه کړ، څو نورې دړې يې ورپسې کړې او وې ویل: ښوروا هم هر ډول وي. د مېخ ښوروا ساده وي. خو که په دې کې ګازرې او الوګان ورګډ شي نو خوند به يې لا زیات شي خو خیر پروا نه کوي.

اوس له دېګ نه د پیازو د پخېدو خوشبويي پورته شوې وه او ښځې نابېره د لوږې احساس وکړ، د سړي خبرو ته يې پام و. بې له دې چې هغه ته يې څه ویلي وي. الماری ته لاړه او یو څو ګازرې او دوه الوګان يې ترې راواخیستل او سړي ته يې ورکړل. سړي ګازرې او الوګان سپین، ټوټې ټوټې او بیا يې په دېګ کې واچول.

لږه شېبه وروسته يې چې د دېګ سر لرې کړ او د ښوروا خوشبويي د ښځې سپږمې وتخنولې له سړي يې وپوښتل: په څومره وخت کې به دا ښوروا پخېږي؟

سړي په خمځۍ د دېګ له تل نه مېخ راوچت کړ او ویې ویل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د دې مېخ ښوروا ډېرو کمو خلکو خوړلې ده خو که په دې کې د غوښې ورې، ورې ټوټې ورګډې شي نو بیا د پاچاهانو خواړه دي.

خو زما او ستا په شان خلک دومره طالع نه لري چې په دې ښورواکې غوښه ولري.

ښځې ناڅاپه وویل: ولې یې نشو خوړلای. پاچاهان خو هم زموږ په شان انسانان دي.

بیا لاړه او له الماری نه یې د غوښې یوه ټوټه راواخیسته. وره، وره یې کړه او سړي ته یې ورکړه. سړي د غوښې ټوټې په دېګ کې واچولې. اور یې ورپسې تازه کړ او ویې ویل:

ـ اوس چې موږ داسې ښه د پاچاهانو خواړه لرو نو باید د پاچاهانو په شان یې وخورو.

ښځې وویل: ښېښکه ولې نه.

دکوټې بل سر ته لاړه. هلته یې یو مېز او دوه څوکۍ ایښې وې. له الماری نه یې یو ښه ښکلی د مېز پوښ راواخیست او پرمېز یې اوار کړ.

بیا یې چیني لوښي راویستل او پر مېز یې کېښودل. کاشوغې یې هم راویستلې. سړي دا هر څه ته کتل او بیا یې وویل: ښوروا په څه شي کې راوباسم؟

ښځې ورته یوه غټه کاسه د ښوروا لپاره او یوه رکیبۍ د غوښې او ترکاري لپاره ورکړه. بیا یې یوه غټه ډوډۍ هم راویستله. ټوټې ټوټې یې کړه او پرمېز یې کېښوده. سړي وویل:

ـ که ډوډۍ دې را ایستله نو باید چې پنیر هم ورسره وي ځکه چې د مېخ د ښوروا له خوړلو نه وروسته د هضم لپاره پنیر ضروري دی.

ښځې پنیر هم راواخیست. دواړو ښوروا، ډوډۍ او پنیر وخوړل. سړي ښه ځان موړ کړ. ښځې ته یې وویل: ستا ډېره مننه!

ښځې ورته وویل: مننه خو ستا په کار ده چې دومره ښه ښوروا دې راته پخه کړه.

سړي د ښوروا دکاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل:

ـ په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه ددې مېخ له برکته دي.

ښځې وویل: اوس چې تا دومره ښه خواړه راته برابر کړل نو حق لرې چې په کټ ویده شې. زما هسې هم ډېر ساره کېږي. زه به د نغري سره په کمپله پرېوځم.

سړي شپه ارام خوب وکړ. سهار ښځې ورته چای او ډوډۍ ورکړل او بیا یې ورته وویل: ستا مېخ رښتیا چې عادي مېخ نه دی. سمبال یې وساته چې څوک یې پټ نه کړي.

سړي ترینه رخصت واخیست او پرخپله لار روان شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې کیسه په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- دا کیسه په کوم ولس پورې اړه لري؟
- په کیسه کې کوم کرکټرونه راغلي دي؟
- د کیسې موضوع څه ده؟
- د کیسې پایله څه ده؟

۲_ څو زده کوونکي دې کیسه په وار سره ولولي او بیا دې څو زده کوونکي د کیسې مفهوم په خپلو خبرو کې ووایي او نور زده کوونکي دې په وار سره د کیسې په اړه پوښتنې وکړي.

۳_ زده کوونکي دې پخپلو کتابچو کې د کیسې ددې دوه کرښو په اړه خپل نظر ولیکي او بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي:

((سړي د ښوروا د کاسې په تل کې پروت مېخ راویست او وې ویل: په دې کې زما هېڅ کمال نشته، دا هر څه ددې مېخ له برکته دي)).

۴_ هغه زده کوونکي چې دې کیسې ته ورته کومه ولسي کیسه یې اورېدلې وي په لنډو خبرو کې دې یې خپلو ټولګیوالو ته ووایي.

۵_ له کیسې نه تاسې څه نتیجه واخیستله؟ په وار سره خپل نظر څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پخپلو کورونو کې د کورنۍ د غړو په مرسته یوه، یوه ولسي کیسه ولیکي او د کیسې مقصد دې هم پخپله لیکنه کې څرګند کړي. بله ورځ دې یې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید بهاو الدین مجروح

د پښتو ادب په معاصره دوره کې په سلګونو لیکوال او شاعران شته چې د ادب په بېلابېلو څانګو کې یې د پاملرنې وړ اثار پنځولي دي. لکه شعر، داستان، ناول، ډرامه، سفرنامه او نور... یو له دغو نومیالیو څخه پوهاند سید بهاو الدین مجروح دی چې له علمي فلسفي اثارو سربېره یې شعرونه هم ویلي او فلسفي، رواني، داستاني اثار هم لري. په داستاني اثارو کې یې ځانګړي ښامار او په شعرونو کې یې نا اشنا سندرې، د وطن مور پیغام او د کونړ سیند زیات شهرت لري. په دې درس کې به تاسې ددغه نومیالي له ژوند او اثارو سره اشنا شئ.

- تاسې د پښتو ادب په معاصره دوره کې د کومو لیکوالو او شاعرانو له نومونو سره اشنا یاست؟
- د پوهاند سید بهاو الدین مجروح د ژوند په اړه څه معلومات لرئ؟
- تاسې د مجروح کوم اثار او کتابونه پېژنئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سيد بهاوالدين مجروح د افغانستان نومیالی شاعر، ادیب او لیکوال و. پلار يې سيد شمس الدين مجروح هم له نومیالیو شاعرانو څخه و. سيد بهاو الدين مجروح د کونړ ولايت د اسمار ولسوالۍ د شينکوړک په کلي کې په یوه روحاني کورنۍ کې په ۱۳۰۶هـ. ش. کال کې پيدا شو.

لومړنۍ زده کړې يې د کلي په جومات کې سرته ورسولې او د فارسي مشهور کتابونه لکه گلستان، بوستان او سکندر نامه يې ولوستل.

بيا له خپل پلار سره کابل ته راغی او د استقلال په ښوونځي کې يې خپلې زده کړې پيل کړې. له ښوونځي څخه وروسته د لوړو زده کړو لپاره فرانسې ته ولېږل شو. هلته يې د روحياتو او فلسفې په څانگه کې زده کړې وکړې او هم يې د الماني او انگرېزي ژبو ادبيات په المان او انگلستان کې ولوستل. هېواد ته له راستنېدو سره سم د ادبياتو په پوهنځي کې د استاد په توگه مقرر شو چې بيا وروسته ددغه پوهنځي انتخابي رئيس وټاکل شو.

سيد بهاو الدين مجروح د رسمي کارونو په لړ کې د کاپيسا د والي، په غربي المان کې د افغانستان د کلتوري رئيس او د ادبياتو پوهنځي د استاد او انتخابي رئيس په توگه دندې سرته رسولې دي.

په المان کې يې د رسمي کار تر څنگه د فرانسې له (مونت پليه پوهنتون) څخه د ادبياتو او فلسفې په څانگه کې دوکتورا واخيسته.

يو وخت د افغانستان د تاريخ ټولنې رئيس هم و او د ادبياتو په پوهنځي کې يې د فلسفې تدريس کاوه. په ۱۳۵۸هـ. ش. کال، کله چې روسانو پر هېواد يرغل وکړ نو مجروح د هجرت لاره ونيوله او په پېښور کې يې (افغان اطلاعاتي) مرکز جوړ کړ، ددغه مرکز دنده دا وه چې د افغانستان له حالاتو څخه نړيوال خبر کړي او هم به يې د افغانستان په حالاتو تبصرې او تحليلونه کول.

مجروح په (۱۳۶۷هـ. ش.) کال د پېښور په ښار کې د نامعلومو کسانو له خوا شهيد شو. په پېښور کې خاورو ته وسپارل شو او بيا په ۱۳۸۱هـ. ش. کال کې دده تابوت

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان ته راوړل شو او پخپله پلرنۍ هدیره کې ښخ شو.

سید بهاو الدین مجروح خپل ټول ژوند د علم او پوهې په خدمت کې تېرکړ. د هېواد ځلمیان یې وروزل او علمي او سیاسي لیکنې یې وکړې چې په دې لړکې یې خپاره شوي کتابونه په لاندې ډول دي:

۱_ اژدهای خودي (په پنځه ټوکو کې).

۲_ ځانځاني ښامار (د اژدهای خودي پښتو ژباړه د آزاد شعر په قالب کې)

۳_ د جبر او اختیار دیالکتیک (یو فلسفي اثر)

۴_ دښمن وپېژنئ

۵_ نا اشنا سندرې (د شعرونو ټولګه)

مجروح لکه د نورو فیلسوفانو په څېر د انساني ژوند او ازادۍ د معنا د لټون لپاره د حقیقت د لارې لاروی و. دده په ټولو اثارو کې دغه اصل څرګند دی. په شعرونو کې یې وطني رنګ ډېر پیاوړی دی او د هغه وخت ټولې پېښې یې په خپلو شعرونو کې رانغښتي دي.

دده ټول شعرونه ښکلي او په زړه پورې دي، خو د وطن مور، د کونړ سیند او پیغام یې چې اوږدې منظومې دي، ډېر مشهور دي.

د ځانځانی ښامار یې د ازاد شعر په قالب کې د ارواپوهنې (روحیاتو) او فلسفې یو ګډ اثر دی چې داستاني بڼه لري او د انسان د شعور او لا شعور څخه بحث کوي.

د پښتو ژبې نامتو ادیب عبدالرووف بېنوا ددې اثر په هکله ویلي وو: (دا یو لومړنی عالي فلسفي اثر دی چې په نوي خوندور اسلوب لیکل شوی دی او تراوسه یې ما په پښتو کې سارى نه دی لیدلی. دا یو مقدس بغاوت دی چې مجروح د ځانځانی د هغه فاسد، غلط او په عین حال کې د غضبناک، ډاروونکي او پر ځان مین اقتدار پر ضد بغاوت کړی دی.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځانځانی د ښامار له کتاب څخه یوه وړه ټوټه د نمونې په توګه را اخلو:

یو دفتر د زمانې په ختمېدو و
یوه ورځ د ورځو راغله
ډېر بې شماره ښاریان غونډ وو د ښار منځ کې
لاروی د نیمو شپو پاڅېد ولاړ شو
اخر دا نا آشنا بیان یې ښار ته وکړو:
اې ښاریانو ښه خبر شئ!
ستاسو ستر واکدار بادار خو،
تور ښامار دی
تاسو واړه بنده ګان یاست غلامان یاست،
هسې تږې،
لکه وینو ته چې تږې وي د غرو رغو لیوان ټول
زړه یې کلک لکه تور کاڼی د بیابان،
لکه سندان دی
که هم وڅښي سمندر سمندر وینې
تنده یې لا پسې لمبه د اور لمبه شي
که هم وخوري غرونه غرونه ژوندي سري
لوږه یې لا پسې زیادت کا لا شدت کا
په لېوانو کې لېوه له وږو وږی
په دریاب کې پروت نهنګ له تږو تږی
اې ښاریانو!
ورشئ ورشئ!
خپل بادار ته له نژدې نه لږ څه ځیر شئ!
هغه سترګې چې دده دي دوه د وینو کټوري دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه سترگې د ښامار دي
هغه سرې لمبې د قهر او د غضب چې،
د واکدار د مخ څېرې نه پورته کېږي،
هغه اور دی چې راوځي د ښامار پوزې سپېرمو نه
د بادار هغه منګولې چې قوي دي پولادينې
ستاسو زړونو کې ښومبلې کلکې خښتې،
دا منګولې د بلا دي، د ښامار تورې بلا دي
اې ښاريانو!
ښه خبر شئ
دا بلا توره بلا چې دلته ناسته په دې ښار ده
له کوم بل پردي هېواده خو راغلې دلته نه ده
دا بلا ده په دې کور کې روزل شوې
له دې سيمې پاڅېدلې
پخپل لاس مو له خپل ځانه راويستلې
په خپل ځان مو مسلط کړې
دا بلا ستاسو بلا خپله بلا ده
ځکه ځکه تاسو هر يو
ښاماران ساتئ روزئ پټ
په سينو په خپلو زړو کې
چې د لوی ښامار خوراک شي
چې ښامار لوی نور هم لوی شي زورور شي
خلاصېدای له دې ښاماره تاسو نشئ
دا ښامار وژلی نشئ
تر څو تاسو راپا نه څئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ښامار په خپلو زړونو کې مړ نه کړئ، نابود نه کړئ
که د نفس بده بلا کړي څوک نابوده
نو به هله د بلا توري بلا څوک خوراک نه شي
که د خپل زړګي ښامار مو قرباني کړو
نو به هله تاسو نه شئ قرباني د لوی ښامار مار

پوهاند مجروح پخپله د ځانځاني ښامار په اړه ليکي:

((د ځانځانی ښامار ژبه نه نثر دی ځکه چې وزن لري او نه نظم دی ځکه چې د قافيو او رديفونو مراعات پکې نه دی شوی او نوی شعر ورته ويلای شو. مګر دا چوکاټ د اوسنيو نويو شعرونو تقليد نه دی، بلکې ددې چوکاټ په جوړښت کې د پښتو د شفاهي ادب د ځينې اشکالو څخه او د پښتو د ليکلي ادب د ځينو زړو نثرونو څخه الهام اخيستل شوی دی. په دې شان د ښامار سبک داسې يو سبک دی چې هم د اوسنی نړی د نوي شعر بڼه لري او هم د پښتو ژبې په شفاهي او ليکلي ادب کې پخې ريښې لري)).

پوهاند مجروح د ځانځانی د ښامار لپاره يو ځانګړی وزن ايجاد کړی چې هره جمله په (۴) يا په (۸) يا په (۱۲) او يا په (۱۶) سيلابونو دريږي؛ خو اصلي او بنسټيز وزن پکې څلور سېلابه جمله ده.

دا سبک پوهاند سيد بهاو الدين مجروح د پښتو د شفاهي ادبياتو او د پښتو ادبياتو د کلاسيکو نثرونو څخه په الهام اخيستی دی.

د ځانځاني ښامار د مطالبو په هکله پخپله مجروح وايي: ((ځانځاني ښامار د انساني ژور طبيعت د تمرد او عصيان بيان دی او دا واقعيت درې جلا اړخونه لري، يو يې نفسي انفرادي اړخ دی، بل يې اجتماعي او سياسي اړخ دی او دريېم ددې دواړو اړخونو ترکيب دی او هغه د انساني موجوديت فلسفي معنا ده.

دا هم د مجروح د کلام يوه نمونه چې د هغه د (نا اشنا سندرې) له کتاب څخه تاسو ته انتخاب شوې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مور غږ

تـه سـپارلی مـا پـه خـدای یې مـور دې ځار شـه
مـال د خـدای یـې هـم هغـه دې مـددګار شـه
سـتا نـه ځـار شـم شـهادت کـه نصیب سـتا وي
پـه دې کار کـې بـه د رب خپلـه رضـا وي
کـه لـه ملـک نـه دې بهـر کفـر الحـاد کـړو
کـه غـازي شـولې وطـن دې خپـل ازاد کـړو
نـو یـوه ورځ بـه د غازیانـو لښـکر راشـي
تـه بـه راشـي بیـا بـه نـوی اختـر راشـي
دواړه لاس بـه پـه نکریـزو بیـا رنګیـن کـړم
شـینکی خـال بـه بیـا تـازه پـاس پـه جبیـن کړم
بیـا بـه زه یمـه سـر لـوړې پـه خپـل کـور کـې
هـم خوشـحاله ځـو ژونـدۍ یم هـم په ګـور کې
پـه ګاونـډ چـم پـه ګـودر کـې بـه خنـدا نـه
مسـته ګرځمـه پـه زړه همیشـه ځوانـه
بیـا بـه ګرځـم پـه دې دښـت پـه دې دمـن کـې
هسـکه غـاړه پـه ازاد آبـاد وطـن کـې

د متن لنډیز:

پوهاند ډاکټر سید بهاو الدین مجروح د هېواد له نومیالیو عالمانو، لیکوالو او شاعرانو څخه دی. لوړې زده کړې یې په فرانسه او المان کې د دوکتورا تر درجې پورې سرته رسولې وې. د ادبیاتو په پوهنځي کې یې د فلسفې تدریس کاوه او په دولتي کارونو کې یې د رئیس او والي په توګه هم دندې سرته رسولې دي. مجروح زیات شمېر علمي لیکنې او څو کتابونه هم لري چې خپاره شوي دي. په پښتو ژبه کې یې د ځانځانۍ ښامار او نا اشنا

سندرې د يادولو وړ اثار دي چې زيات مينه وال لري.

مجروح د ځانځانۍ بنامار په ليکلو سره په پښتو ادب کې يو نوی سبک رامنځته کړ چې پخوا تر ده نه و.

مجروح ددغه کتابونو تر څنګه په فرانسوي ژبه د پښتو ادب او په تېره بيا د لنديو په پېژندنه کې هم ډېرې ليکنې کړې دي. د جبر و اختيار ديالکتيک يې يو فلسفي اثر دی.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- سيد بهاو الدين مجروح کوم کتابونه ليکلي دي؟
- مجروح په کومه څانګه کې زده کړې کړې وې؟
- د سيد بهاو الدين مجروح کومې منظومې پېژنئ؟
- مجروح د مهاجرت په وخت کې کومه اداره جوړه کړې وه؟

۲ـ زده کوونکي دې په وار سره د ځانځانۍ بنامار نمونه ولولي او هم په وار سره دې پرې خبرې وکړي.

۳ـ څو زده کوونکي دې د مجروح د ژوند په اړه خبرې وکړي. څو تنه نور زده کوونکي دې ترې پوښتنې وکړي.

۴ـ يو شمېر زده کوونکي دې د مجروح د همعصره ليکوالو نومونه واخلي او د هغو د کارونو په اړه دې خبرې وکړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پخپله خوښه له دغو موضوعګانو څخه يوه غوره او څو کرښنې مقاله دې وليکي، (د مجروح ژوند، د مجروح شاعري، ځانځاني بنامار، پيغام، د وطن مور).

(c) ketabton.com: The Digital Library

عروضي نظمونه

کله چې د پښتو شعر تاریخ مطالعه کوو نو په دغو شعرونو کې دوه شعري عنعنې گورو. یوه د پښتو د خپلو ملي شعرونو او اوزانو عنعنه ده او بله هم د شرقي شاعرۍ عنعنه. د شرقي شاعرۍ د عنعنې په تعقیب چې پښتنو شاعرانو کوم شعري ډولونه خپل کړي دي، په هغو کې قصیده، غزل، قطعه، رباعي، مثنوي، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن، معشر، ترکیب بند، ترجیع بند او نور دي.

په تېر لوست کې مو د ملي اوزانو یا ملي نظمونو په اړه یو لوست ولوست. دادی په دې لوست کې تاسې ته د شرقي شاعرۍ د عنعنې ځینې ډولونه درپېژنو چې په پښتو شاعرۍ کې دود دي. دغو شعرونو ته مشترک نظمونه هم وايي، ځکه چې په عربي، فارسي او پښتو کې مشترک ویل شوي او ویل کېږي.

ـ تاسې د دیواني نظمونو په اړه څه معلومات لرئ؟

ـ د دیواني نظمونو کوم ډولونه پېژنئ؟ په اړه یې خبرې وکړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ غزل: عربي لفظ دی او معنا يې له ښځو سره خبرې کول دي. د نظم له هغو ډولونو څخه دی چې په ټولو ديوانونو کې زياته برخه لري. د غزل لومړي بيت ته مطلع وايي. د مطلع دواړه مسرۍ او د نورو بيتونو دوهمې مسرۍ يو له بله سره په قافيه کې يو شی دي او په وزن کې د غزل ټولې مسرۍ سره برابرې وي. د بيتونو شمېر يې له پنځو څخه نيولی بيا تر پنځلسو پورې رسېږي. غزل که څه هم په ډېرو موضوعاتو کې ويل کېږي خو اکثره عشقي وي. په اوسني غزل کې د ژوندانه نور مسايل هم بيانېږي او له پخوا نه يې توپير موندلی دی.

چــې دې وگـــوري ومــخ تــه وطـــن پــرېــږدي
وطـن څـه دی چـې روح والـــوزي تـن پرېږدي
کـه ښـتـن وي د تـومـنـو سـتـا پــه مينه
درويــــزه کـانـدي اخـتـيـاره تـومـن پـرېـږدي
بـلـبـلان کـه دې لــه حـسـنـه خـبـردار شي
سـتـا د مـخ پـه نـنـداره بـه چـمـن پـرېـږدي
څـه خـو مـخ و بـتـخـانې و تـه جـار بـاسـه
چــې د بـتـو پـرسـتـش بـرهـمـن پـرېـږدي
ښـه چـې زړه مـې مـسـافـر شـو سـتـا پـه لـورې
عـقـيـق لاشـي قـيـمـتـي چـې وطـن پـرېـږدي
د جـفـا د مــړو ژونـــد څــه وي حسينه
کـه د جـور خـوی زمـا گـلـبـدن پـرېـږدي

۲ـ بولله (قصيده): يو ډول شعر دی چې په عربي کې ورته قصيده وايي. په قصيده کې ډول، ډول اوږده مضامين ويل کېږي. د بيتونو شمېر يې له شپاړسو څخه نيولی بيا تر دوو سوو پورې رسېږي. قصيده هم د غزلې په څېر يوه مطلع او يوه مقطع لري. د غزلې په شان د لومړي بيت دواړه مسرې او د نورو بيتونو د دوهمې مسرې قافيه يو له بله سره يو شی وي. په وزن کې ټولې مسرې سره برابرې وي. ځينې قصيدې درې برخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، لكه: تشبيب يا تغزل، گريز يا مخلص، دعائيه يا حسن طلب.

تشبيب يا تغزل د اصلي موضوع نه د مخه يوه مقدمه ده چې د بهار او يا مناظرو ستاينه ده.

گريز د قصيدې دويمه برخه ده چې شاعر ستاينه پرېږدي او اصلي موضوع ته راځي. دعائيه د قصيدې دريمه برخه ده. شاعر په دې برخه کې دعا کوي. د قصيدې موضوعات، ستاينه، موعظه، گيله، غندنه او اخلاق وي. د قصيدې دعائيه برخه په اصلي موضوع پورې اړه لري او د موضوع اړوند دعا کېږي.

دلته به د نمونې په توگه د خوشحال خان خټک د يوې قصيدې څو بيتونه ولولئ:

درته وښيم کيميا د سعادت
له بدانو سره مه کوه صحبت
مه بد گوی، مه بد آموز، مه بد انديش شه
که دې زړه وي چې درنه رسي آفت
که لويي غواړې ځان کم گڼه تر بله
بل تر دا د پاسه نشته نصيحت
په دوستانو تلطف کړه څو په تا شي
له دښمن سره هم ښه کوه خلقت
د نيکخوا خبره نغوږه پرې عمل کړه
نانغتانو ته تيار دی ندامت
د لمانځه تر قضا گرانه دا قضا ده
چې قضا شي د څلورو مصلحت
نوراني کا هغه ځای چې سره کښيني
ديرينه څلور هوښيار په مشورت
په اخلاص چې په دعا لاسونه هسک کا
ور به پرانيت شي د فتحې د نصرت

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې کالي يې پاتې نشي مرده شوی ته
خدايه ورکړې و خوشحال هسې رحلت

۳ـ رباعي: رباعي هغه دوه بيتونه دي چې د لومړي بيت دوې مسرې د دويم بيت له دويمې مسرې سره په قافيه کې يو شی وي. د رباعي معنا څلوريزه ده. دا رباعي د پښتو له رباعي سره چې ځانګړی وزن لري، توپير لري.

طامع همېش وي په انتظار کې
آب يې د مخ ځي په هر دربار کې
ګنج چې د صبر پير محمد بيا موند
توانګر بالـه شي په دا ديار کې

۴ـ قطعه: دوه يا تر دوو زيات بيتونه دي چې د لومړي بيت د دوو مسرو قافيه سره يو شی نه وي خو د بيتونو دويمې مسرې يو ډول قافيه لري، لکه:

انديښنه که په غوره کېږدې
غر به هم لکه وېښته کا
خوار سړی ملامت نه دی
که په غم کې ځان اوبه کا

۵ـ مثنوي: په مثنوي کې ټول بيتونه يو ډول قافيه نه لري، خو د هر بيت د دواړو مسرو قافيه يې يو شی وي. د بيتونو شمېر يې ټاکلې اندازه نه لري، بلکې د موضوع په اوږدوالي او لنډوالي پورې اړه لري. په مثنوي کې د رزم، بزم داستانونه او تصوفي موضوعات بيانېږي.

دلته د نمونې په ډول د قيام الدين خادم څو بيتونه راوړو:

اې د پاک وطن فرزنده
اې د قام خوږه دلبنده
اې د نوي ژوند پيغامه
اې ارزو د وطن قامه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبا ته مسوول د کار يې
که ته مور او که ته پلار يې
علم هر چا له په کار دی
نه چې تش د نرو کار دی
ښځه نر دواړه مسوول دي
خو په ښه عمل مقبول دي
د حيات په هنگامه کې
د ژوندون په افسانه کې
دواړه يو بل ته محتاج دي
يو و بل ته د سر تاج دي
يو چې بل ورنه جدا شي
لکه مات چې لاس د چا شي
زموږ خويندو شئ بيدارې
له خپل ځانه خبردارې
قام زبون دی وطن خوار دی
دا زموږ لپاره عار دی
لرې، لرې دا ظلمت کړئ
له وطنه جهالت کړئ
جهان واړه په موږ خاندي
مسخرې راپورې کاندي
نه خبر موږه له ځان يو
نه له حاله د جهان يو

۷_ مربع: يو ډول شعر دی چې بند يې دوه، دوه بيته وي. د سر په دوو بيتونو کې څلور مسرې يو ډول قافيه لري. وروسته په هرو دوو بيتونو کې لومړۍ دوې مسرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په قافیه کې یو ډول او څلورمه مسره یې د سر د بیتونو سره یو ډول قافیه لري. د شعر تر پایه پکې دا جوړښت په نظر کې نیول کېږي. د پیر محمد کاکړ د مربع څو بیتونه د نمونې په ډول دلته راوړو:

زړه مې نادان و د مینې غل شو
فراق یې اور و رابانديې بل شو
راحت مې واړه په غم بدل شو
اوښې سیلاب دي صورت مې شل شو

**

زیبا نګار چې زه راپه یاد کړم
له درده و غمه آه و فریاد کړم
قبول حیران یم د چا ارشاد کړم
بیل له ما خواره د لارې مل شو

**

عمر مې صرف شو په معصیت کې
شاکر یې نشو په هیڅ نعمت کې
اوس صبح و شام یو په دا حیرت کې
مقبول به خدای ته په کوم عمل شو

۸_ مستزاد: هغه شعر دی چې یوه مسره یې اوږده او بله یې لنډه وي.

نه غوږ لرم چې واورم نه په خوله د خیر ویل کړم	مدام منت پر بل کړم
چې قهر راشي عقل مې مغلوب شي نو ښکنځل کړم	مدام منت پر بل کړم
که هر څو کتابونه رنګ په رنګ و ځانته ډېر کړم	اوښه یې تر نظر تېر کړم
راپېښه بدبختي ده چې یوه زره عمل کړم	مدام منت پر بل کړم

لنډه مسره همېشه یو ډول نه وي کله تکرارېږي او کله مختلفه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹_ مخمس: د مخمس هر بند له سره تر پايه پورې پنځه، پنځه مسرې دي. لومړۍ پنځه مسرې يو ډول قافيه لري. په نورو بندونو کې لومړۍ څلور مسرې يو له بله په قافيه کې يو ډول وي خو پنځمه مسره يې د پيل له لومړنيو پنځو مسرو سره يو ډول قافيه لري او تر پايه دغه جوړښت ساتي. د حميد مومند د مخمس څو بيتونه:

د هجران د لاسه ناست يم وير ژړلی　　لکه بت په غټو سترګو دم ختلی
بېهوده په صورت روغ په زړه نتلی　　بېلتانه په مرګي حال يم رسولی
ربه راولې اشنا په سفر تللی

**

يا لـه يار سـره ولاړ واى پـه رکاب کې　　يا يې مړ واى د هجران په اول تاب کې
يا واى ډوب مدام د اوښکو په سيلاب کې　　حساب نشوم د يوې چارې په باب کې
هسې پاتې شوم بې آبه مخ ناولی

۱۰_ مسدس: ددې شعر هر بند شپږ شپږ مسرې لري. لومړۍ شپږ مسرې يې يو ډول قافيه لري. په نورو بندونو کې لومړۍ پنځه مسرې يو له بله په قافيه کې يو شی وي خو د شپږمې مسرې قافيه د لومړيو شپږو مسرو پر قافيه باندې بناکېږي.
د شمس الدين کاکړ د مسدس څو بيتونه د نمونې په ډول:

وخت د سحر دی مرغان چغېږي　　جرس اوازکا زړه مې لړزېږي
سـترګې مې غورزي بانه رېږي　　اثـــر د غـــم دې رامعلومېږي
کوم بد خبر به راورسېږي
د يــار د تــللو خبرې کېږي
دا څه عشق نه دی واړه ټګي ده　　دا صدق نه دی مـنافقي ده
دا اخلاص نه دی دغـــه بازي ده　　دا ياري نه ده دا بيزاري ده
چې پر يار غم دی پرما ښادي ده
بې حيا زړه دې زمـا وشرمېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جدايۍ ســـندرې وايم — په سفر تللی اشنا به ستايم
که ملامت يم که بېنوا يم — بيا يې د وصـــل په تمنا يم
زه شمس الدين يې په دا دعا يم
چې يار به کلـــه بيـا ورســېږي

مسبع، مثمن او معشر هم دغه ډول اشعار دي خو د مسرو په شمېر کې توپير لري. په مسبع کې دوه، په مثمن کې اته او په معشر کې لس مسرې وي. د سر په بند کې د ټولو مسرو قافيه يو ډول وي او په نورو بندونو کې نورې مسرې يو له بل سره په قافيه کې يو ډول وي، خو د پای د مسرې قافيه د سر د مسرو پر قافيه بنا کېږي.

۱۱_ ترجيع بند: د نظم هغه ډول دی چې قافيې يې مختلفې او وزن يې يو ډول وي. د بندونو شمېر يې نه دی ټاکل شوی. د هر يو بند د بيتونو شمېر يې پخپلو کې مساوي وي او له پنځو څخه تر لسو بيتونو پورې رسېږي. کله تر دې هم زياتېږي.
د هر بند په آخر کې يو بيت راځي چې د بند د ټولو بيتونو سره په وزن کې يو شان وي. مگر ځانگړې قافيه لري چې همدغه بيت د هر بند په پای کې تکرارېږي.
دلته د خوشحال خان خټک د ترجيع بند څو بيتونه د نمونې په ډول راوړل شوي دي:

ستا له لوريه که هزار جور و جفا وي — له عاشقه به په سل رنگه وفا وي
پـه عـاشـق بـانـدې مـعشـوقه عـنـايت کا — ستا مدام په خپل عاشق باندې عنا وي
ښـه مـا ومـنـل چې تـه بې حـد زيـبا يې — په جهان به کوم څوک تا غوندې زيبا وي
ولې خداى چې ښه جمال و چاته ورکا — نه په دا چې دی بې مهره کبريا وي
که قضا په ما زړه سوی کا هم به ومرم — که يو څو ورځې د جنگ و فتنې دا وي
که سل ما سره غوغا جنگ و جدل کړې — خداى دې نه کا چې له تا به تله زما وي
ستا د در په خاورو پروت بې قدره ښه يم
په بل لورې که په تخت کښېنم ښه نه يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲_ ترکیب بند: د ترجیع بند غوندې شعر دی خو په دومره توپیر چې په ترجیع بند کې چې کوم بیت د هر بند نه وروسته راځي، تکرارېږي، خو په ترکیب بند کې تر بند وروسته یو بیل بیت راځي چې بېله قافیه او بېله معنا لري. د حمید مومند د ترکیب بند څو بیتونه د نمونې په ډول راوړو.

په منزل به یې سباګوره څوک مله وي | نه پوهېږم چې به ساد وي که به غله وي
په څه شان به شکسته زهیر په زړه وي | له نغمې به یې د زړه نغمه په خوله وي
دم قــدم به یې خولې د مخ په وله وي | رانجه کړي به یې چــا خـاورې د پله وي

سـزاوار د هــــر ستم د هر پیغور یم
چې مې یار په سفر تللی زه پر کور یم

**

یا لـــه یاره سره تللی په سفر وای | په هـر ځـای مې غوړولی پرې وزر وای
یـا یې مړ د بېلتانه له غمه ژر وای | یـا په دواړو سترګو تېپ ړوند په نظر وای
کـه دا نه کېدای هرګزه معتزر وای | خود په خود مې ځان وهلی په خنجر وای

هسې پاتې شوم تر یار پورې مخ توری
په جـرګــه د عـاشقانو کې کوز ګوری

د متن لنډیز:

مشترک نظمونه هغه دي چې په عربي، فارسي او پښتو کې ویل کېږي. دغه شعرونه ځانته ځانګړي ډولونه او وزنونه لري.

په دې ډولونو کې غزل، قصیده، رباعي، قطعه، مثنوي، مستزاد، مخمس، مسدس، مسبع، مثمن او معشر راځي. د پښتو په کلاسیکه دیواني شاعرۍ کې دغه ټول ډولونه شته او پښتنو شاعرانو دغه ډولونه کارولي دي. قصیده، مثنوي، غزل په لرغوني دوره کې په پښتو شاعرۍ کې پیل شول او بیا دې نورو ډولونو په منځنۍ دوره کې زیات رواج وموند. په اوسنۍ یا معاصره دوره کې اوس دغه ډولونه دومره نه کارول کېږي، ځکه چې اوس معاصر شعر د ژوند موضوعاتو ته وقف دی او اوسني شاعران زیات په شکلیاتو او صنعتونو پسې نه ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو کې کوم نظمونه پېژنئ؟
- ملي نظمونه څه ته وايي؟
- مشترک نظمونه کوم دي؟
- د مشترکو نظمونو او ملي نظمونو توپیر څه دی؟

۲_ څو زده کوونکي دې په وار سره په قصیده، غزل او مثنوي خبرې وکړي. ښوونکي دې د ضرورت په وخت ددوی لارښوونه وکړي.

۳_ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي، یو زده کوونکی دې د یو شعر مفهوم او بل دې د بل شعر مفهوم په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۴_ زده کوونکي دې د خپلې خوښې د یو شعري ډول په اړه څو کرښې پخپله کتابچه کې ولیکي، دلایل دې روښانه کړي او بیا دې خپله لیکنه په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۵_ زده کوونکي دې په وار سره په دې اړه خبرې وکړي چې په لرغوني دوره کې کومو شاعرانو له دغو شعري ډولونو څخه ځیني کارولي وو؟

۶_ زده کوونکي دې لاندې لغتونه د کتاب له پای څخه معنا او په جملو کې وکاروي:

درویزه، تومن، برهمن، تلطف، نغوړه، ندامت، نانغتان، نصرت، رحلت، ګنج، هنګامه، عار، ظلمت، ارشاد، معصیت، نتلی، دم ختلی، جرس، عنا، عنایت، جمال، کبریا، ساد، معتزر

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د شعرونو ددغو ډولونو څخه پخپله خوښه یو ډول غوره او له کلاسیکو دیوانونو څخه دې رانقل کړي. د شعر معنا او مفهوم دې هم ولیکي او په بل پښتو درسي ساعت کې دې یې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو هنري نثر

که څه هم د یوې ژبې ټول لیکلي او نالیکلي شفاهي منظوم او منثور آثار ادبیات ګڼل کېږي خو اوس هر ډول لیکنې په ادبیاتو کې نه شمېرل کېږي، یوازې هغه اثار د ادبیاتو تر عنوان لاندې مطالعه کېږي چې هنري ارزښت ولري. د بېلګې په توګه هر منثور اثر چې د علومو او فنونو په بېلابېلو څانګو کې لیکل شوي وي او یا هر نظم او منثور اثر چې د تاریخ، جغرافیا، طب او نورو علومو تشریح ته وقف وي په ادبیاتو کې نه شمېرل کېږي. هغو لیکنو ته ادبي هنري ویل کېږي چې له تخیله رازېږېدلي وي او د ژوند واقعیتونه په هنري ډول منعکس کړي. پر لوستونکي او اورېدونکي خپل خاص اغېز وکړي او د هغه هنري ذوق تسکین کړي. هنري اثر باید په داسې یو ژبني چوکاټ کې بیان شوی وي چې هم د ټولنیز ژوند هنداره وي او هم په لوستونکي او اورېدونکي کې یو عاطفي احساس پیداکړي او ښکلاییز ارزښت ولري. هنري نثر هم د هنري ادبیاتو یوه مهمه برخه ده چې د هنري ادبیاتو د ټولو نثري ډولونو لپاره کارول کېږي، لکه: لنډه کیسه، ناول، طنز، ډرامه، ادبي ټوټه او نور... په دې لوست کې به د هنري نثر په اړه معلومات ولولئ.

ـ هنري نثر څه ته وایي؟

ـ هنري نثر له عادي نثره څه توپیر لري؟

هنري نثرونه د ادبياتو يوه برخه ده. د نړۍ د ټولو ژبو په ادبياتو کې کارول کېږي. په پښتو ادبياتو کې د شلمې پېړۍ په لومړيو شلو کالو کې پيل شو او تراوسه کارول کېږي. هنري نثرونه خپلې ځانګړنې لري چې د همدغو ځانګړنو له مخې له عادي او ساده نثرونو څخه جلا کېږي. د هنري نثر اصلي ځانګړتيا داده چې هنريت او ادبي ارزښت ولري. په هنري نثر کې ليکوال د بېلابېلو منظرو، انساني ټاکلو خصوصياتو، روحياتو، عاداتو او حالاتو په انځورونو کې له خپل تخيلي ځواک څخه کار اخلي.

ليکوال د تخيلي ځواک په مرسته او د ليکوالۍ د مهارتونو په وسيله د منظرونو د انځورولو او صحنو جوړولو چاره سرته رسوي. حالات او پېښې په الفاظو کې داسې انځوروي چې لوستونکی او اورېدونکی فکر کوي چې هر څه په خپلو سترګو ويني او ځان ورته په صحنه کې دننه ښکاري.

په هنري نثر کې د ليکوال په مهارت پورې اړه لري چې د خلکو هيلې، غوښتنې، جذبات، عواطف او احساسات لکه څنګه چې دي په ښکلو الفاظو کې راونغاړي او مقابل لوري ته يې ولېږدوي. دغه لېږدونه بايد د مقابل لوري په عواطفو کې خوځښت راولي. په هنري نثرونو کې د ليکوال تخيل، د مناسبو او ښکلو کلمو استعمال، د تشبيهاتو راوړل، د جملو رواني او د مقصد څرګند بيان شرط دی. ليکوال بايد د الفاظو داسې برجونه او ياکتارونه جوړ نه کړي چې لوستونکی پکې مقصد ونه مومي.

د الفاظو او جملو له ښکلا سره محتوا ته هم پاملرنه وکړي او د شکل او محتوا توازن داسې په پام کې وساتي چې يوه خوا هم زيانمنه نه شي.

هنري نثر د هنري ادبياتو ژبه ده او د يو هنري اثر په ښکلا کې بنسټيز ارزښت لري. پښتو هنري نثر د پښتنو په دوو مرکزونو پېښور او کندهار کې رامنځته شو. په کابل کې يې هم وده او پراختيا ومونده.

څرګنده دې وي چې پښتو هنري نثر په لومړي ځل په پېښور کې رامنځته شو. په پېښور کې د پښتو کتابونه، ملي نکلونه او نور ادبي اثار چاپېدل. پښتنو ليکوالو خپل لومړني هنري نثري اثار په پښتو ژبه ليکل. په دغو ليکوالو کې مولوي احمد د پښتو هنري نثر په مخکښو ليکوالو کې په ځانګړي ډول د يادونې وړ ځای لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دہ په نولسمه پېړۍ کې د هغو انگرېزانو لپاره چې غوښتل یې پښتو زده کړي ځینې تعلیمي کتابونه ترتیبول. ده په پښتو کې له نورو ژبو څخه ترجمې کړې او هم یې مستقل اثار لیکلي دي. دده تر ټولو غوره اثر چې د هنري نثرونو نمایندگي کوي (گنج پښتو) دی. په دې اثر کې ورې ورې کیسې راغلي چې ځینې ترجمې او ځینې ده پخپله لیکلي دي.

دده د کتاب موضوعات ساده او اسان دي. ژبه یې خوږه او محاورې ته نژدې ده. ژبنې اصطلاحات یې هم کارولي دي. ده پخپلو کیسو کې د ژوند موضوعاتو ته پاملرنه کړې ده. دده دغه کار د پښتو هنري نثر په انکشاف او پراختیا کې ډېر ارزښت لري.

په ده پسې بل پښتون لیکوال میر احمد شاه رضواني (۱۸۶۳-۱۹۳۷م.) دی. ده هم لکه د مولوي احمد زیارې کولې. ده د پښتو ژبې گرامر ولیکه او د پنجاب په پوهنتون کې د پښتو ژبې استاد و. دده په کتابونو کې د پښتو ژبې دوه درسي کتابونه د یادولو وړ دي. د هنري نثرونو غوره بېلگه یې د (شکرستان افغاني) په نامه یادېږي. دده دغه کتاب هم د ورو، ورو کیسو او حکایتونو مجموعه ده.

بل لیکوال چې په هنري نثر کې یې د پاملرنې وړ کارونه کړي دي، هغه منشي احمد جان (۱۸۸۲- ۱۹۵۱م) دی. دی د بنو په ښار کې زېږېدلی دی. انگلیسي ژبه یې زده کړه او په (۱۹۰۰م) کال کې د انگرېزانو د پښتو ښوونکی شو. دده په شاگردانو کې د هند د وایسرای معاون هم و. ده د پښتو ژبې لپاره قاموسونه ولیکل. د شلمې پېړۍ په لومړیو کلونو کې یې د هنري نثر په لیکلو پیل وکړ.

دوه مجموعې (هغه دغه) او د (قصه خوانی گپ) یې د هنري نثر خورا ښې بېلگې دي. دا کتابونه ورې کیسې او حکایتونه لري. دا کتاب هم په هند کې د پوځي منصبدارانو لپاره لیکل شوی دی. د قصه خوانی گپ موضوعات فولکلوري دي لکه د آدم خان درخانی، د فرهاد او شیرینې کیسه او نورې...

په افغانستان کې هم د شلمې پېړۍ په لومړیو کلونو کې هنري نثر پیلېږي. په دغو کلونو کې د ښوونځیو په رامنځته کېدو، د جریدو او اخبارونو په خپرېدو، د راډیو په رامنځته کېدو د هنري نثر لیکلو ته لاره هوارېږي، د پښتو مرکې، د ادبي انجمن او بیا پښتو ټولنې په جوړېدو سره هنري نثر انکشاف او پراختیا مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنی لیکوال چې حکایتي او تعلیمي نثرونه لیکي هغه صالح محمد هوتک دی چې په (۱۹۱۶م) کال کې يې د پښتو لومړی کتاب ولیکه.

وروسته قیام الدین خادم، گل پاچا الفت، صدیق الله رښتین، عبدالرؤف بېنوا او محمد دین ژواک، د هنري نثرونو لیکلو ته پراختیا ورکړه او د نورو لیکوالو پاملرنه يې هم دې ډگر ته راواړوله. گل پاچا الفت او صدیق الله رښتین په دې برخه کې ډېر کتابونه ولیکل، لکه د الفت غوره نثرونه، د رښتین د پسرلي وږمې، د خادم خیالي دنیا او د بېنوا د زړه خواله د یادولو وړ کتابونه دي.

په کوزه پښتونخوا کې سید راحت زاخیلي هنري نثر ته پراختیا ورکړه او د نوي داستاني ادب نمونې لکه لنډه کیسه، ناول او طنزیې په پښتو ادب کې رواج کړل. دلته به د نمونې په توگه د بېنوا یو نثر راوړو.

لاربښوونکی

له فریب او دروه سره نا اشنا وم. مکر او چل مې زړه ته لاره نه درلوده. دروغ مې نه پېژندل. د ژوندون د لوېې لارې مسافر وم. له پرېشانه خوبه راپاڅېدم. قافله ډېره پرمخ تللې وه. یوازې زه وم چې د لاربښوونکي په انتظار مې لوېې لارې کتلې. ډېر راغلل، تېر شول مگر یوه هم د زړه سوي په سترگو راته ونه کتل. ځینو به دگوتو په اشارو لار راوښودله خو دگوتو د اشارو لارې ډېرې اوږدې وې.

ځینو به ددې لپاره چې ځانونه په ما وساتي، زه به يې له ځان سره روان کړم خو چې خطر به تېر شو نو بېرته به يې زه پر لویه لاره پرېښودلم. دوی به لاړل. همداسې د لاربښوونکي په انتظار د ژوندون په لویه لارکې ولاړ وم. څو ته راغلې. زه دې تر لاس ونیولم. زه هم په پاک زړه په تا پسې روان شوم او د لارې د موندلو په غرض مې ستا لمنه ټینگه کړه. هرې خواته به چې تلې، درپسې تلم او تا هم ماته د لار موندلو ډاډ راکاوه. ناڅاپه! موسمي توره وربځ پیدا شوه، باران او برېښنا او ورېدل شروع شول.

اسمان او ځمکه په خروش راغلل، لارې گډې وډې شولې خو زه ډاډه وم چې تا غوندې لاربښوونکی لرم او تاته مې سترگې وې چې د زمانې په دې توره دربیله کې به

(c) ketabton.com: The Digital Library

لار راوښيي.

مگر په هماغه حال کې تا په ډېرې حيرانتيا مخ راواړاوه او له ما څخه دې پوښتنه وکړه چې:

(اې مسافره لار راوښيه، لاره کومه ده؟)

هغه وخت نو زه پوه شوم چې زما د ژوند د لارې لارښوونکی يوازې زه يم او بايد زه پخپله خپله لارښوونه وکړم.

د متن لنډيز:

هنري نثر د شلمې پېړۍ په لومړيو کلونو کې په کوزه پښتونخوا او افغانستان کې پيل شو. په کوزه پښتونخوا کې يې سرلاري مولوي احمد، مير احمد شاه رضواني، منشي احمد جان او راحت زاخيلي و. په افغانستان کې يې مخکښنه ليکوال صالح محمد هوتک، پوهاند عبدالحی حبيبي، قيام الدين خادم، گل پاچا الفت، صديق الله رښتين، عبدالرؤف بېنوا، محمد دين ژواک او نور وو.

وروسته لر او بر نور ليکوال راپيدا شول او په نثر کې يې ډېرې هستونې وکړې. هنري نثر له عادي او ساده نثر نه توپير لري. په هنري نثر کې ليکوال له خپل تخيل نه ډېر کار اخلي. نېغ په نېغه ساده خبره نه کوي، بلکې خپله خبره په ښکلو کلماتو او تشبهاتو کې رانغاړي چې د لوستونکو په عاطفه او احساس ژوره اغېزه کوي. هنري نثر د لنډې کيسې، ناول، ډرامې، طنز، تکل او ادبي ټوټې لپاره کارول کېږي. د لارښوونکي نثر هم يو هنري نثر دی چې د خپل مطلب د بيان لپاره له ښکلو کلماتو او تشبهاتو څخه کار اخلي.

په دې نثر کې ښودل شوې چې هر سړی د خپل ځان رهبر او لارښوونکی دی. د نثر مقصد دادی چې د لارښوونکي په ټاکلو کې بايد له ډېر دقت او غور نه کار واخيستل شي او په غولوونکو لارښوونکو وانه وړې او نه ځان تېر باسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د متن له لوستلو څخه وروسته دا لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- هنري نثر څه وخت، چېرته او د چا له خوا پیل شو ؟
- په کوزه پښتونخوا کې د هنري نثر مشهور لیکوال کوم وو ؟
- په افغانستان کې د هنري نثر لومړني لیکوال څوک وو ؟
- د هنري نثرونو د څو کتابونو نومونه واخلئ؟
-

۲ـ که کوم زده کوونکی د هنري نثر کوم لیکوال پېژني د هغه په اړه دې خپلو ټولګیوالو ته معلومات ورکړي.

۳ـ زده کوونکي دې د لاربښوونکي متن په وار سره ولولي، خبرې دې پرې وکړي او خپل نظر دې پرې هم څرګند کړي.

۴ـ زده کوونکي دې د یو ښه لاربښوونکي خصلتونه او صفتونه په څو کرښو کې ولیکي او بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۵ـ زده کوونکي دې د هنري نثر او ساده نثر توپیرونه وښئي، ښوونکی دې د ضرورت په وخت کې له دوی سره مرسته وکړي.

۶ـ هنري نثر د کومو ادبي ډولونو لپاره کارېږي، نومونه یې واخلئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړیو په مرسته او یا له کوم کتاب څخه هنري نثر ولیکي او په بله ورځ دې یې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره

تاسې د ادبي دورو په هکله څومره معلومات لرئ؟

ملتونه د سياسي تاريخونو ترڅنګه ادبي تاريخونه هم لري چې د يو ملت فرهنګي او ادبي پېژندنه کوي. ادبي تاريخونه په بېلابېلو دورو وېشل کېږي چې د پښتو ژبې ادبي تاريخ هم د پوهانو له خوا په درې دورو وېشل شوی دی. لرغونې دوره، منځنۍ دوره، اوسنۍ يا معاصره دوره. دادی په دې لوست کې تاسې ته لرغوني دوره درپېژنو چې پښتو ادب له کوم وخت نه پيل شوی او لرغوني دوره کومې ځانګړتياوې لري.

ـ د پښتو ادب لرغوني دوره څه وخت پيل شوې ده؟

د پښتو ادبیاتو لرغوني دوره له دویمې هجري پېړۍ څخه پیلېږي او د یوولسمې پېړۍ تر لومړیو کلونو پورې دوام کوي. د پښتو ادبیاتو د لرغوني دورې اثار د پښتنو په دریو مرکزونو (غور، د کسي غر او ملتان) کې رامنځته شوي دي. په غور کې غوري پښتانه اوسېدل. د غور له پاچاهي کورنیو څخه یوه د غور سوري شاهي کورنۍ وه چې په تاریخونو کې د شنسبانیانو په نامه مشهوره وه. ددې کورنۍ یو مشر نیکه شنسب (شین اسپ) نومېده چې د پلار نوم یې خرنګ و. دا شنسب د حضرت علي (رض) په زمانه کې مسلمان شوی او د غور پاچا منل شوی و. د شنسب زوی امیر پولاد و. هغه وخت چې ابو مسلم مرزوي د بني امیه امیران له خراسان څخه شړل او د بني عباس په پلوۍ ودرېد نو امیر پولاد له خپلو لښکرو سره دده ملاتړ وکړ.

د امیر پولاد د پاچاهۍ مرکز د غور په مندېش کې و. په پټه خزانه کې راغلي دي چې د امیر پولاد تر مړینې وروسته د هغه زوی امیر کروړ د غور په مندېش کې په ۱۳۹هـ کې پاچا شو. امیر کروړ د خپلې پاچاهۍ په دوران کې دوه مرکزونه درلودل چې یو یې مندېش او بل یې زمینداور و. امیر کروړ ډېر غښتلی پهلوان و چې په یوازې ځان له سلو تنو سره جنګېده. ده هم د عباسي دعوت په جنګونو کې ګډون درلود او ډېرې بریاوې ترلاسه کړې.

امیر کروړ یو عادل پاچا و. په پښتو یې شعرونه هم ویلي دي. په ۱۵۴هـ کې د پوشنج په جګړو کې مړ شو او پر ځای یې دده زوی امیر ناصر پاچا شو. امیر کروړ چې د خپلو سوبو په پایله کې کوم شعر ویلی دی، هغه پټې خزانې تر موږ رارسولی دی.

زه یم زمری پر دې نړۍ له ما اتل نسته
پر هند و سند و پر تخار او پر کابل نسته
بل په زابل نسته له ما اتل نسته
غشي د من مې ځي بریښنا پر میرځمنو باندې
په ژوبله یونم یرغالم پر تښتېدونو باندې
پر ماتېدونو باندې له ما اتل نسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما د بربو پر خول تاویږي هسک په نمنځ او په ویاړ
د آس له سو و مې زمکه رېږدي غرونه کاندم لتاړ
کړم ایوادونه اوجاړ   له ما اتل نسته

زما د تورې تر شپول لاندې دي هرات و جروم
غرج و بامیان و تخار بولي نوم زما په اودم
زه پېژندويم په روم   له ما اتل نسته

پر مرو زما غشي لوني ډاري دښمن راڅخه
د هریوا د رود پر څنډو ځم تښتي پلن راڅخه
رېي زړن راڅخه   له ما اتل نسته

د زرنج سوبه مې د توري په مخسور وکړه
په باداری مې لوړاوی د کول د سور وکړه
ستر مې تربور وکړه   له ما اتل نسته

خپلو وګړو لره لور پېرزوینه کوم
دوی په ډاډینه ښه بامم ښه یې روزنه کوم
تل یې ودنه کوم   له ما اتل نسته

پر لویو غرو مې وینا درومي نه په څنډو په تال
نړۍ زما ده نوم مې بولي پر دریځ ستا یو ال
په ورځو شپو میاشتو کال   له ما اتل نسته

د امیر کروړ سوري دغه ویاړنه د پښتو تر ټولو پخوانی شعر دی چې د اسلامي عصر په دویمه هجري پېړۍ کې ویل شوی دی. د شکلي جوړښت له مخې لرغونو اریایي سندرو ته نژدېوالی لري.

په محتوا کې یوه ویاړنه ده چې د خپلو سوبو یادونه کوي او له خپلو خلکو سره د خپلې مینې اظهار هم څرګندوي. پر دې شعر د نورو ژبو تاثیرات نه لیدل کېږي او د پښتو سوچه کلمات یې استعمال کړي دي. په دغو کلماتو کې ځینې داسې کلمات هم شته چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس په عامه ژبه کې نه ویل کېږي.

دویم مرکز د کسي غر یا د سلیمان د غرو لمنې دي. هغه اثار چې د کسي غر په لمنو کې ایجاد شوي، له دریمې هجري پېړۍ نه پیلېږي او تر پنځمې پېړۍ پورې رسېږي.

په دغه مرکز کې نوماند شخصیت شیخ بیټنی دی چې د ژوند زمانه یې د دریمې هجري پېړۍ شاوخوا ټاکل کېدای شي. د شیخ بیټني یو مناجات سلیمان ماکو په تذکرة الاولیا کې راوړی:

لویه خدایه، لویه خدایه — ستا په مینه په هر ځایه
غر ولاړ دی درناوي کې — تولـه ژوي پـه زاري کې
دلته دي د غرو لمنې — زموږ کېږدۍ دي پکې پلنې
دا وګړي ډېر کړې خدایه
لویه خدایه، لویه خدایه

دلته لږ زموږ اور بل دی — ووږ کورګی دی ووږ بورجل دی
مینه ستا کې موږ مېشته یو — بل د چا په مله تله نه یو
هسک او مځکه نغښته ستا ده — د مړو وده له تا ده
دا پالنه ستا ده خدایه
لویه خدایه، لویه خدایه

په دغه مرکز کې په دریمه او څلورمه هجري پېړۍ کې دوه نور شاعران هم تېر شوي چې یو یې شیخ اسماعیل او بل خربنبون دی چې په پټه خزانه او تذکرة الاولیا کې یې د شعر نمونې راغلي دي.

کله چې خربنبون خپل کور او کلی پرېږدي او روانېږي نو شیخ اسماعیل یې په جدایۍ کې دا پاړکی وایي:

که یون دی یون دی مځکې بېلتون دی — له کسي غره څخه ځي خربنبون دی
که وروره وروره خربنبونه وروره — ته چې بېلتون کړې زما ویر ته ګوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرښبون يې په ځواب کې دا ناره له خولې باسي:

بېلتانه نـاره مې وسوه په کور باندې   نه پوهېږم چې به څه وي پېښ په وړاندې
له خپلوانو به بېلېږم په سرو سترګو   دوارِه سـترګې مې په وينــو دي ژړاندې

دريم مرکز ملتان دی چې د اسلام په دوو لومړنيو پېړيو کې پښتانه د سليمان د غرو له لمنو څخه کوچېدلي او د سند او پنجاب لور ته تللي دي. د پنجاب په غربي برخو ملتان کې له دغو پښتنو څخه شېخ حميد لودي د ۳۷۰ هجري په شاوخوا کې له ملتان نه نيولی تر لغمان پورې سيمو حکمران و. همدغه سړي د څلورمې هجري پېړۍ په دويمې نيمايي کې د لوديانو د حکمرانۍ بنسټ کېښود. په شېخ حميد پسې دده زوی نصر او بيا يې لمسي داود د ملتان د لودي کورنۍ حکمرانان وو.

د ملتان په لودي کورنۍ کې دوه تنه شاعران تېر شوي چې يو د شېخ حميد زوی نصر لودي او بل يې وراره شېخ رضي دی.

شېخ رضي د حميد لودي د پاچاهي په وخت کې د اسلام د مقدس دين د تبليغ لپاره پښتونخوا ته لاړ. دوه کاله د کسي غره په لمنو کې وګرځېد او ډېر خلک يې مسلمانان کړل. شېخ رضي له کسي غره څخه خپل يو شعر د ليک په ډول نصر لودي ته استولی و چې د پيل بيتونه يې دادي:

د الـحـاد پـه لـور دې تـر پلل
ګـروه دې زمـوږ وکـوراوه
مـوږ رونـلـى پـه زيـارنـه
تـا پـه تـور وتـوراوه

کله چې دا ليک په ملتان کې نصر لودي ته ورسېد نو هغه يې په ځواب کې وويل:

د الـحـاد پـه تـور تـورن سـوم
زه لـرغـون خـو مـلـحـد نـه يم
زمـا دښـنـه هـسـې تـور راکـړی
کـه مـلـحـد يـم د دښـنـه يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شيخ رضي د خپل تره زوی ته وايي چې ته له سنت او له خپلې لارې نه اووښتی يې خو نصر ورته په ځواب کې وايي چې زه پر سنت ټينګ ولاړ يم او کوم تورونه چې پر ما لګول شوي هغه دروغ دي.

د ملتان لودي کورنۍ د غزني له پاچاهانو سره په رقابت کې وه، مؤرخين وايي چې د غزني پاچاهانو د ځان لپاره دا بهانه ونيوله او پر لودي کورنۍ يې د الحاد تورونه ولګول او په دې توګه يې د ملتان لوديان وټکول، حال دا چې د ملتان لوديان مسلمانان وو.

په دريمه هجري پېړۍ کې په پښتو کې د نثر ليکل او ژباړه پيل شوه. ابو محمد هاشم سرواني (۲۲۳ - ۲۹۷هـ) د بست په سروان کې زېږېدلی او هلته يې ژوند کړی دی. په (۲۹۴هـ) کال عراق ته تللی او په بغداد کې يې د خپل استاد ابن خلاد سره ډېر عمر تېر کړی دی.

د هغه يو عربي شعر يې په پښتو ژباړلی چې داسې پيلېږي:

ژبه هم ښه وينا کاندي چې يې وينه
د خاوند په لاس کې زر او درهمونه

دا په پښتو کې د ژباړې پيل دی. ابو محمد هاشم په نثر کې يو کتاب ((د سالو وږمه)) ليکلی و چې د عربي اشعارو د فصاحت او بلاغت په اړه دی.

په پنځمه هجري پېړۍ کې په پښتو ادب کې قصيده رامنځ ته شوه چې لومړنی قصيده ويونکی شيخ اسعد سوري دی. شيخ اسعد سوري د غور د پښتنو پاچاهانو په لړکې د امير محمد سوري هم مهاله و او د هغه پر مړينه يې يو قصيده ويلې ده چې داسې پيلېږي:

د فلک له چارو څه وکړم کوکار
زمولوي هر ګل چې خاندي په بهار
هر غاټول چې په بېديا غوړېده وکا
رېژوي يې پاڼې کاندي تار په تار

بل قصيده ويونکی شاعر ښکارندوی غوري دی چې په غزني او بست کې اوسېدلی او د سلطان شهاب الدين غوري معاصر و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې سلطان شهاب الدين د اسلام دين د خپرولو لپاره پر هند لښکرې کولې، نو دی ورسره و. ښکارندوی د سلطان شهاب الدين د سوبو په اړه يوه اوږده قصيده ويلې چې پټې خزانې خوندي کړې ده:

د پسرلي ښکلوونکي بيا کرل سينګارونه
بيايي ولونل په غرونو کې لالونه
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې سوې
طيلسان زمردي واغوستـه غرونه

ښکارندوی د غور اوسېدونکی او د فيروز کوه کوټوال و. دغه دواړه قصيدې په غورکې د غوري پښتنو پاچاهانو په وخت کې ويل شوي دي.

په شپږمه هجري پېړۍ کې چې د غور پښتانه پاچاهان په هندکې د اسلام د مقدس دين د خپرولو لپاره لښکرې کوي نو د اسلام د خپرېدو په ملاتړ هم په پښتو کې شعرونه ويل شوي دي.

ملکيار غرشين چې د سلطان شهاب الدين غوري همعصره دی، کله چې سلطان شهاب الدين پر هندوستان لښکرې کوي نو ملکيار غرشين هم ورسره دی چې يوه رزمي سندره يې په دې ډول ويلې ده:

ښبنتن مو مل دی	اوس مو يرغل دی	هېواد د بل دی
غازيانو ګورئ	ښبنتن مو مل دی	
توري تېرې کړئ	دښن مو پرې کړئ	منګولې سرې کړئ
ځله به ښبنتو	ښبنتن مو مل دی	
که تېينګ کړو زړونه	په بري يونه	چې زمري يونه
اسلام راڅخه دی	ښبنتن مو مل دی	
غازيانو راسئ	ټول شاوخوا سئ	د شهاب په ملا سئ
دښن مو غوځ کړئ	ښبنتن مو مل دی	

په شپږمه هجري پېړۍ کې د مينې او محبت سندرې ويل شوي دي چې يوه نمونه يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شېخ تيمن کاکړ يوه عشقي سندره ده:

ګـهيځ رڼا د لـــمر خپره شوه	زمـا پر کـــور د وير ناره سوه
د بېلتون ورځ توره تياره سوه	ږغ سو ناڅاپه چې بېلتون راغی

په (۶۱۲هـ) کې د نثر يو بل کتاب د سليمان ماکو له خوا ليکل شوی چې تذکرة الاولياء نومېږي. په دې کتاب کې يې د اولياوو او ځينو پښتنو شاعرانو احوال او د کلام نمونې راغلي دي. ددې کتاب هغه پاڼې چې زموږ په لاس کې شته، موږ ته د شيخ بيټني، شېخ اسماعيل، ملکيار غرشين او قطب الدين بختيار کاکي احوال راکوي.

د اوومې هجري پېړۍ په دريمه لسيزه کې عرفاني افکار پښتو ادب ته لاره پيدا کوي. شېخ متي د خپلو اشعارو کتاب چې (د خدای مينه) نومېږي بشپړوي.

د شېخ متي د يو مناجات څو بيتونه په دې ډول دي:

زه چې څرګند په دې دنيا سوم	د ښکلي مخ په تماشا سوم
ستا پر جمال باندې شيدا سوم	لـه خپلې ستې راجلا سوم

په ژړا ژاړم چې بېلتون دی
يمه پرديسی بل مې تون دی

د اوومې هجري پېړۍ په دويمه لسيزه کې (۶۱۷هـ) زموږ پر هېواد د چنګيز حملې پيلېږي. د چنګيز او دده د اولادونو د حملو پر وړاندې د مقاومت موضوع په پښتو شعر کې پيلېږي. په دغه وخت کې موږ د بابا هوتک يوه سندره لرو چې د مقاومت خورا ډېره په زړه پورې نمونه ده.

د مغلو لښکرو به د ارغنداو پر غاړو لوټ کاوه. د اتغر او بولان سيمې به يې لوټلې. بابا هوتک خپل خلک راټول کړل او سره غر ته نژدې يې له مغلو سره سخت جنګ وکړ. په دې جنګ کې پښتانه لږ او غليم ډېر و، خو کله چې بابا هوتک په لوړ غږ دا سندره وويله، نو سوبه د پښتنو په نصيب شوه.

بابا هوتک د بارو زوی په (۶۶۱هـ) د کلات په اتغر کې زېږېدلی، د خپل قوم مشر و، په (۷۴۰هـ) کال وفات شوی دی، د شعر يوه برخه يې داسې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر سورغر بل راته نن اور دی | وګرېږه جوړ راته پیغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی | هم په غزني هم په کابل راغی
غښتلیو ننګ کړئ دا مو وار دی | مغل راغلی په تلوار دی
په پښتونخوا کې یې ناتار دی | پر کلي کور باندې مغل راغی

د اتمې هجري پېړۍ په دویمه نیمایي کې نور شعري ډولونه په پښتو ادب کې راڅرګندېږي لکه غزل او مثنوي چې په دغه وخت کې د اکبر زمینداوري له خوا ویل کېږي:

د مثنوي نمونه یې داده:

ز ه عاشق یم یار هم نیز | نور څه لرو تمیز
یو پر بله عاشقان یو | په خپل عشق کې صادقان یو
یو په بل پسې رنځور یو | چې نژدې نه یو مهجور یو
عشق که ښه دی که بلا دی | پیدا کړی زموږ مولا دی

د اکبر زمینداوري د غزلي یوه برخه داده:

د خپل ځان له حیرانۍ څه ویل کړم | د عشق ویر به تل پخپله پتول کړم
ما مدام لکه بورا پر ګلو ګشت کړ | اوس به څم په سرتور سر فراق دګل کړم
د غماز لړمون به زه په لمبه کېږدم | ځیني هېر به د یار بزم ګل او مل کړم
زما د یار د میني اور په زړه کې بل دی | زه به سر و مال ښندم دید به حاصل کړم

د بېلتون له ویره ژاړم اوښکې ویني
زه اکبر په خپل اشنا د سرښندل کړم

په نهمه هجري پېړۍ کې په پښتو شاعرۍ کې رباعي پیلېږي چې د لومړنیو رباعیو ویونکي خلیل خان نیازی او سلطان بهلول لودي دی. سلطان بهلول (۸۵۰- ۸۹۴هـ) په ډهلي کې افغان پاچا و. په دربار کې به یې شاعران او عالمان پالل. پخپله هم شاعر و. خلیل خان نیازی دده د دربار شاعر و چې دا رباعي یې ویلې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرې ورېځې ژاړي لـه پاسه   کـويله رېږغ کا بېلتون له لاسه
په هغه لوني گوهر په خول ستا   دا مرحبا کا ستا زموږ مو اسه

د خليل خان نيازي په ځواب کې سلطان بهلول لودي سم د لاسه دا رباعي و ويله:

ملک به زرغون کړم په ورکړه راسه   گـوره ورېځې د داد لـه پاسـه
خـول مې د عدل په درو روڼ دی   جهان به زيب مومي زما له لاسه

د همدې نهمې پېړۍ په جريان کې پښتو ادب ته (ساقي نامه) هم راغله. دا ساقي نامه پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. ساقي نامه د خمريه اشعارو يو ډول دی چې د ساقي، جام، گل، مل او صراحي صفتونه پکې بيانېږي. دا ډول اشعار د مثنوي په قالب کې ويل کېدل. د پښتو لومړنۍ ساقي نامه زرغون خان نورزي ويلې ده.

زرغون خان د نوزادو له نورزو څخه دی. په (۹۱۲هـ) دده پښتو ديوان بشپړ شوی دی. زرغون خان په (۹۲۱هـ) په ديراوت کې وفات شوی دی.

د زرغون خان نورزي د ساقي نامې پيل دادی:

ساقي پاڅه پياله راکړه   مـرور يار مې پخـلا کړه
اوبه تويې په لمبو کړه   اور مې مړ په دې اوبو کړه

د پښتو ادبياتو په لرغوني دوره کې يو شمېر مېرمنې شاعرانې هم تېرې شوې دي چې يوه يې زرغونه کاکړه ده. د نهمې هجري پېړۍ په دويمه نيمايي کې زېږېدلې ده، چې يو حکايت يې پټې خزانې راوړی دی:

اورېـدلـې مـې قـصـه ده   چې لـه شـاتـو هـم خـوږه ده
د اختـر پـه ورځ سـهار   بـايـزيـد چـې و رويـدار
لـه حـمـامـه راوتـلـی   پـه کـوڅـه کـې تـېرېـدلی
ايـرې خـاورې چا لـه بـامه   راچـپـه کـړلـې نـاپـامه
مـخ او سـر يـې سـو ککړ   پـه ايـرو پـه خـاورو خړ
بـايـزيـد پـه شـکـر کـښېنو سو   د خـپـل مـخ پـه پـاکـېدو سو
چې زه ور يـم د بـل اور   چې پـه اور کـې سـم نـسکور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زرغوني پښتو بوستان لومړنی اخلاقي اثر دی چې تر دې دمخه يې کومه بېلګه په پښتو ادب کې نه لرو. همدارنګه له فارسي څخه د ادبي اثارو د ترجمې تاريخ هم له زرغونې څخه پيلېږي.

زرغونه د پښتو ژبې شاعره، ژباړونکې او ښه خطاطه وه. په زرغونې پسې بله مېرمن رابعه ده چې د ظهير الدين محمد بابر د زمانې شاعره وه. په کندهار کې اوسېده. د اشعارو ديوان يې درلود. يوه رباعي يې پټې خزانې راوړې ده:

ادم يې څمکې وته راستون کا	په اور د غم يې سوی لړمون کا
دوزخ يې روغ کا پرمخ د څمکې	نوم يې د هغه، دلته بېلتون کا

په دې دوره کې دريمه مېرمن نکېبخته نومېږي. د شيخ الله داد لور او د شيخ قدم مېرمن وه. پلار نيکه يې په اشنغر کې اوسېدل. عالمه، زاهده او پرهېزګاره ښځه وه. په (۹۶۹هـ) کال کې د (ارشاد الفقرا) په نامه يو کتاب ليکلی و چې درې توټې ترې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخيستې دي. د يوې توټې څو بيتونه يې په دې ډول دي:

په زړه ښاد شي اې مؤمنه	په ظاهــر په بـاطن سپينه
ظاهر زهد په اخلاص کړه	په زړه ټينګ شــه له يقينه
شکر صبر په هر حال کړه	خود نمای مه شه خودبينه

په حکايتي اثارو کې په دغه دوره کې د دوست محمد کاکړ يو حکايتي اثر معلوم دی چې (غرغښت نامه) نومېږي او په (۹۲۶هـ) کال يې په ژوب کې نظم کړی دی.

له دې کتاب څخه د پټې خزانې مؤلف محمد هوتک يو حکايت تر موږ رارسولی دی چې يو څو بيتونه يې دادي:

لــه نـيکانـو روايت دی	هسې تــوګه حــکايت دی
نور محمد کاکړ راوي دی	چې يې فيض تل جاري دی
د نيکــونو له خولې وايي	چې مــنښت يې راته ښايي
چې کـــاکړ نيکـه زاهد و	لــوی ځښتن له تل عابد و

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غرغښت نامي حکايات په پښتو مثنوي نظم شوي وو.

په لسمه هجري پېړۍ کې په پښتو شعر کې عرفاني مضامين پراختيا مومي. دغه وخت په هندوستان کې درې شاعران پېژنو چې دري واړه صوفيان، عابدان او زاهدان وو. دا شاعران، شيخ عيسی مشوانی، شيخ علي سرور لودي او شېخ بوستان بړېڅ دي. له دغو شاعرانو څخه شېخ عيسی مشوانی د هندوستان د افغان پاچا شېرشاه سوري معاصر و. د ژوند زمانه يې د (۹۵۰هـ) شاوخوا ټاکل شوې ده. په پښتو، فارسي او هندي ژبو يې يوه منظومه رساله ليکلې ده.

د کلام نمونه يې په لاندې ډول ده:

په خپله کار کړي په خپل انکار کړي
کله بـــادار يـــم کله مې خـــوار کړي
تـــه خـــو قـــادر يـــې پـــه صفتونـــو
کله مې نور کـــړې، کله مې نار کړي
عيســـی حيـــران دی په دې شـــيونو
کلـــه مې يار کـــړې کله اغيـــار کړي

د يوولسمې پېړۍ په لومړيو کې په کندهار کې شېخ صالح محمد الکوزی يو عارف شاعر تېر شوی چې يوه نمونه يې پټې خزانې تر موږ رارسولې ده. شېخ ډېر عابد او عالم سړی و. خپل وخت يې طالبانو ته په تدريس تېراوه او خلکو ته به يې د سمې لارې لارښوونه کوله.

د متن لنډيز:
د پښتو ادبياتو لرغوني دوره له دويمې هجري پېړۍ څخه پيلېږي او د يوولسمې پېړۍ تر لومړيو کلونو پورې رسېږي. يا په بله وينا د امير کروړ سوري څخه پيل او د بايزيد روښان تر ظهور او پاخون پورې رسېږي. د لرغوني دورې اثار د ريگويدا، اوستا له سندرو سره ورته والی لري ځکه چې موضوعگانې او قالبونه يې يو ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي.

د لرغوني دورې موضوعات د نمانځنې سندرې، وياړنې، ويرنې، مينه، بېلتون او اخلاقي ښوونې دي. شعرونه يې ساده او روان دي. پېچلي تخيلات او لفظي صنايع نه لري. د غوريانو په دوره کې د قصيدو جوړول يو نوی پړاو دی. ددغې دورې اثار لږ دي او يا تر موږه په محدوده توګه رارسېدلي دي او نور يې د زمانې په تېرېدو سره له منځه تللي دي، ځکه د هر شاعر او ليکوال محدودې نمونې په لاس کې لرو. زياتره کتابونه او ديوانونه د پرديو يرغلګرو (چنګېز، تيمور او نادر افشار) د حملو په پايله کې له منځه تللي او لوټ شوي دي. يوازې د سليمان ماکو د تذکرة الاولیا څو پاڼې تر موږه رارسېدلي دي.

په دې دوره کې پښتو ادبي اثار د بدلون، ودې او پراختيا په حال کې دي؛ ځکه په همدغه دوره کې د خپلو ملي اوزانو ترڅنګه قصيده، قطعه، غزل او مثنوي هم رامنځته کېږي. د محتوا له اړخه پښتو شعر د ژوند بېلابېل موضوعات خپلوي لکه د رزم و بزم خبرې، ديني او عرفاني موضوعات، اخلاقي پند و نصايح، وعظونه او نور... د شعر ځينې ځانګړې معنوي ډولونه لکه وياړنه، ساقي نامه، حکايتي اثار هم په دې دوره کې رامنځته کېږي.

د درېمې هجري پېړۍ په دوران کې له عربي څخه پښتو ته ژباړه پيلېږي، وروسته له فارسي ادبياتو سره پښتو ادبيات اړيکې پيدا کوي.

د سعدي بوستان په لسمه هجري پېړۍ کې د يوې پښتنې مېرمنې له خوا ترجمه کېږي، په دې توګه له فارسي څخه ژباړه په لسمه هجري پېړۍ کې پيلېږي. ددغې دورې اثار په غور، سليمان غر او ملتان کې رامنځته شوي، يعنې دغه وخت پښتنانه له پښتونخوا نه نيولې تر هندوستان پورې اوسېدل. د دې دورې اثار په دوو لرغونو تذکرو پټې خزانې او تذکرة الاولیا کې راغلي دي. ددې دورې په اثارو کې د پښتو خپل زاړه لغتونه او ترکيبونه شته چې ځنې يې اوس په محاوره کې نه استعمالېږي. ددغې دورې اثار په وروستيو کې له عربي او فارسي څخه په کلماتو کې اغېز قبلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي.

- د پښتو لومړنی شعر څه وخت او د چا له خوا ويل شوی دی؟
- په لرغوني دوره کې پښتو قصيده ويونکي څوک وو؟
- د لرغوني دورې اثار تر موږ پورې چا رارسولي دي؟
- د لرغوني دورې کومې ښځينه شاعرانې پېژنئ؟

۲_ ښوونکی دې زده کوونکي په څلورو ډلو وويشي يوه ډله دې د لرغوني دورې د شاعرانو نومونه، بله ډله دې کتابونه، بله ډله دې د شعر د ځانګړنو او څلورمه ډله دې د پښتو ادب اړيکې له نورو ژبو سره په څو کرښو کې وليکي.

۳_ د مقاومت شعر څه وخت او د چا له خوا پيل شو؟

۴_ زده کوونکي دې په متن کې عام او خاص نومونه پيدا او وليکي، بيا دې يې په وار سره په ټولګي کې ووايي.

۵_ په لرغوني دوره کې نثر ليکل څه وخت پيل شول، له دغې دورې څخه موږ د نثر کومه نمونه لرو؟

۶_ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې استعمال کړي:

لتاړ	ايوادونه	دبنن	پلن	زړن	مخسور	
دريځ	ستايوال	سوبه	ګروه	رونلی	مهجور	
ښندم	کويله	خول	مواس	مرحبا		

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې لوست په غور سره ولولي او ددغې دورې په مهمو ټکو دې خپل نظر وليکي، په بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې او لنډۍ

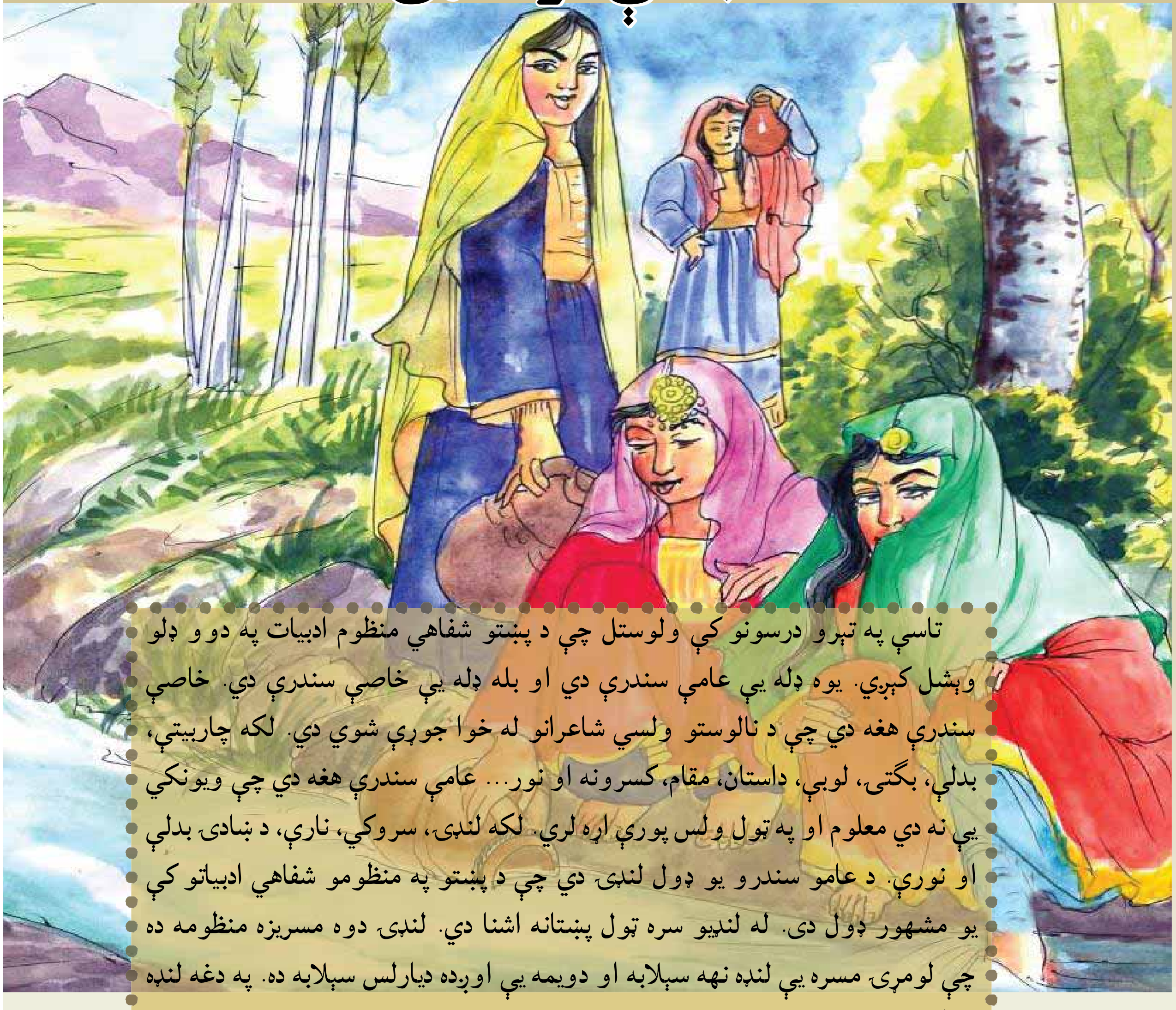

تاسې په تېرو درسونو کې ولوستل چې د پښتو شفاهي منظوم ادبیات په دوو ډلو وېشل کېږي. یوه ډله یې عامې سندرې دي او بله ډله یې خاصې سندرې دي. خاصې سندرې هغه دي چې د نالوستو ولسي شاعرانو له خوا جوړې شوې دي. لکه چاربیتې، بدلې، بګتۍ، لوبې، داستان، مقام، کسرونه او نور... عامې سندرې هغه دي چې ویونکي یې نه دي معلوم او په ټول ولس پورې اړه لري. لکه لنډۍ، سروکې، نارې، د ښادۍ بدلې او نورې. د عامو سندرو یو ډول لنډۍ دي چې د پښتو په منظومو شفاهي ادبیاتو کې یو مشهور ډول دی. له لنډیو سره ټول پښتانه اشنا دي. لنډۍ دوه مسریزه منظومه ده چې لومړۍ مسره یې لنډه نهه سېلابه او دویمه یې اوږده دیارلس سېلابه ده. په دغه لنډه منظومه کې یو بشپړ مضمون ځایدای شي. لنډۍ په مختلفو سیمو کې په مختلفو نومونو یادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، ټیکۍ، مسره او نور...

په دې لوست کې په هغو لنډیو غږېږو چې د ښځو له خوا ویل شوې دي.

ـ ولې ښځې لنډۍ وايي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې مخکې مو وویل د لنډیو ویونکي معلوم نه دي. لنډۍ د عام ولس دي. یو شپون، یو اوښبه، یو بزګر او په زیاته اندازه زموږ کلیوالو ښځو ډېرې لنډۍ ویلي دي. یا په بله وینا ښځې د لنډیو په ایجاد کې ډېره برخه لري.

په ټولنه کې د ښځې د ژوند شرایط په خاصه توګه سخت دي، تر هر څه دمخه دا ټولنه د نارینه وو ده او نارینه وو د ځان لپاره جوړه کړې ده. د ټولنې اساسي ارزښتونه د نارینتوب ارزښتونه دي. په دې ټولنه کې په ښځې باندې دوه ډوله فشارونه راځي، فزیکي او ارواییي. په فزیکي لحاظ د کور ټول درانه کارونه د ښځې په غاړه دي. د کر کروندې یو څه برخه په نارینه وو پورې اړه لري خو نور ډېر وخت یې هسې تېرېږي.

ښځه له سهار نه تر ماخوستنه یوه شېبه کراره نه کېني. د فصلونو په وخت کې هم ښځه له نارینه وو سره د قولبې، لو او درمندونو په راټولولو کې پوره مرسته کوي. برسېره پر دې په ورځ کې دوه ځلې د اوبو راوړل، د اولادونو روزنه، ډوډۍ پخول، کټې پخول او جامې ګنډل او پریمنځل او نور داسې ډېر کارونه ښځې سرته رسوي.

هغه څه چې ښځه ځوروي هغه ددې روحي فشار دی او احساس کوي چې ددې انساني ښځینه طبیعت د پښتو لاندې کېږي او یا ورته په سپکه سترګه کتل کېږي، همدغه د روحي فشارونو له کبله د مقاومت ترځنګه عکس العمل ښکاره کوي او د خپل عکس العمل لپاره د سندرې (لنډۍ) لاره غوره کوي او په لنډیو کې د خپل اعتراض غږ پورته کوي او هغه څه چې په ښکاره ډول یې نه شي ویلی په لنډیو کې یې بیانوي.

لنډۍ د پښتو د ولسي ادب روح دی او د ژوند ټولو اړخونو پکې انعکاس موندلی دی. ښځې چې په عنعنوي توګه له ډېرو پابندیو سره مخ دي او په ډېرو موضوعاتو کې د وینا، مشورې او تصمیم حق نه لري نو خپل دغه تاثرات په لنډیو کې څرګندوي چې د دوی دغه څرګندونه بیا ډېر ژر په ټولنه کې خپرېږي.

دوی په لنډیو کې د هرې موضوع څرګندونه کوي. ټولنیزې پابندۍ غندي، د خپلې مینې، غم او خوښۍ، د وصال خوښي او د فراق غم او غوسې، فخر او ویاړ، ننګ او غیرت او د ځینو ټولنیزو عنعناتو او دودونو څرګندونه کوي. د ژوند حقیقتونه یو په

يو بيانوي او ناوره خواو ته يې په انتقادي توګه ګوري. زموږ په ټولنه کې اکثره ښځه د عنعنوي او رواجي زنځيرونو په کړيو کې بنده ده او ددې انساني نفس يې قيد کړی دی.

خــدايــه پــه څــه ګـنــاه کـړېـږم
لـکـه ستي پـه سـرو لمبو کـې نـاسـته يمه

په لنډيو کې بې شماره کردارونه تر سترګو کېږي چې يو مهم کردار يې ښځه ده. ښځه لکه څنګه چې په ټولنه کې ده، هماغسې له هر موقف نه لکه خور، مانديه، مور، خورزه، وريره او مينې په توګه راڅرګندېږي.

د ښځو د لنډيو عامه موضوع د دوی مظلوميت دی او دا مظلوميت مختلف ډولونه لري. د پلار په کور کې مظلوميت، د مېړه په کور کې مظلوميت او په ټولنه کې ددوی مظلوميت.

پــر مــخ مــې مــه وهــه ظـالـمـه
د اوښـکـو ډکـې سـترګـې چـاتـه واړومـه

کوم تاوتريخوالی چې له ښځو سره کېږي او يا جبري ودونو ته اړ ايستل کېږي او يا د ولور په وړاندې په جبري توګه د زيات عمر خاوند ته نکاح کېږي، دا ټول په هغو لنډيو کې وينو چې د ښځو له خوا ويل شوي دي.

د ښځو لنډۍ د دوی د ژوند هغه ربښتيني هنداره ده چې زياتی او کمی پکې نشته.

چــې ډوډۍ خــورم دادا قـارېـږي
چې روپۍ شرنګ کړي دادا شين له خندا شينه

مـيـنـه يـم مـنـکـره نـه يـم
که شينکی خال مې د چړو په څوکو ځينه

صــورت زمــا واک يــې د نــورو
ربـه تـه واخـلـې دا بـې واکـه صورتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوال د الله په در کې وکړه
پلار مې سودي دی ما مالدار ته ورکوينه

زما بې بې دادا ته وايه
خوشحاله نه يم له ناکامه ناسته يمه

مسافري دې روزي مه شه
زه دې په سپينه خوله ويده پرې ايښې يمه

لکه څنګه چې ښځې د تاريخ په اوږدو کې د وطن او استقلال ساتنې په وخت کې له خپلو نارينه وروڼو سره څنګ په څنګ درېدلي دي د خپلو مېړانو او کارنامو يادونه يې په لنډيو کې کړې ده. په دغسې حساسو حالتونو کې يې نارينه وته روحيه ورکړې او د دوی د هڅونې له کبله هم بری تل زموږ د خلکو په نصيب شوی دی. د ميوند په جګړه کې د ملالې لنډۍ يوه تاريخي بېلګه ده:

که په ميوند کې شهيد نه شوې
خدايږو لاليه بې ننګۍ ته دې ساتينه

نور مثالونه يې هم ډېر دي لکه:

که تور وربل مې ميراتېږي
په وطن جنګ دی جانان نه ايسارومه

جانانه داسې وخت به راشي
چې ټوپک واخلو لاس تر لاس مورچل ته ځونه

جانان به څنګه توره نه کړي
تر نيمايي مورچله زه ورسره ځمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني څېړونکي وايي چې لنډۍ د يوې نيمې مسرې شعر دی. په دې يوه نيمه مسره کې پوره او بشپړه معنا پرته ده. په دې يوه نيمه مسره کې د مطالبو يو سمندر په غورځنگونو دی. په دې شعر کې د تېر وخت د يوې پېښې شوې حادثې سببونه او پايلې بيانېږي. چې ددغسې يوې لنډۍ په يادولو سره لوستونکي ته په ذهن کې د تېرې پېښې يو بشپړ انځور رامخته کېږي:

د خپله لاسه مې پرې مړ کړې
چې ډزې وشوې زه پر بام دروختمه

په لنډيو کې ښځو د پښتني ټولنې کمزورې اقتصادي حالت ډېر ښه څرگند کړی دی. نوکرۍ او مسافرۍ چې دواړه سره تړلې دي او دې دواړو خواو چې ښځې ځورولې دي نو بيا يې دا درد په لنډيو کې داسې بيان کړی دی:

پـه تـا بـه کـوم وطـن ابـاد وي
زه د بېلتون پـه تـرورمې کې ناسته يمه

نيستي پـېغور نـه دی جانانه
زه د چـربانگ ميچنه ستا لـپاره کړمه

سبا مې بيا د کډې وار دی
پـه سـر پنډونـه چلوم پـه زړه غمونه

خدايه د قطر بـازار وران کړې
په شتو مېړو کې جونې کونډې ناستې دينه

مسافرې پـه بې غمی کړه
تـرله دې خپله پـه نامه دې ناسته يمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

لنډۍ د منظومو شفاهي ادبياتو يو مشهور ډول دی چې ويونکي يې معلوم نه دي او د ټول ولس ګډ مال دی. لنډۍ د شفاهي ادبياتو په عامو سندرو کې راځي چې د ښځو برخه پکې ډېره زياته ده. لنډۍ دوې مسرې لري چې لومړۍ يې لنډه نهه سيلابه او دويمه يې اوږده ديارلس سيلابه ده.

په لنډيو کې ټول پښتانه او په تېره بيا ښځې د خپل ژوندانه خوښۍ او ناخوالې يو په يو بيانوي.

د ژوندانه ډېر هغه اړخونه چې دوی يې د ويلو حق نه لري په لنډيو کې ښکاره کوي.

لنډۍ د ښځو لپاره د تسکين يوه وسيله ده چې خپل دردونه، احساسات او خپلې غوښتنې پکې بيانوي. په عامه توګه د ټولو پښتنو ژوند او په تېره د ښځو د ژوندانه داسې کوم اړخ به نه وي چې په لنډيو کې نه وي ښکاره شوی. انساني مينه، خواري، مزدوري، مسافري او جلا وطني، پښتني عنعنات، وطن ساتنه او مېړانه، تاريخ او تاريخي پېښې، ګودر او ربار، ستاينه او غندنه او د ورځني ژوند ټول اړخونه د لنډيو موضوعات دي.

لنډۍ په مختلفو سيمو کې په مختلفو نومونو يادېږي، لکه: لنډۍ، ټپه، مسره، ټيکۍ او نور... لنډۍ د ښځو د اظهار يوازينۍ وسيله ده چې خپل هر ډول احساسات پکې په رښتيني ډول ښکاره کوي او وجه يې داده چې د لنډيو ويونکي معلوم نه وي او د چا نوم ورپورې تړلی نه وي.

د لنډيو له مطالعې څخه زموږ د خلکو ژوند، تاريخ، دود دستور، کړه وړه او د دوی ځانګړې خصوصيات ښکاره کېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې متن په وار سره ولولي او بیا دې په متن کې راغلي یوه، یوه لنډۍ معنا کړي.

۲_ زده کوونکي دې د لاندې لنډیو مفهوم په خپلو کتابچو کې ولیکي او بیا دې یې په ټولګي کې واوروي.

که په میوند کې شهید نه شوې
خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه

د خپله لاسه مې پرې مړ کړې
چې ډزې وشوې زه پر بام دروختمه

زما بې بې دادا ته وایه
خوشحاله نه یم له ناکامه ناسته یمه

۳_ زده کوونکي دې په وار سره یوه یوه لنډۍ له خپله ځانه ووایي، موضوع او مفهوم دې پخپلو خبرو کې څرګند کړي.

۴_ زده کوونکي دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووایي:

- لنډۍ د جوړښت له مخې څه ډول شعر دی؟
- لنډۍ په کومو نومونو یادېږي؟
- لنډۍ په کومو سندرو کې راځي؟
- لنډۍ د چا له خوا نه ویل کېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵_ په متن کې راغلي لنډۍ په غور سره ولولئ. په دغو لنډیو کې نومونه، صفتونه او فعلونه په نښه کړئ او په وار سره یې په ټولګي کې ولولئ.

۶_ زده کوونکي دې په وار سره د لاندې لنډیو مفهوم په خپلو خبرو کې ووایي:

کـــه ســرېـنـــي فـــصـــلـــونـــه وشـــول
مـــاتـــه لالــــي د ســـره ســـالــو ویـــلـــي دینـه

ســـتـــرګـــې دې وې وتــــلــــې نــــه وې
چـــې پـــه مـــالـــت دې لـــویـــدم نـــه دې لیدمه

فعل هغه کلمه ده چې له درې ګونو زمانو څخه په یوه کې د یو کار کېدل څرګند کړي.
لکه: خوړل، تلل، کول، کړل.
زه کتاب لولم، هغه ولاړ، ملالۍ تللې وه.

۷_ زده کوونکي دې د لنډیو موضوعات ولیکي او ودې وایي چې لنډۍ زموږ د ژوند کوم موضوعات راچاپېروي، بیا دې په وار سره په ټولګي کې ولولي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپل کور کې، له خلکو، (په تېره بیا د کور له ښځو او نجونو څخه) یا له خپل شاوخوا خلکو څخه لس لس لنډۍ چې په دې لوست کې نه وي راغلي، په خپلو کتابچو کې ولیکي او بله ورځ دې یې په ټولګي کې واوروي او خبرې دې پرې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افضل خان او تاریخ مرصع

په پښتو ادب کې ډېر نومیالي لیکوال تېر شوي چې پخپل وخت کې یې د قدر وړ اثار لیکلي او پښتو ادب یې پخپلو لیکنو بډای کړی دی.

له روښانیانو نیولی، بیا تر خوشحال کورنۍ پورې او له دوی راوروسته د پښتو ادب ځلانده او غني دوره ده چې پښتو ادب پرې ښکلی دی.

د خټکو په کورنۍ کې ډېر شاعران او لیکوال تېر شوي چې موږ ته یې د شعرونو دیوانونه او نور کتابونه پاتې دي. ددغې کورنۍ یو نومیالی لیکوال افضل خان خټک دی چې پخپله یې هم پښتو ادب ته د پاملرنې وړ خدمتونه کړي دي او نور یې هم دغه خدمت ته هڅولي دي. په دې درس کې به تاسو د افضل خان خټک په اړه یو لړ معلومات ولولئ چې دده له ژوند او کتابونو سره اشنا شئ.

ـ د تاریخ مرصع په اړه مو دمخه څه معلومات درلودل؟

ـ د افضل خان نوم مو دمخه اورېدلی و، که مو اورېدلی وي په اړه یې خبرې وکړئ.

تاریخ مرصع په پښتنو تاریخونو کې یو مهم او ارزښتمن کتاب دی چې افضل خان خټک لیکلی دی. تاریخ مرصع په پښتو ژبه کې د پښتنو لومړنی تاریخ دی چې د پښتنو په اړه ډېر معلومات لري. افضل خان خټک په ۱۰۷۵هـ. کې پیدا شوی او تر ۱۱۶۱ یا ۱۱۶۴ پورې یې ژوند اټکل شوی دی.

افضل خان خټک د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان خټک لمسی دی. له کوچنیوالي نه هوښیار او بیدار و. خوشحال خان هم پخپله کورنی کې ده ته زیاته پاملرنه کوله او زیاته هیله یې ورته لرله. دی هم له خپل نیکه سره په ځینو سفرونو او کله کله د ښکار کولو په وخت کې ملګری و. خوشحال خان په خپل ژوند کې د قوم مشري دده پلار اشرف خان هجري ته وسپارله، خو اشرف خان د خپل ورور بهرام په اختلاف کې د مغلو د حکومت په لاس کې ولوېد او هند ته زنداني ولېږل شو چې له څوارلس کاله زندان نه وروسته په هند کې مړ شو.

کله چې اشرف خان هجري د بهرام خان په لمسه د اورنګ زېب حکومت بندي کړ، نو بهرام خان د قوم د مشرتابه واګې پخپل لاس کې واخیستلې او د خوشحال خان له خوا هم مشري افضل خان ته وسپارله شوه.

د بهرام خان تر مړینې وروسته افضل خان په مستقله توګه د خپل قوم سردار شو. ویل کېږي چې یو شپېته کاله یې د خپل قوم مشري وکړه.

افضل خان د قوم د مشرۍ تر څنګه پښتو ادب ته هم ډېر خدمتونه وکړل. ښه شاعر و او په تاریخ لیکلو کې یې لوی لاس درلود. همدارنګه یو ښه ژباړونکی و. د شعرونو دیوان یې نه دی راپاتې.

د افضل خان خټک له مهمو اثارو څخه یو هم (تاریخ مرصع) دی چې قلمي نسخې یې په (برټش) موزیم، هند، بنګال او لاهور کې شته.

د تاریخ مرصع په لومړۍ برخه کې د ملک کالوت او خالد بن ولید بیان راغلی دی. وریسې او وه دفترونه په دې ډول دي:

لومړی دفتر د لودي پاچاهانو حالات بیانوي. دویم دفتر د سوریانو په باره کې دی. دریم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفتر د لویو پښتنو امیرانو حالات بیانوي. څلورم دفتر د کابل د صوبې پېښې څرګندوي.

په پنځم دفتر کې د سړبني او نورو پښتنو قومونو بیان راغلی دی. شپږم دفتر د خټکو د قبیلې حالات او جګړې بیانوي.

په اووم دفتر کې د پښتنو بزرګانو حالات او د ژوند پېښې راغلي دي. د کتاب په وروستی برخه کې د پښتني قبایلو نسب نامه راوړل شوې ده.

افضل خان خټک ددې تاریخ په لیکلو کې د خواجه نعمت الله هروي د (مخزن افغاني)، د اخوند درویزه له (مخزن الاسلام) او (تذکرة الابرار) او د خوشحال خان له (بیاض) څخه ګټه اخیستې ده.

په دې کتاب کې تر ۱۱۳۶هـ.ق. پورې واقعات راغلي دي خو دا نه ده معلومه چې د کتاب لیکل یې څه وخت پیل کړي او په کومه نېټه پای ته رسېدلی دی. تاریخ مرصع په اصل کې د پښتنو تاریخ دی خو په ضمني توګه د هندوستان د تاریخ پېښې هم پکې راغلي دي.

د تاریخ مرصع نثر روان او ساده دی. جملې یې لنډې لنډې او د پښتو سوچه کلمات استعمالوي. ځای، ځای پښتو متلونه هم راوړي.

مشکل او نا اشنا لغتونه نه کاروي. ځینې ترکیبونه یې فارسي ژبې ته نژدې دي. تاریخ مرصع د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سریزه په ۱۹۷۴م. کال کې خپور شو. د کتاب د مخونو شمېر (۱۴۹۴) ته رسېږي.

د تاریخ مرصع د نثر نمونه:

((میرزا بله چاره بې له صلحې ونه لیدله، سړي یې تر میان کړل. راویې بلل، ورته یې وویل چې د ماکور هم ستاسو خپل دی. پښتانه چې په عقل کې سازوار دي ځکه ډېر نفساني دي. په لږ سود مقصود ډېر بهبود تر شاکوي. ورځ په ورځ به مشرانو د اولس میرزا ته امد و رفت کاوه.

یوه ورځ اته سوه کسه راغلل. همګي بې وسلې. یو محمود د محمد چغرزي زوی یو چړوکی په خپله بډه وړې وه. چې ورننوتل، د میرزا بدنیتي یې ولیدله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دې نورو ته ووې چې که وایئ زه به مرزا مړکړم. هغو نورو منع کړ چې حق د نمک ساتلی بویه. موږه سره بد نه کا. دا چوغلي جنکاګيګيانې کړې وه چې دا هومره ډېر به یو ځلې بیا نه مومي او له دوي نه په نیکۍ خلاص نه شې. دا وخت غنیمت وګڼه او واړه قتل کا.

واړه یې وتړل، یو، یو یې ووواژه. په هغه وخت یو لوی ملک د میرزا په خدمت عرض وکړو چې دوه التماس ارزو لرم که قبول شي. میرزا ووې چې قبول دي.

اول یې دا ووې چې وراره زما ملک احمد له قیده خلاص شي. بادشاه یې خون معاف که، بل دې د اولس اطفال بند نه شي. بلکه پرېږدئ هر لور ته چې درومي. میرزا قبول کړ. میرزا ورته ووې چې زما ګمان وو چې ته به خپل سر غواړې یا به دوه کسه ځوانان غواړې. ده ورته ووې چې تر دې واړو زه ښه نه یم. که دومره عزیزان مې مري زه به خپل ځان په څه خلاصوم.))

د افضل خان بل کتاب علم خانه دانش دی چې د فارسي د کلیله و دمنه پښتو ژباړه ده. د لرغوني هند د غه کتاب (پنج تنترا) په (۲۰۰ ق.م.) کې حکیم بیدیایي په سنسکرت کې لیکلی و. دغه کتاب بیا وروسته په پهلوي، عربي، یوناني، فارسي ژبو وژباړل شو. د اکبر پاچا په وخت کې د هغه یو درباري عالم او لیکوال ابو الفضل دا کیسې په فارسي ژبه د (عیار دانش) په نوم ترجمه کړې وې، چې افضل خان له همدې کتاب څخه د (علم خانه دانش) په نوم پښتو ته وژباړه.

افضل خان د دې کتاب د ژباړلو په هکله وایي: ((وپوهېږه چې کتاب د کلیله او دمنه جمع کړی د هندوستان دانشورانو دی. همېشه به دانایان او عالمان د یونان د فارس په دا فکر وو چې یو کتاب د ملوکانو د پاره دستور العمل ساز کړو. اما دا له چا ونه شوه. مګر د هندوستان په حکیمانو ساز شو، لوی لوی خبرې یې د بې زبانو جمع کړې. فایدې یې پکې ملاحظه کړې، حکمت د پند خبرې د حکیمانو چې دارو د رنځ د نادانانو او غذا و قوت د دانایانو دی. په طریق د هزل مطایبې دواړه چې دانایان یې د حکمت نه پند واخلي او نادانان یې رغبت قصې او افسانې ته وکړي. په رغبت په محبت یې یاد کړي او خورد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سالان چې په مقام د تحصیل د علم کې دي په ګومان د علم و پند یادول په دوی ګران نه دي چې په عقل تجربه ورسي. هغه چې دوی یاد کړي دي له هغو افسانو نه نفع واخلي او د عقل په خزانه دانشمند شي.

مثال ددې خبرې داسې دی لکه څوک په هلکوالی کم عقل وي او په مرتبه د عقل ورسي، په خزانه پېښ شي چې پلار دده د پاره ساتلی وي. په هغه توانګر شي او باقي عمر له ترده فارغ شي.))

افضل خان خټک سربېره پر دې چې یو مورخ، ژباړونکی، لیکوال او شاعر و د خپلې ژبې سره یې ډېره مینه درلوده او د همدغې مینې پر بنسټ یې پښتو ژبې او ادب ته ډېر خدمتونه وکړل.

دده پر غوښتنه له عربي او فارسي څخه پښتو ژبې ته ډېر کتابونه وژباړل شول، لکه: دګوهر خان خټک (قلب السیر) د محمد مظفر تاریخ اعثم کوفي او د عبدالحلیم اختیارات بدیعې. د فرهنګي زیرمو د غني کولو او خوندي کولو لپاره یې هم کاتبانو ته دنده وسپارله چې د پښتو اثارو څخه څو نقلونه ولیکي. همدارنګه د خپل نیکه خوشحال خان خټک خواره واره اثار یې راټول او ترتیب کړل.

د خوشحال خان د کلیاتو او نورو اثارو یې څو، څو نسخې ترتیب کړې، افضل خان پخپله هم کتابونه ژباړل او نور یې هم هڅول چې د پښتو ژبې د بډایتوب په کار کې ونډه واخلي.

د افضل خان خټک نثر د خوشحال خان خټک او عبدالقادر خان خټک له نثر نه وروسته د خپل وخت یو ښه او غوره نثر ګڼل شوی دی. د تاریخ مرصع نثر تاریخي نثر دی او د علم خانه دانش نثر قصه یي نثر دی. لکه څرنګه چې مخکې یادونه وشوه د افضل خان خټک د نثر جملې او ترکیبونه اسان او روان دي. وړې او لنډې جملې کاروي چې مطلب ترینه په اسانی اخیستل کېږي خو دغه نثر د هندي او فارسي ځانګړې اصطلاحات او کلمات ډېر لري.

د نثر ادبي ښکلا یې کمه ده او ادبي ارزښت یې لږ دی. یو ازې د پښتو په تاریخي نثرونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پاملرنې او مطالعې وړ نثر دی ځکه چې د پښتنو لومړنی موجود تاریخ دی. د تاریخ مرصع په نثر لیکنه کې افضل خان د خوشحال خان ختک د نثر لیکنې د سبک پیروي کړې ده.

د خوشحال خان بیاض یې هم کټ مټ په تاریخ مرصع کې را اخیستی دی.

افضل خان ختک شعرونه هم ویل خو د شعرونو د دیوان څرک یې تراوسه نه دی لګېدلی. د افضل خان د شعرونو یوه نمونه په تاریخ مرصع کې او بله په علم خانه دانش کې راغلې ده:

کاروبار مو همګي راته عیان دی
و عیان ته څه حاجت د بل بیان دی
سیلابونه د خلاف شول و بله جمع
بیا لندې د آب سیند غوندې روان دی
آئینه چې له زنګاره مصفي وي
که زنګي مخ په کافورو نمایان دی
(له تاریخ مرصع څخه)

صورت مې هر څو که ډېر زبون دی
که مې د ځمکې د لاندې یون دی
زه به په لوري د اشنا خوځم
که یون مې هر څو په شواخون دی
(له عیار دانش څخه)

د متن لنډیز:
افضل خان ختک د ختکو د کورنۍ یو روښانه ستوری و. د اشرف خان هجري زوی او د خوشحال خان ختک لمسی دی. په ۱۰۷۵هـ کې زېږېدلی او تر ۱۱۶۱ یا ۱۱۶۴هـ پورې ژوندی و. دی له خپل پلار نه وروسته د قوم مشر او سردار و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشهور اثار يي (تاريخ مرصع) او (علم خانه دانش) دي. تاريخ مرصع د پښتنو يو لوی او جامع تاريخ دی چې د لوديانو، سوريانو، خټکو، پښتنو اميرانو او پښتنو بزرګانو احوال پکې راغلی دی. د هندوستان د مغليه حکمرانې کورنۍ احوال او پېښې پکې هم راغلي دي.

په تاريخ مرصع کې تر ۱۱۳۶هـ. پورې حالات او پېښې راغلي دي. د افضل خان خټک بل کتاب علم خانه دانش د فارسي (عيار دانش) پښتو ترجمه ده چې په ۱۱۲۸هـ. کې يې کار تمام شوی دی.

د افضل خان د شعر دوې نمونې تر موږه رارسېدلي او نور شعرونه يې لاس ته نه دي راغلي. د افضل خان خټک په غوښتنه ډېر کتابونه له عربي او فارسي څخه ژباړل شوي دي. د خپل نيکه اثار يې راټول او ترتيب کړي دي. د خوشحال کليات او نور اثار يې د کاتبانو په واسطه په ښو ښو نسخو کې ترتيب کړي دي. په پښتو ژبه او ادب کې ددغه مورخ، ژباړونکي، ليکوال او شاعر کارونه د ستاينې وړ دي.

څرګندونه

ميرزا الغ بيګ د تيمور له کورنۍ څخه د کابل والي و. (۸۵۶هـ.)

فعاليتونه

۱_ زه کوونکي دې يو ځل متن له ځان سره ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- افضل خان له کومې کورنۍ څخه و پلار او نيکه يې څوک و؟
- افضل خان د کومو آثارو خاوند دی نومونه يې واخلئ؟
- د افضل خان په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ نومونه يې واخلئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د افضل خان له پلار سره ځوک مخالف و او څه يې ورسره وکړل؟

۲ـ زده کوونکي دې د تاریخ مرصع د نثر نمونه په وار سره په ټولګي کې په لوړ غږ ولولي او بیا دې د متن مفهوم په خپلو خبرو کې وړاندې کړي.

۳ـ زده کوونکي دې د افضل خان مهم ادبي خدمتونه په یو پراګراف کې ولیکي او بیا دې یې په ټولګي کې په وار سره ولولي.

۴ـ زده کوونکي دې په وار سره لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- تاریخ مرصع له څه شي نه بحث کوي؟
- افضل خان د تاریخ مرصع په لیکلو کې له کومو کتابونو څخه ګټه اخیستې وه؟

۵ـ زده کوونکي دې ځواب ووايي چې د افضل خان په غوښتنه کوم کتابونه ترجمه شوي دي؟

۶ـ د علم خانه دانش له ترجمې څخه د افضل خان مقصد څه و؟

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د افضل خان خټک د شعرونو نمونې په لوړ غږ ولولي او مفهوم دې په خپلو خبرو کې بیان کړي؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې هر یو پخپله خوښه د خټکو د کورنۍ په یو تن شاعر څو کرښې ولیکي او په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لنډه کیسه

د شلمي پېړۍ په راتګ سره د شعر تر څنګه د پښتو نثر لمن هم پراخه شوه، له پېچلتیا او تکلف نه ووت او د رواني، ساده ګۍ او عام فهمۍ لاره یې غوره کړه. له زړو شکلونو سربېره یې نوي شکلونه هم پخپله غېږه کې ومنل. په دې معنا چې نوي صنفونه او ډولونه یې خپل کړل.

لکه لنډه کیسه، ناول، ډرامه، سفرنامه، تکل او نور ډولونه په پښتو ادب کې رواج شول، وده یې وکړه او پراختیا یې وموندله. ددغو نویو ادبي ژانرونو هر یو یې ځانته ځانګړی جوړښت او چوکاټ لري چې د خپلو ځانګړتیاو له مخې یو له بله جلا کېږي.

موږ په دې لوست کې د لنډې کیسې په تاریخچه باندې لنډې خبرې لرو او د لنډې کیسې د جوړښت او توکو په اړه به هم یو لړ لنډ معلومات ولرو چې تاسې ته بې ګټې نه دي.

ـ لنډه کیسه څه ته وایي؟

ـ په پښتو کې کوم لیکوال پېژنئ چې لنډې کیسې یې لیکلې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کومې ورځې نه چې د انسان ژوند پیل شوی دی، له هماغې ورځې نه کیسې هم پیل شوي دي. پخپله انسان د ژوند په اوږدو کې کیسې جوړې کړې دي او د ژوند په زړه پورې پېښې يې د کیسو په بڼه یو بل ته لېږدولي دي. دا کیسې په لومړي سر کې په شفاهي ډول وې خو کله چې خط منځته راغی نو ددغو کیسو یو څه برخه په لیکلي بڼه خوندي شوه. د نننۍ لنډې کیسې فکر هم له دغو فولکلوري کیسو نه راټوکېدلی دی. نننۍ لنډه کیسه چې په انګرېزي ژبه کې ورته شارټ سټوري (Short Story) وايي لومړی په غرب کې رامنځته شوه.

په ختیځ کې کیسه ډېره زړه او لرغونې ده. د اریایي کیسو مجموعه د (پنجا تنترا) په نامه له دوه زرو کلونو نه زیات عمر لري. دا کتاب د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوی چې په پښتو کې يې ژباړه درې سوه کاله د مخه افضل خان خټک کړې ده. له لسمې پېړۍ نه راوروسته په پښتو کې د احمد اخوند لنډ، لنډ حکایتونه هم شته چې اوسنیو لنډو کیسو ته یو څه ورته والی لري؛ خو کومه نننۍ لنډه کیسه چې په غرب کې يې شارټ سټوري بولي په نولسمه پېړۍ کې پیل شوه. لنډه کیسه په اوسنۍ بڼه امریکایي لیکوال اډګارالن پوه پیل کړه او په ۱۸۴۲م. کال کې يې ورته ځانګړي اصول وټاکل. یو بل امریکایي لیکوال او کره کتونکي براندر ماتیوز په (۱۸۸۵م.) کال کې په انګلیسي ژبه کې د لنډې کیسې د نوم وړاندیز وکړ. اډګارالن پوه د لنډې کیسې بنسټګر دی او د لنډې کیسې د پلار لقب يې هم ګټلی دی. لنډه کیسه لکه څنګه چې وویل شول په اروپا کې رامنځته شوه او بیا يې د نړۍ ادبیاتو ته لاره پیدا کړه. له انګرېزي ادب څخه په تقلید په اردو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه.

په اردو ادب کې لنډه کیسه په (۱۹۰۴ ـ ۱۹۰۷م.) کلونو کې رامنځته شوه او لومړنی لیکوال چې په دغو کلونو کې يې لنډه کیسه ولیکله پریم چند نومېده. د اردو ادب په تقلید په پښتو ادب کې هم لنډه کیسه د لومړي ځل لپاره د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې پیل شوه. په پښتو ادب کې سید راحت زاخیلی لومړنی لیکوال و چې په (۱۹۱۷م.) کال کې يې د (کونډې نجلۍ) په نوم لنډه کیسه ولیکله. په کوزه پښتونخوا کې په راحت پسې بیا نورو لیکوالو د لنډې کیسې په لیکلو پیل وکړ چې د ادب دغه ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته یې وده او پراختیا ورکړه. په راحت پسې چې کوم لیکوالان د لنډې کیسې په میدان کې ځلېدلي دي، نومونه یې په دې ډول دي: میا ازادگل، سربلند خان، سمندر خان سمندر، عبدالروف نوشهروي، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، گل افضل خان، زیتون بانو او نور...

په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره لنډه کیسه پوهاند عبدالحی حبیبي ولیکله او په (۱۳۱۵هـ.ل.) کال یې د (طلوع افغان) په اخبار کې خپره کړه. دا کیسه (توریالی پښتنه) نومېده. له پوهاند عبدالحی حبیبي نه وروسته یو شمېر نورو لیکوالو لنډې کیسې ولیکلې او دغه نوي ادبي ژانر ته یې وده ورکړه. هغو لیکوالو چې په دې برخه کې کار کړی دی نومونه یې په دې ډول دي: موسی شفیق، میرا جان سیال، گلاب ننگرهاری، حبیب الله تږی، ابراهیم عطایي، محمد دین ژواک، امین افغانپور، عبدالمنان ملگری، مصطفی جهاد او نور...

د لنډې کیسې ځانگړتیاوې:

اډگار الن پوه د لنډې کیسې تعریف داسې کوي: لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې ختم شي.

خو دا باید په یاد ولرو چې اوس لنډې کیسې له دې څخه هم لنډې شوې دي. د لنډې کیسې د رامنځته کېدو علت په دې کې دی چې څومره بشري ټولنې د پرمختگ پړاوونه وهل، نو په هماغه اندازه د انسانانو ضرورتونه او مصروفیتونه هم زیاتېدل. لکه څنگه چې پروني انسان ډېر وزگار وختونه درلودل او اوږده اوږده رومانونه به یې لوستل، نو ننني انسان د ډېر مصروفیت له کبله دا کار نه شو کولای، خو ددې اړتیا یې هم محسوسوله چې خپله ادبي تنده ماته کړي. همدغه وجه وه چې اوږدو کیسو خپل ځای لنډو کیسو ته پرېښود او په داستاني ادب کې لنډه کیسه خلکو ته ډېره په زړه پورې شوه. د لنډې کیسې یو ستر ارزښت د هغې لنډون دی چې د وخت د ضایع کېدو مخه نیسي.

لنډه کیسه یو پلاټ یا خاکه لري. په پلاټ کې د پېښو تسلسل راغلی وي یا په بله وینا پیل، منځ او پای پکې وي. چې په پای کې د غوټې خلاصېدلو ته رسېږي. د لنډې کیسې پلاټ کېدای شي کومیډي، تراژیدي، رومانتیک او یا طنز ډوله وي. د کیسې روایت به

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا په لومړي شخص یا دریم شخص باندې ولاړ وي.

د لنډې کیسې د جوړښت توکي په دې ډول دي: ۱_ پېښه، ۲_ پلاټ یا طرحه، ۳_ د کیسې پیلامه، ۴_ کرکټرونه، ۵_ تلوسه یا ذهني هڅونه، ۶_ مکالمې (خبرې اترې) او د مناظرو انځور، ۷_ تخیل، ۸_ د کیسې اوج یا لوړ ټکی، ۹_ د کیسې پایله.

هره لنډه کیسه پر یوه پېښه باندې ولاړه وي که پېښه نه وي نو کیسه نه رامنځته کېږي. طرحه د پېښو تسلسل دی چې ټوله کیسه په دغه طرحه یا خاکه باندې درېږي. پیلامه هم په کیسه کې مهمه ده او دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له کوم ځای نه پیلوي او څنګه یې پیلوي. دا په لیکوال پورې اړه لري چې کیسه له منځه پیلوي، له پېښې او یا له پایه خو مهمه داده چې منطقي تسلسل او ارتباط یې وساتي او داسې یې پیل کړي چې لوستونکي جذب کړي.

تلوسه هم د لیکوال په مهارت پورې اړه لري چې څنګه لیکوال د پېښو جزئیات داسې ترتیب کړي چې لوستونکي ته تلوسه پیدا شي چې اوس به څه کېږي؟ کرکټرونه د کیسې شخصیتونه دي چې په کیسه کې خوځېږي او عمل کوي. په دې کرکټرونو کې یو اصلي کرکټر یا هیرو وي چې پېښې په هغه پورې اړه لري او له مختلفو حالتونو او پړاوونو سره مخامخ کېږي. مکالمې یا خبرې اترې په کیسه کې مهمې دي. د کرکټرونو حالات او د پېښو تداوم ترې څرګندېږي او کیسه مخ پر وړاندې بیایي او خوند یې هم زیاتوي. منظر کشي هم ضروري ده، ځکه چې یوه پېښه په یو ټاکلي ځای او ټاکلي وخت کې رامنځته کېږي او لیکوال دې ته اړ دی چې د مکان یا ځای سم انځور وړاندې کړي.

له تخیل نه په کیسه کې د پېښو په انځورولو او د کیسې په بیان کې کار اخیستل کېږي. لیکوال د تخیل په ځواک سره د کیسې پېښې او بیان لوستونکو ته داسې وړاندې کوي چې کټ مټ ورته ریښتیني ښکاري.

د کیسې لوړ ټکی هغه دی چې ستونزې او ربړې د حل پړاو ته رسي او غوټې یو په بل پسې خلاصېږي. دلته کیسه د منطقي پایلې په لور روانېږي. د کیسې پای هغه پړاو دی چې دلته باید د لیکوال هغه ټول مقصد، اغېز یا پیغام چې لیکوال یې لوستونکي ته رسول غواړي، بشپړ شي او بیا لوستونکي پخپله قضاوت وکړي نه دا چې پایله بربنډه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لومړي سرکې چې لنډه کیسه رامنځته شوه نو موضوعات یې محدود وو، په دې معنا چې یا به کیسه کرداري وه یعنې دا چې ټوله کیسه به د یو مخصوص کردار یا کرکټر په شاوخوا چورلېده. یا به د پېښې کیسه وه چې په دې کې به د کیسې اصلي موضوع پېښه وه. همدارنګه به یا د چاپېریال کیسه وه چې د چاپېریال ژوره عکاسي به په الفاظو کې کېدله او پېښه او کرکټر به پکې ضمني وو خو په راوروسته وختونو کې د کیسو د موضوعاتو لمن پراخه شوه او د ژوندانه له ټولو موضوعاتو نه یې غېږه راچاپېره کړه.

د متن لنډیز:

لنډه کیسه په غرب کې په نولسمه پېړۍ کې رامنځته شوه. امریکایي لیکوال اډګارالن پوه لومړنی لیکوال و چې لنډې کیسې یې ولیکلې او هم یې د لنډې کیسې اصول ولیکل. په شلمه پېړۍ کې لنډه کیسه اردو ادب ته رانوتله او لومړنی لیکوال یې منشي پریم چند و چې لنډه کیسه یې ولیکله. د شلمې پېړۍ په دویمه نیمایي کې په پښتو ادب کې لنډه کیسه پیل شوه. لومړنی لیکوال راحت زاخیلی و چې په (۱۹۱۷م) کال کې یې د کونډې نجلۍ په نوم لنډه کیسه ولیکله.

لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي او له نیم ساعت څخه تر دوو ساعتونو پورې وخت ونیسي. لنډه کیسه هغه نثري داستان دی چې په هغه کې یو چاپېریال یا یو کردار یا یوه کیسه د نورو کردارونو یا پېښو په مرسته داسې بیان شوې وي چې د مکان او زمان پوره یووالی پکې موجود وي. لنډه کیسه منظمه او مشخصه طرحه لري، یو اصلي کرکټر لري، یوه پېښه لري چې کرکټر په پېښه کې وړاندې کېږي. ټولې برخې یو له بل سره متقابلې اړیکې لري، یوه اغېزه په لوستونکو باندې ښندي، پیل او پای لري او څرګنده ده چې لنډه به وي. لنډه کیسه خپل موضوعات له روان ژوند نه اخلي او د موضوعاتو لمن یې پراخه ده. په پښتو کیسه لیکنې کې یو لړ مشهورې څېرې لرو چې ځینې یې دادي:

راحت زاخیلی، ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسٰی شفیق، میرا جان سایل، محمد دین ژواک، ګلاب ننګرهاری، امین افغانپور، منان ملګری او نور...

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- لومړنۍ پښتو لنډه کیسه چا په کوم وخت او په کوم نامه ولیکله؟
- په افغانستان کې لنډه کیسه چا ولیکله او په کوم نامه وه؟
- د لنډې کیسې کوم ليکوال پېژنئ نومونه يې واخلئ؟
- لنډه کیسه ولې رامنځته شوه؟

۲ـ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته د متن یوه یوه برخه په لوړ اواز ولولي او بيا دې د لنډې کیسې د جوړښت توکي په کتابچه کې وليکي او په وار سره دې يې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ هغه زده کوونکي چې کومه کیسه يې زده وي، نورو ټولګيوالو ته دې يې په شفاهي توګه ووايي نور زده کوونکي دې پرې بحث وکړي.

۴ـ زده کوونکي دې په وار سره د هغو کیسو او ليکوالو نومونه واخلي چې دوی لوستي دي او د کیسې لنديز دې پخپلو خبرو کې وړاندې کړي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ د غړو په مرسته یوه موضوع انتخاب کړي او په خپل قلم دې په هغه موضوع باندې يوه لنډه کیسه وليکي او بله ورځ دې يې په ټولګي کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلیام شکسپیر ۱۵۴۶- ۱۶۱۶م.

نړیوال ادبیات په ټوله بشري نړۍ پورې اړه لري. په دې ادبیاتو کې له بېلابېلو هېوادونو څخه مشهوري څېرې او د دوی اثار، سبکونه او ادبي مکتبونه څېړل کېږي.

په تېره بیا هغه لیکوال او اثار چې نړیوال شهرت یې موندلی او د نړۍ په ډېرو ژبو ژباړل شوي دي. د خپلې ژبې او ادب تر څنګه د نړیوالو ادبیاتو مطالعه هم اړینه ده ځکه چې ادبیات سرحدونه نه پېژني او یو له بل نه اغېز او اخیستنې قبلوي. لکه څنګه چې څرګنده ده نوي ادبي ژانرونه له نړیوالو ادبیاتو څخه زموږ ژبې او ادب ته راغلي دي. په پښتو ژبه کې هم د نړیوالو ادبیاتو ژباړې شوي دي. همدغه ژباره ده چې د نورو ادبیاتو سره زموږ اړیکې پیدا کوي، خو څومره چې لازمه ده هغومره د نړیوالو ادبیاتو ژباړه په پښتو کې نه ده شوې. موږ دې ته اړ یو چې د نړۍ له ادبیاتو خبر شو او د نړیوالو ادبیاتو له تجربو څخه ګټه واخلو چې ددې ګټه د ادب په غنیتوب کې بې اغېزې نه ده.

ـ تاسې د نړیوالو ادبیاتو کومه څېره پېژنئ؟

ـ تراوسه مو د نړۍ د ادبیاتو کومه نمونه لوستې ده؟

د نړۍ نامتو لیکوال او شاعر شکسپیر د بریتانیا د ستراتفورد په ښار کې په یوه بزګره کورنۍ کې سترګې وغړولې. د ژوندانه په اړه یې ډېر معلومات په لاس کې نشته. په خپل پلرني کلي کې ښوونځي ته لاړ او لاتیني او یوناني ژبې یې څه ناڅه زده کړې.

څه موده یې د ښوونکي دنده ترسره کړه. شکسپیر په (۱۵۸۲م.) کال کې چې اتلس کلن و، له یوې ښځې سره یې واده وکړ چې تر ده اته کاله مشره وه. له تیاتر سره یې زیاته مینه وه او د همدغې مینې له کبله په (۱۵۸۵م.) کال لندن ته لاړ. په (۱۵۹۴م.) کال کې د تیاتر له یوې مشهورې ډلې سره یوځای شو چې د (لردچمبرلین) په نوم یادېده. زیاتې پیسې لاس ته ورغلې او په (۱۵۹۷م.) کال کې یې د ستراتفورد په ښار کې ډېرې ځمکې واخیستلې.

په (۱۵۹۹م.) کال کې د نوي جوړ شوي کلوپ برخه وال شو چې د (لرد چمبرلین) بنسټ و. دغه تیاتر بیا د خپل وخت مشهور تیاتر شو. په همدې تیاتر کې د شکسپیر ډېرې ډرامې وښودل شوې او ډېره ګټه یې ترلاسه کړه.

شکسپیر په (۱۵۹۲م.) کال کې مشهور ډرامه لیکونکی او لوبغاړی شو. خپل لومړني اثار یې چې چاپ کړل، هغه منظوم داستانونه وو.

تر دې وروسته شکسپیر تر (۱۶۱۳م.) پورې په ستراتفورد کې پاتې شو. دلته یې یو لړ نندارې ولیکلې چې د نړۍ مشهورې ډرامې شوې. د شکسپیر لومړني اثار تاریخي ننداري وې، لکه: شپږم هانري، دریم ریچارد او دویم ریچارد.

لومړنۍ مشهوره تراژېدي یې (رومیو او ژولیت) وه، دغه داستان چې د یوې غمجنې مینې بیان کوي په ټوله نړۍ کې مشهور شو. په دې داستان کې له دوه دښمنو کورنیو څخه د دو و مینانو مینه ښودل کېږي چې د دوی په مړینه پای ته رسېږي.

شکسپیر یو لړ کومیډي ډرامې هم لیکلي دي چې ډېرې مشهورې دي، لکه: تېروتنې، دوه نجیب زاده، د مینې بېهوده رنځ او نورې...

شکسپیر له (۱۶۰۰م.) نه تر (۱۶۰۹م.) کلونو پورې مشهورې تراژیدي ننداري ولیکلې چې په لاندې ډول دي:

(هملت) یې په (۱۶۰۱م.) کال کې ولیکله. د شکسپیر دا ننداره د نړۍ له مشهورو ننداړو څخه یوه ده. په دې ډرامه کې (هملت) د ډنمارک شهزاده د خپل پلار له مرګه وروسته د سودا په ناروغۍ اخته کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه گومان کوي چې کاکا يې چې دده له مور سره واده کړی پاچا شوی دی او دده د پلار قاتل دی. (هملت) د انتقام په فکر کې لوېږي.

په اندېښنو کې وي او له يو ډول ترديد سره مخامخ کېږي. ډېر فکر کوي خو نه شي کولای چې عمل وکړي. د ډرامې راز دده په عجيبه طبيعت او اندېښنه کې دی او د ښنگه او ولې پوښتنې دي چې دی ورسره مخامخوي.

(اتللو): دا ډرامه يې په (۱۶۰۴م.) کال کې وليکله. د اتللو د ژوند داستان ښکاره کوي چې يو پوځي قوماندان دی او ښځه يې (دزدمونا) نومېږي. اتللو يو عسکر (کاسيو) ته يوه رتبه ورکوي يو بل سپاهي (ياگو) چې ډېر شرير انسان دی، کينه اخلي. اتللو ته په دروغو وايي چې (کاسيو) او ستا مېرمن نامشروع اړيکې لري. اتللو په غوصه کېږي او خپله مېرمن (دزدمونا) وژني. کله چې پخپله اشتباه پوهېږي نو له خلکو نه غوښتنه کوي چې د بې پامه سخت مين په نوم دې ياد شي.

(مکبث): دا ډرامه يې په (۱۶۰۶م.) کال کې وليکله. د ډرامې اصلي شخصيت (مکبث) دی چې درې جادوگرې ورته په مرموزه توگه وړاندوينه کوي چې ته به په راتلونکې کې د سکاټلنډ پاچا شې. (مکبث) د پادشاهی د لاس ته راوړلو لپاره هلې ځلې پيلوي. د خپلې ښځې په مرسته پادشاه په ناځوانه توگه وژني. خو په هېڅ وجه د وينې رنگ دده او دده د ښځې له لاسونو څخه نه ځي. په پای کې همدغه وينه د دوی گرېوان نيسي او سزا مومي.

(انتوني او کلوپاترا) يې په (۱۶۰۷م.) کال کې وليکله. دا د شکسپير يوه بله تراژيدي وه چې کيسه يې د روم د سردار انتوني او د مصر د ملکې کلوپاترا په مينه څرخي. له (۱۶۰۰م.) نه تر (۱۶۰۹م.) پورې يې يو لړ طنز ډوله ډرامې هم وليکلې. وروستۍ ننداره يې دوې کوميډي وې چې د (ژمي داستان) او (توپان) نومېږي. شکسپير (۳۸) ننداره وليکلې او په نړۍ کې يې د لوی ډرامه ليکونکي نړيوال شهرت گټلی دی. دده شعرونه د انگليسي ژبې په مشهورو شعرونو کې حسابېږي.

شکسپير د لويو غنايي شاعرانو له ډلې څخه دی. د هغه غزلې چې له (۱۵۹۳م.) نه تر (۱۶۰۱م.) کال پورې يې ويلي دي، د نړۍ له ښکلو غزلو څخه دي. له انسان سره د شکسپير همدردي ژوره وه او دغه احساس د هغه د ډرامو په اشخاصو کې ځلېده. د هغه شعرونو به د ندارو اشخاصو ته تلپاتې ژوند ورکاوه. دلته د شکسپير د يوې منظومې پښتو ژباړه د بېلگې په توگه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اې زما محبوبې!

ډېر ځله د خپل بخت له ستم او رسوايۍ نه د خلکو په منځ کې يوازې پر خپلې بېنوايۍ اوښکې څڅوم او د اسمان کاږه غوړونه په خپلو بېهوده فريادونو ځوروم. پر خپلې طالع نفرت وايم چې ولې د فلاني غونډۍ نه يم چې زړه يې زما له زړه نه هيله من دی او يا مې ولې خېره د هغه بل په شان نه ده چې ټولو ته په زړه پورې او د خوښې وړ دی.

په دغه حال کې له ځانه سخت بېزاره کېږم او هغه څه چې لرم يې، په هغه باندې خوشحاله کېږم، خو کله چې ستا په ياد کې ولوېږم، نو بېدريغه مې روح لکه د مرغۍ غونډې له توپاني ځمکې نه والوزي او ستا د مينې له يادولو نه يو داسې دولت په لاس راشي چې دغه وخت يې له پادشاهانو سره په بدلېدو راته ننګ درېږي.

هر کله چې د تېرو ورځو ياد د خپلو افکارو په خاموشۍ باندې راچاپېر ووينم، نو ډېر ځيزونه دي چې د هر يو په غوښتلو زيات رنځېږم. په پای کې ناهيلي شم. پخواني غمونه او ګران ياران چې په يوه بې نښانه شپه کې په مرګ پټ شوي دي، يو ځل بيا زما سترګو ته نېغ ودرېږي او زما سترګې چې په ژړا نه دي اموخته، يو ځل په اوښکو کې ډوبې شي. بيا د عشق په هغو اندېښنو کې ولوېږم چې کلونه پخوا ما له خپله خاطره ايستلي دي.

هغه ستمونه مې چې په تېر وخت کې ليدلي او هېر کړي دي، له سره ورته په ګيلو شم. د تېر وخت يوه يوه شېبه شمارم او هرې يوې ته اوښکې څڅوم، داسې لکه دا دنده چې مې پخوا سرته نه وه رسولې.

خو اې زما مهربانې محبوبې! که په دغه وخت کې تا ياده کړم، نو هر ستم مې چې ايستلی هغه جبران کېږي او ټول غمونه مې پای ته رسي.

***

مرمر او د شهزادګانو مجسمې به له دې قوي شعر نه اوږد ژوند ونه کړي او ستا نوم به په دې کرښو کې د تل لپاره ځلېږي. د هرې تيرې نقش به د زمان ناپاک لاسونه سولوي او د هرې قوي ماڼۍ بنسټ به په جنګ ويجاړ او له خاورو سره خاورې شي، خو ستا نښان به په دې دفتر کې د جنګ له ګټې او زمان نه خوندي وي.

مرګ او دښمني چې ټول څيزونه د هېرولو خاته غورځوي، ستا نوم ته زيان نه شي رسولای. ټول راتلونکي نسلونه چې د نړۍ تر وروستي ساه پورې به په دې جهان کې وي، ستا ستاينه به

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شونډو لري.

نو ارامه کېنه! د حشر تر ورځې چې بیا له سره ژوند پیلوې. په دې شعر کې به ژوندی پاتې وې او د عاشقانو په سترګو او زړونو کې به ځای ولرې.

***

لکه څنګه چې بې اختیاره څپې د ساحل خواته شړل کېږي، زموږ د عمر شېبې هم د مرګ پر لور منډې وهي. هره شېبه چې د پخوانۍ شېبې ځای نیسي، نو په دې سخت یون او زیار کې هېڅکله ځنډ او پای نه قبلوي.

نوی زېږېدلی ماشوم چې د روښنایۍ له چینې نه یې ژوند اخیستی، په پرله پسې توګه مخ ته ځي چې بلوغ ته ورسېږي خو ډېر ژر بد زړي تیارې له هغه سره په جګړه پیل کوي چې د ځوانۍ تاج یې له سره وتښتوي.

روزګار د عمر پسرلی په توپاني خزان اخته کوي او د زړورو په وربن تندي ګونځې راپیدا کوي. د طبیعت نادره شیان خپله مړی کوي او د مرګ په لور د هستۍ ټول درمندونه لو کوي. خو ته اې زما محبوبې! له هر ډول ضرر نه په امن کې یې ځکه چې د هغه د ستم لاس زما له شعر نه لنډ دی. زما کرښې به تر ډېره تلپاتې وي لکه ستا د ښکلا ستاینه چې تا تلپاتې ساتي.

د متن لنډیز:

د نړۍ له نامتو څېرو څخه یو هم ویلیام شکسپیر دی چې له (۱۵۶۴م.) کال نه تر (۱۶۱۶م.) کال پورې ژوندی و. دی د انګلستان د سترانفورد په ښار کې زېږېدلی و. په ښوونځي کې یې لاتیني او یوناني ژبې زده کړې.

کله چې په (۱۵۸۵م.) کال لندن ته لاړ نو بیا د تیاتر له یوې ډلې سره وتړل شو او د ننداړو په لیکلو یې پیل وکړ. د نړۍ لوی ډرامه لیکونکی شو او ډرامو یې هم نړیوال شهرت وګاټه.

شکسپیر (۳۸) ننداړې ولیکلې چې په دې ډرامو کې تاریخي، تراژیدي، کومیډي او طنز ډوله ننداړې هم وې. د شکسپیر ټولې ننداړې مشهورې دي خو ډېرې مشهورې یې رومیو او ژولیت، هملت، اتللو، مکبث، انتوني او کلوپاترا او نورې دي.

شکسپیر د انګرېزي ژبې وتلی شاعر هم و چې ډېرې ننداړې یې منظومې دي. دده غزلونه خورا زیات مشهور دي او په لوړو غنایي اشعارو کې حسابېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې د شکسپیر ژباړل شوې منظومه په وار سره ولولي او پر مفهوم دې وغږېږي.

۲_ زده کوونکي دې د شکسپیر د مشهورو تراژیدیو نومونه واخلي او د هرې ننداري د موضوع لنډیز دې ووایي.

۳_ د شکسپیر د شعر خوا درنه ده او که د نثر؟ زده کوونکي دې خپل نظر په ځو کرښو کې ولیکي او په ټولګي کې دې یې ولولي.

۴_ زده کوونکي دې د شکسپیر د پېژندګلوۍ په اړه لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- شکسپیر د کوم هېواد و؟
- د شکسپیر ډرامې د مضمون له پلوه په کومو برخو وېشلای شو؟
- شکسپیر شاعر و که ډرامه لیکونکی؟
- د شکسپیر لومړۍ تراژیدي څه نوم لري؟
- تاسې ته د شکسپیر په تراژیدیو کې کومه یوه په زړه پورې ده؟

په وار سره خپل نظر ټولګیوالو ته څرګند کړئ.

کورنۍ دنده

په کور کې ټول متن په غور سره ولولئ. له لوستلو وروسته د شکسپیر د ژوند او هنر په اړه ځو کرښې په خپلو کتابچو کې ولیکئ او په بله ورځ یې په پښتو درسي ساعت کې ولولئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرمن سپینه

ښځې د ټولنې نیمه برخه جوړوي او د تاریخ په اوږدو کې له نارینه وو سره څنګ په څنګ د ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې ځلېدلي دي. زموږ تاریخونه ددغسې اتلو مېرمنو په کارنامو ډک دي. د دوی اتلولی سربښندنې او له وياړه ډکې کارنامې زموږ د تاریخ برخې دي. کله چې د هېواد تمامیت او استقلال ته خطر پېښ شوی، نو دوی د خپلو غازیانو وروڼو په څنګ کې درېدلې دي او تر سنګرونو د دوی مرستندوی شوې دي.

کله کله یې د زلمو د هڅونې او د دوی د احساساتو راپارولو لپاره نارې، لنډۍ او شعرونه هم ویلي دي چې په ډېرو حساسو شېبو کې اغېزمنې واقع شوې دي. په ادب کې د ښځو برخه ډېره درنه ده او بیا په ځانګړې توګه د وطني او ملي شعرونو برخه یې ډېر ارزښتمنه ده، ځکه چې له یوې خوا ادبي رنګ لري او له بلې خوا ملي.

زموږ په ښځینه شاعرانو کې یوه هم سپینه ده چې په دغه کتار کې راځي او ملي وطني اشعار یې تاریخونو ترموږه رارسولي دي. دادی په دې لوست کې د مېرمن سپینې په اړه لنډ معلومات لولئ.

ــ د سپینې په اړه مو څه اورېدلي یا لوستلي دي؟

ــ کومې ښځینه شاعرانې پېژنئ چې هېوادني شعرونه یې ویلي دي؟

مېرمن سپینه یوه پښتنه شاعره وه چې د وزیر یار محمد خان الکوزي د حکومت په وخت کې د هرات په شاوخوا کې اوسېدله. دا پښتنه مېرمن د نور محمد خان الکوزي لور وه. هغه وخت چې ایراني لښکرو په (۱۲۵۵هـ.) کال کې هرات کلابند کړ او د هرات پښتنو له دوی سره په مېړانه مقابله کوله، نو زموږ دغه پښتنه شاعره ژوندۍ وه. د هرات محاصره یو کال او اته میاشتې اوږده شوه، خو پښتنو ځانونه تسلیم نه کړل او هرات یې پرې نه ښود.

په دې جګړو کې د پښتنو سرداران شاه کامران سدوزي او وزیر یار محمد خان الکوزی و و. دوی په دې جګړو کې خپل رښتینی مقاومت څرګند کړ. زموږ دغه پښتنه شاعره هم په دې ملي جګړو کې ژوندۍ وه او د پښتنو توریالیو د مېړانې په اړه یې د ملي احساساتو ډک شعرونه ویلي دي. له دغو شعرونو څخه د پښتني ښځو حماسي احساسات ښه څرګندېږي. سپینه ددغې کلابندۍ او جګړې په ټولو پېښو ښه خبره وه. ددې له شعرونو څخه څرګندېږي چې دا او ددې کورنۍ په دغه جګړه کې د افغاني اړخ په څنګ کې ولاړه وه.

سپینې ددغې جګړې ټول واقعات پخپلو سترګو لیدلي دي او پخپلو شعرونو کې یې انځور کړي دي. د نومیالي لیکوال او شاعر عبدالرؤف بېنوا د اټکل له مخې سپینه په دغه وخت کې پخه ښځه وه ځکه چې افکار او احساسات یې هم پاخه دي. نو د هرات د کلابندۍ په وخت کې به ددې عمر له ۳۵ نه تر ۴۰ کالو پورې و چې په دې حساب یې د زېږېدو کال د (۱۲۰۰هـ.) په شاوخوا کې اټکل کېدای شي. د سپینې له شعرونو څخه دا هم څرګندېږي چې ددې کورنۍ یا خو د وزیر یار محمد خان له کورنۍ سره د خپلوۍ اړیکې درلودې او یا یې ورسره د پېژندګلوۍ اړیکې وې.

دې شاعرې په پښتو ژبه کې موږ ته یوه مفصله کیسه پرې ایښې ده چې د هرات د محاصرې منظوم تاریخ ګڼل کېږي.

په دې کیسه کې سپینه د خپلو ورونو مېړانه ستایي او په ساده او سپېڅلو الفاظو کې ددې جګړې مختلف مناظر ترسیموي. سپینې دغه پېښې د مثنوي په چوکاټ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راخیستي چې ځیني برخې یې بشپړې نه دي. سپینه ددې مثنوي لومړۍ برخه په حمد او نعت پیل کوي او وروسته د حضرت محمد (ص) د یارانو ستاینه کوي.

په دویمه برخه کې د پاچا او وزیر ستاینه کوي. په دریمه برخه کې د سدوزو د پاچاهۍ لنډه تاریخي یادونه کوي او په څلورمه برخه کې د کلابندۍ د جګړې حال انځوروي.

دلته موږ له هرې برخې نه ځیني شعرونه غوره کوو:

لومړۍ برخه:

لومړی ثښتن د ټول عالم ستایمه | بیا محمد رسول اکرم ستایمه
درود په وارو اصحابانو دې وي | د پاک نبي پر ښو یارانو دې وي

دویمه برخه:

اوس نو شروع کرم د پاچا په صفت | زموږ شاهزاده دی ننګیالی په غیرت
دی دی ډیوه د سدوزو د ټبر | په څرېنو کې نن دی دی لکه لمر
د احمد شاه غازي پښتون له کوره | نن دی کامران شهزاده کښلې توره

دریمه برخه:

راسه چې تاته حکایت کومه | د سدوزو د سلطنت کومه
پخوا تر دې وو د هرات پاچاهان | د سدوزو ذوالفقار زمان خان

څلورمه برخه:

د هرات د کلابندۍ حال

غلیم پر ښهر بیا هجوم راوړی
مخ ته یې ولاړ دی یار محمد پیاوړی
زموږ پښتانه لکه زمري جنګېږي
ولې د وینو پر حصار بهېږي
هرات په وینو د پښتون شو ګلرنګ
پښتون زخمي دی د غلیم په خدنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یار محمد وایي پښتنو زما زمرو
تږوله راووځئ وسله دار له کورو
په غلیم وکړئ یو هجوم ګړندی
هرات له لاسه په ژوندون مه باسئ
دا خو زموږ کور دی زموږ وطن دینه
دا زموږ تاتوبی زموږ مامن دینه
کفن په غاړه دا وطن وساتئ
زموږ د پلرو ښکلی مدفن وساتئ
دلته پراته دي ننګیالي نیکه ګان
دلته بهېږي وینې تل د افغان
هرات زموږ دی زموږ کور دینه
زموږ نغری دی زموږ ګور دینه
دښمن راغلی تر دیواله د کور
ولاړ سئ دادی د پښتون لوی پیغور
کامران ناري کړي چې پښتون قامه
توره راباسه مړه پر ننګه نامه
مه بایله ځان اوسه ولاړ پر حصار
د پښتانه پر ننګه ځان کړه ایثار
بویه غیرت چې مو ناموس خوندي سي
نوم د پښتون د ولس خوندي سي
زلمو چې واورېدې ناري غلبلې
له یار محمده او کامرانه دلې
له کلا وواته زمریانو په څېر
پر دښمنانو یې جوړ کړ لتېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرونه یې غوڅ کړه د دښمن په توره
موري یې کړه پر غلیمانو بوره
دښمن شو مات راغی دوران د کامران
د یار محمد د بري ستوری ځلان

د متن لنډیز:

سپینه د هرات یوه پښتنه شاعره وه. د یار محمد خان الکوزي په وخت کې یې ژوند کاوه. دا د نور محمد خان الکوزي لور وه. کله چې په (۱۲۵۵هـ) کې ایرانیانو د هرات ښار محاصره کړ او پښتنو د کامران سدوزي او وزیریار محمد خان الکوزي تر مشرۍ لاندې په مېړانه وجنګېدل نو دې شاعرې ددغې جګړې حالات د مثنوي په بڼه چې د پښتو ژبې یوه حماسه ده، انځور کړل. دا حماسه په سلګونو بیتونو کې ویل شوې ده خو موږ ته یې ډېره کمه برخه رارسېدلې ده. د سپینې پښتنې شاعرې حماسي احساسات په دغه حماسه کې ډېر پیاوړي دي.

وینا یې د حماست یوه توته ده. د سپینې نور اشعار موږ ته نه دي رارسېدلي. یوازې ددغې منظومې ځنې توټې تر موږه رارسېدلې دي. ددې د شعرونو له مضامینو ښخه داسې ښکاري چې سپینه یوه عالمه او فاضله ښځه وه او هم د پښتنو په حال او تاریخ خبره مېرمن وه. که څه هم اشعار یې ټول تاریخي دي خو تاریخي پېښې د حماسې په بڼه بیانوي. شعرونه یې روان، خواږه او د پوهېدنې وړ دي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د درس له لوستلو څخه وروسته لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- سپینې څه وخت او چېرته ژوند کاوه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د سپيني شعر په کوم شعري چوکاټ کې ويل شوی او موضوع يې څه ده؟
- تاسې د سپيني د شعر په څېر له کوم بل شعر سره اشنا ياست؟ د شاعر نوم او موضوع يې روښانه کړئ.

۲_ زده کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته شعر په لوړ اواز ولولي او مفهوم دې يې پخپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳_ زده کوونکي دې دغه پښېنه او د شعر مهم ټکي په ځو کرښو کې وليکي او بيا دې يې په ټولګي کې واوروي.

۴_ زده کوونکي دې لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروي:

غليم، هجوم، پياوړی، حصار، ټاټوبی، مامن، مدفن، ايثار، لتير، بوره.

۵_ په شعر کې خاص نمونه او صفتونه په نښه کړئ.

خاص نوم: هغه دی چې خاص ځيز او خاص نوم نوموي لکه رحمان بابا، خوشحال خان خټک، مېرمن ملاله.

صفت: د نوم ځرنګوالی څرګندوي. لکه: تور، سپين، ښه، بد او نور...

۶_ د سپيني له حماسي پرته په پښتو ژبه کې نورې کومې کومې حماسي پېژنئ نومونه يې له ويونکو سره واخلئ؟

۷_ تاسې له سپيني پرته نورې کومې اتلې مېرمنې پېژنئ، نومونه يې له کارنامو سره بيان کړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په ټولنه کې د ښځو د رول په اړه يوه لنډه ليکنه وکړي او په بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګيوالو ته واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

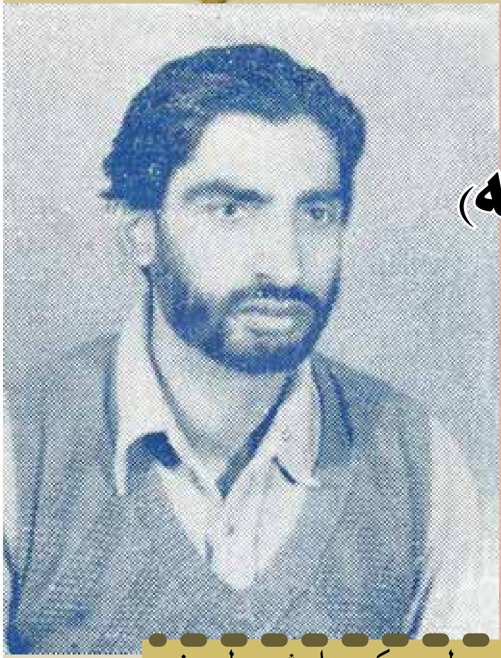

کاڼه
(لنډه کیسه)

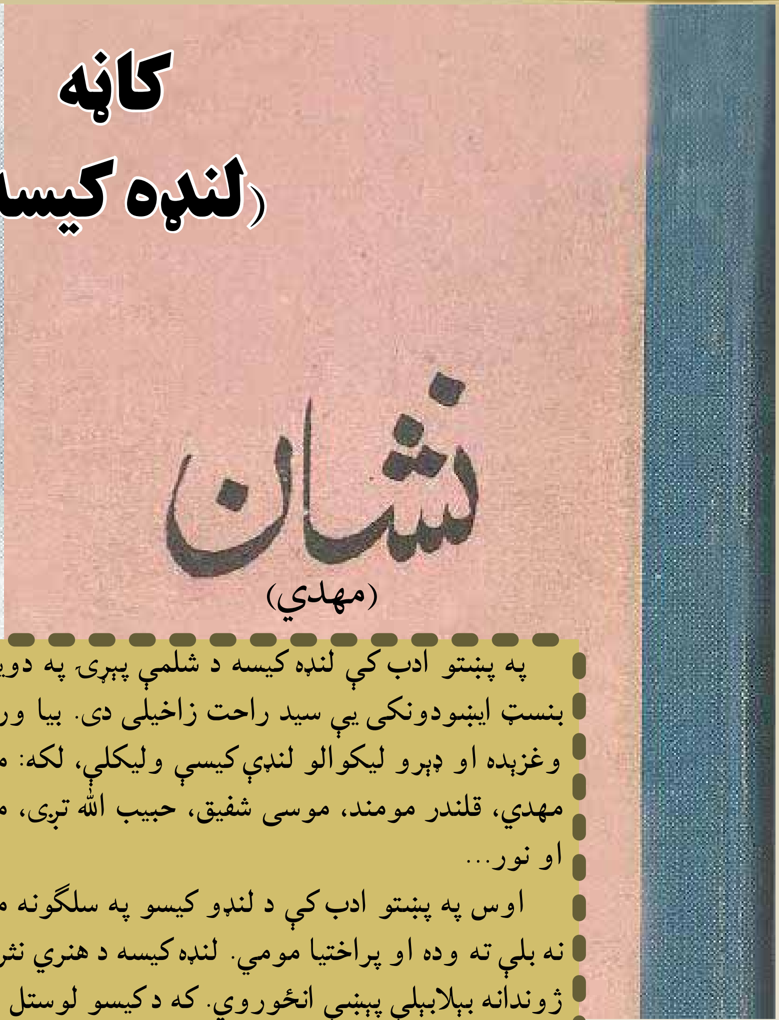

په پښتو ادب کې لنډه کیسه د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې پیل شوه. لومړنی بنسټ ایښودونکی یې سید راحت زاخیلی دی. بیا وروسته د لنډې کیسې لیکلو لړۍ وغزېده او ډېرو لیکوالو لنډې کیسې ولیکلې، لکه: ماسټر عبدالکریم، میر مهدي شاه مهدي، قلندر مومند، موسی شفیق، حبیب الله تږی، محمد دین ژواک، امین افغانپور او نور...

اوس په پښتو ادب کې د لنډو کیسو په سلګونه مجموعې شته او له یوې ورځې نه بلې ته وده او پراختیا مومي. لنډه کیسه د هنري نثر یو په زړه پورې ډول دی چې د ژوندانه بېلابېلې پېښې انځوروي. که د کیسو لوستل له یوې خوا د وخت تېرولو سره تړاو لري نو بنسټیز مقصد یې ښوونیز دی. موږ باید له کیسې لوستلو څخه پند واخلو. ښه ارخونه یې په ژوندکې پلي کړو او له بدو ارخونو څخه یې ځانونه وژغورو. دلته د (کاڼه) په نوم د میر مهدي شاه مهدي یوه لنډه کیسه تاسو ته وړاندې کوو:

- تاسې د کوم لیکوال کومه کیسه لوستې ده؟
- تاسې کولای شئ د خپل ژوند یوه کیسه ټولګیوالو ته په شفاهي ډول و وایئ؟

دومره مې یاد شي چې ډاکټر وویل: دده محرقه ده.

نور بیا هغه وخت پوه شوم چې زما نظر بې انتها تېز شو. د لیدو او اورېدو طاقت مې له اول نه یو په لس زیات شو. خو حیران په دغه وم چې ګېرچاپېره په کوټه کې د ښځو ژړا وه. څوک خو لا په ما راپرېوتی و او په ساندو کې به یې ویل: خدای دې وبخښه!

تا له دې خدای اته واړه جنتونه درکړي.

ما به ورسره په زوره امین وکړو، خو ما به داسې محسوسه کړه لکه چې دوی زما امین نه وي اورېدلی.

خدای خبر چې دغه سلسله به څومره جاري وه چې په دې کې زما د کورنۍ یو څو کسان زما کټ ته مخامخ کېناستل او هغه یو کس پکې وویل:

ـ هسې د غورځولو سړی نه دی، ښه یاد سړی دی چې مړی درنه سپک نه شي.

یو بل پکې اواز وکړو: ده هم ډېره موده د خلکو خوړلې ده. نن به ورله دا تول بدل په یو ځل خلاصوو.

همدغه شان په لږ ساعت کې تولې جرګې دا فیصله وکړه چې څومره کېدای شي نو مړی به یې درنو و.

دغلته زما په زړه نوره نه ځائیده. په اوچت اواز مې دغې جرګې ته وویل:

ـ اې زما خپلو خپلوانو مسلمانانو تاسو ته معلومه ده چې زما په کور کې یوه پیسه هم نشته. په قرضونو کې تر سره ډوب یم. بچي مې ماشومان دي. ښځه مې کونډه شوه. زما غوندې غریب د پاره چې څنګه د اسلام فیصله ده، هغه شان وکړئ او هغه دا چې په کفن ضروري کې مې ښخ کړئ چې زما جامې دي. د قرضونو له وجې تاسې زما لازمه فدیه نه شئ اداکولی نو خیرات خو لا لویه خبره ده. زه لا لګیا وم نورې خبرې مې هم کولې، خو په دغه کې د یوې زنانه په ژړغوني اواز کې وویل شو: لالا هر چا چې پیسې ولګولې نو یوازې داکور یې پاتې دی. دا به په قرض کې ورپسې ولیکم. خو اوس درنه مړی بې عزته نه شي.

ما خپل اواز نور هم په زوره کړ چې د وړو مور یې واوري خو زما دا خیال راغلو چې دا تول کاڼه دي. زما جنازه چې اوچتېده نو دومره مې واورېدل چې د حلوا او وریژو دېګونه پاخه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت هم ما یوه چیغه ووهله چې: دغه هر څه حرام دي.
خو دغه خلک هم ټول کاڼه وو.

کوم وخت چې جنازه وشوه، نو سخات ته خلک کېناستل او کله چې سخات وېشل کېده نو ما اواز وکړو:

ـ زه مرض وصیت ته نه یم پرېښی او که لږه موقع راته په لاس راغلې وای نو ما به د قرضونو په رڼاکې وصیت کولو. خو اوس تاسې څه کوئ!

ولې زما بچي خوار روئ؟

خو دلته هم زه پوه شوم چې دا ټول خلک کاڼه وو. ځکه چې ما خبرې کولې او هغوی یو بل ته سخات بخښلو او کوم وخت یې چې سخات تقسیمولو نو عجیبه خبره پکې دا وه چې غریبانو ته لس روپۍ او مالدارو ته پکې پنځوس روپۍ وې. د سخات د تقسیم نه وروسته چې زما جنازه اوچته کړی شوه او د قبر په څنډه کېښودل شوم، نو ماته خپله تور سرې او واړه بچي او د دوی غریبي رامخکې شوه. ما لا د دوی په غریبۍ او بې وسۍ ژړا کوله چې په دې کې زه په قبر کې کوز کړی شوم او په لږ ساعت کې راباندې د خاورو غر جوړ کړای شو. خو زه حیران په دغه وم چې ماته په قبر باندې ښېل ښېل سرې ښکارېدو. د هغوی خبرې مې اورېدې. ما باالکل خپل ځان د هغوی په منځ کې ولاړ لیدو. کوم وخت چې په قبر د قرآن کریم تلاوت شروع شو نو زما زړه خوشحاله شو.

ما ویل اوس به دغه ټول مسلمانان د قرآن کریم د هدایاتو په رڼاکې زما د غریبانو بچو او تور سرې لپاره څه بندوبست وکړي او هغه وخت خو نور هم ډېر خوشحاله شوم چې په ټولو کې یو مشر عالم مسئلې ته پاڅېده. په دغه وخت کې دا اواز هم وشو چې: تاسو خدای وبخښه! فاتحه به د خیرات په ځای کې اخیستل کېږي.

خدای خبر چې ما به ددغه تقریر په هکله نور څومره سوچ کولو چې په دې کې ملا صاحب د میراث په مسئله شروع وکړه او وې ویل:

ـ که چېرې مال یې پاتې نه وي نو تجهیز تکفین د مړي اول د ده په نژدې خپلوانو دی، که خپلوان یې نه وي او یا یې وسه او غریبان وي، نو په بیت المال باندې او که بیت المال نه وي، نو بیا په ټولو مسلمانانو دی.

هغه لا خپل تقریر کولو چې زما زړه را ډک شو. صبر مې ختم شو او چې په ځان

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهېدم نو هغه مې د مرۍ نه نیولی و او ما ورته په غوصه کې ویل چې: ولې دا زه درته مومن مسلمان نه ښکارېدم څه؟

گور کفن مې په تاسو کېدو او کور مو زما لوټ کړو.

زه هم لګیا وم او هغه هم لګیا و خو زما خبره نه هغه اورېده او نه نورو خلکو.

او چې یو څو ورځې پس زه خبر شوم چې زموږ د کلي غریب الله کاکا مړ شو او بچو ته یې په غیر د قرضونو او لوږو نور څه پرې نښودل نو د نورو خلکو غوندې زه هم د هغه په قبر کوڼ ولاړ وم.

د لیکوال پېژندګلوي:

سید میر مهدي شاه مهدي د پښتو ژبې له نومیالیو کیسه لیکوالو څخه دی. دی د پښتونخوا د داودزو د سیمې کنکوله نومې کلي کې په درنې علمي کورنۍ کې وزېږېد. د زېږېدو نېټه یې ۱۹۲۶م. کال دی او په (۱۹۹۴م.) کال یې له نړۍ سترګې پټې کړې. د پلار نوم یې سید عبدالتواب شاه دی چې د خپلې سیمې مشهور عالم و. مهدي شاه د خپل وخت مروجه علوم ولوستل او له لیکوالۍ سره یې د ژورنالیزم په ډګر کې کار پیل کړ. مهدي شاه د ژوند تر وروستیو شېبو پورې په مختلفو جریدو او مجلو کې د لیکوال او مدیر په توګه کار وکړ. دی د خدایي خدمتګارانو د غورځنګ یو فعال غړی و او د مبارزې په لړ کې یې ډېر زندانونه ګاللي دي. دده د کار اصلي برخه کیسه لیکنه وه، خو ددې تر څنګه شاعر هم و. دده داستانونه د پښتنو د سیاسي او تاریخي ژوند عکاسي کوي چې ټولې کیسې یې د انګرېزي ښکېلاک او په راوروسته کې د جابرو حکومتونو په وړاندې د پښتنو د مبارزو او قربانیو څرګندونه کوي.

د مهدي شاه مهدي د لنډو کیسو یو شمېر کتابونه چاپ شوي دي، چې په لاندې ډول دي: نشان، د بوډۍ ټال، پت، لاله ګلونه، تور داغونه. د شعرونو مجموعه یې د (روڼ سحر) په نوم ده. مظلوم امام یې د کربلا د پېښې تاریخي بیان دی. د قرآن کریم د فاتحې د سورې ژباړه یې هم په پښتو کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز:

د مهدي شاه مهدي په دغه لنډه کيسه کې هغه دودونه غندل شوي چې اسلامي شرعي بنه نه لري او په خلکو کې د يو دود په ډول راروان دي. له دغو دودونو څخه يو هم هغه بې ځايه او اضافي لګښتونه دي چې د مړي په وخت کې يې خلک د سيالۍ له مخې کوي. په دغه وخت کې د مړي خپلوان خپله غريبي او بې وسي له پامه غورځوي خو په زياتو لګښتونو غواړي چې خپل مړی درونډ وښيي او په سيالۍ کې له چا نه وروستو نه شي. په داسې حال کې چې د مړي درنښت د هغه په اعمالو پورې اړه لري.

په دې وخت کې دکورنۍ غړي يا وارثان که غريب هم وي ځانونه پوروړي کوي او د مړي سخات او خيراتونه په لوړ شان کوي. پايله يې دا وي چې بچي يې خوار و زار کېږي او تر عمره له پوره نه خلاصېږي. مهدي شاه هم دې خبرې ته ګوته نيولې او ويلي يې دي چې د مړي په مراسمو کې د اسلامي شريعت سره سم عمل وکړئ او بې ځايه دودونو ته غاړه مه ږدئ.

دا کيسه په فني لحاظ هم يوه بشپړه کيسه ده چې پېښنه يې زموږ د روان ژوند نمايندګي کوي. د ويلو ژبه يې خوږه او روانه ده. کرکټرونه يې هم بېګانه نه دي او تلوسه هم پکې شته.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې په وار سره کيسه په لوړ غږ ولولي او د کيسې مفهوم دې په خپلو خبرو کې څرګند کړي.

۲ـ که زده کوونکو ته ورته کومه کيسه معلومه وي او يا يې په چم او ګاونډ کې تېره شوي وي په ډېر لنډيز سره دې په خپلو کتابچو کې وليکي او په ټولګي کې دې يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې د کیسې متن په غور سره ولولي او نومځري دې په نښه کړي. بیا دې يې په ټولګي کې ولولي.

ضمیر: هغه کلمه ده چې د نوم پر ځای استعمالېږي یا د نوم د تکرار مخه نیسي، لکه: زه، ته، هغه.

ملکي ضمیرونه: هغه دي چې د ملکیت څرګندونه کوي، لکه: ستا، زما، د دوی.

استفهامي ضمیرونه: هغه دي چې پوښتنه کوي، لکه: څوک، چېرې، کوم او نور...

۴ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په پښتو ژبه کې کوم کیسه لیکونکي پېژنئ نومونه يې واخلئ؟
- د کیسو لوستل څه ګټه لري؟
- تاریخ او کیسه څه توپیر لري؟
- د مهدي شاه د لنډو کیسو د ټولګو نومونه کوم دي؟

۵ـ د مهدي شاه ددغې کیسې په اړه خپل نظر څرګند کړئ او ستاسې د خوښې وړ ټکی خپلو ټولګیوالو ته ووایاست.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د کورنۍ له غړو یو کیسه واوري او بیا دې په خپل قلم ولیکي. په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لفظي صنعتونه

د بديع علم د عباسيانو په وخت کې رامنځ ته شو چې بيا له عربي نه فارسي، پښتو او نورو ژبو ته راغی. له همدې کبله ټولې اصطلاحګانې يې هم عربي دي. لومړنی سړی چې بديعي صنعتونه يې راټول کړل او کتابي بڼه يې ورکړه عبدالله بن معتز و. تر ده د مخه د عربو شاعرانو دا علم نه پېژانده. عبدالله بن معتز په (۲۸۴هـ) کې په دې کار لاس پورې کړ او د (البديع) په نوم يې د بديع د علم کتاب تاليف کړ. وروسته بيا نورو ليکوالو هم په دې برخه کې کتابونه وليکل او دا علم دود شو. په پښتو ژبه کې هم په دې اړه ډېر کتابونه ليکل شوي دي. لکه د عبدالرؤف بېنوا ادبي فنون، د سيد تسنيم الحق کاکاخېل روح ادب، د عبدالحليم اثر سالارزي پښتو ادب، د سمندر خان سمندر د ادب مناره، د نور احمد شاکر بديع او بيان او نور.

دا دی په دې درس کې به د بديع د علم او صنعتونو په اړه يو لړ معلومات ولولئ.

- د بديع علم څه ته وايي؟
- د شعر لفظي او معنوي ښکلاوې څه ډول وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدیع عربي کلمه ده. په لغت کې نوي شي ته وایي. په اصطلاح کې هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندیږي. بدیع دوه ډوله صنعتونه لري: لفظي او معنوي. لفظي ښکلاوې هغه دي چې له لفظ سره سروکار لري او معنوي هغه دي چې د معنا رعایت پکې کیږي. لفظي صنایع په لاندې ډول دي:

۱ـ توشیح: هغه ادبي صنعت ته ویل کیږي چې د شعر د بیتونو یا مسرو لومړي توري سره یوځای شي، له هغه څخه نوم، مسره، بیت یا کومه جمله جوړه شي، لکه په دې لاندې شعر کې:

ګمراهانو سره مه ګډوه ځان	فرمایلي دي نبي اخر زمان
له فضولو بدکارانو صحبت مه کړه	بل خبري ته غوږ مه ږده د نادان
مدام ګرځه په مجلس کې د نیکانو	قایم اوسه په خپل دین کې مسلمان
له ګناه به منزه وي هغه څوک	چې ثنا صفت تل وایي په زبان
ورکول بل ته د خدای په نامه ښه دي	په قرآن کې داسې وایي پاک سبحان

که دې ګنج لکه قارون په دنیا ډیر شي
بې کفنه توښه نشې وړی د ځان

پورتنی شعر ګل ملوک پخپل نامه ویلی دی، که د ټولو بیتونو لومړي توري سره یوځای شي، ګل ملوک ځنې جوړیږي.

۳ـ تجنیس: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي، چې شکل یې یو او معنا یې بېله وي، لکه داود خان چې وایي:

چې د چا په زړه کې اور د مینې بل شي   په وربل یې لمبې ګډې حال یې بل شي
اور د مینې کله مري د زړه له مینې   د وربل مینه که تل د زړه په تل شي

د لومړي بیت په لومړۍ مسره کې (بل) د اور د لګېدلو په معنا دی او په دویمه مسره کې (بل) د بدل په معنا دی. دواړه کلمې په شکل کې یو ډول دي خو معناګانې یې بېلې دي. د دویم بیت په دویمه مسره کې لومړی (تل) د همېشه او دویم (تل) د بېخ په معنا دی.

تجنیس په اووه ډوله دی لکه: تام، ناقص، زاید، مرکب، مکرر، مطرف او خطي تجنیس. دلته یې د ځینو ډولونو مثالونه راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

تام تجنیس: هغه تجنیس دی چې شاعر په خپل کلام کې داسې دوې کلمې راوړي چې شکل يې يو او معنا يې بېله وي لکه پیر محمدکاکړ چې وایي:

فراق په ما خوري د زړګي وینې   اشنا مې نشـــته الله مې وینې

په لومړۍ مسره کې (وینې) د وینو په معنا او په دویمه مسره کې (وینې) د لیدلو په معنا دی.

ناقص تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو شکل يو او معنا بېله وي، خو په حرکاتو کې توپیر ولري، لکه:

د یار غم راسره څـه وایم چې څه کړي   تــل مـې وینې د زړه روي لکه روې
چې پـــخوا تر قضا خپله رضا غواړي   بېهوده په لــوټو ولې اســمان ولې

د لومړي بیت په دویمه مسره کې لومړی (روي) د رودلو په معنا او دویمه (روې) د يو ډول کوچني حیوان په معنا دی چې دا کلمې په حرکاتو کې توپیر لري. په دویم بیت دویمه مسره کې لومړی (ولې) د پوښتنې ضمیر دی او دویم (ولې) د ويشتلو معنا ورکوي چې دواړه کلمې په حرکاتو کې توپیر لري.

مرکب تجنیس: هغه تجنیس دی چې د متجانسو کلمو څخه يوه کلمه بسیطه او بله يې مرکبه وي. مرکب تجنیس په دوه ډوله دی. متشابه مرکب او مفروق مرکب.

الف: متشابه مرکب: هغه دی چې بسیطه او مرکبه کلمه دواړه يو ډول شکل ولري. لکه احمد شاه بابا چې وایي:

ســتا پرمـخ باندې اوربل دی   څکه اور بل مې په ګوګل دی

په لومړۍ مسره کې (اوربل) د تندي وېښتانو یا پیکي ته وایي او يوه بسیطه کلمه ده خو په دویمه مسره کې (اور بل) له (اور) او (بل) څخه يوه مرکبه کلمه ده چې (اور) او (بل) بېلې معناګانې لري.

ب: مفروق مرکب: هغه تجنیس دی چې بسیطه کلمه د بسیطې او مرکبه د مرکبې شکل ولري، لکه په لاندې بیت کې:

چې پـــه ســـترګو څراغ و وینې پتنګ   څو ونه مري له ژوندونه وي په تنګ

په پورتني بیت کې پتنګ بسیطه کلمه او (په تنګ) مرکبه کلمه ده.

قلب: قلب په لغت کې سرچپه کولو ته وایي، په اصطلاح کې د دوو یا زیاتو داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمو راوړل دي چې توري یې په بڼه (ډول) او عدد کې یو ډول او په ترتیب کې اوښتی وي، لکه:

د دوران لـه انـقلابه لا بقا شي　　اعتماد به دانا څه په دا اقبال کا

په پورته بیت کې د ((لا بقا)) کلمه په ((اقبال)) اوښتې ده.

ترصیع: عربي کلمه ده. په لغت کې د جواهرو کینولو ته وایي، په اصطلاح کې که یو شاعر خپل یو بیت په څو برخو وویشي او هره برخه یې د بلې په مقابل کې راوړي او په وزن کې سره یو وي ترصیع بلل کېږي.

دلـــبـران یـې خـادمـــان خـرقـه بــدوش شـول
ســــروران یـې غـلامــان حـلـقـه بـگـوش شـول

* * *

څــوک چــې دنـیـا غـــواړي هـغـه رنـځـور دی
څـــوک چـــې عـقـبا غـــواړي هـغـه مـــزدور دی

په پورته مثالونو کې ګورو چې شاعر خپله وینا په متناظرو کلمو یا فقرو باندې ویشلې او یوه برخه یې د بلې په مقابل کې راوړې ده.

سجع: سجع په لغت کې دکوترې موزون اواز ته ویل کېږي او په اصطلاح کې د جملو یا فقرو وروستی هم اهنګۍ ته سجع ویل کېږي. سجع په نثر کې راځي او دغه ډول نثر ته مسجع نثر ویل کېږي.

د خوار یا ژړا ده یا ښېرا

تضمین: هغه صنعت ته وایي چې شاعر د سند او مثال په توګه یا د خپل کلام د تقویې لپاره د مضمون اړوند د بل چا د نظم یوه ټوټه، نیم بیتي، یو بیت یا څو بیتونه راوړي، لکه:

دا دنـیــا ده خـــدای لـــه عـشـقـه پـیـدا کـړې
دي چــمــن پــه دي نـسـیـم ده پـــرده سـپـړې

په پورته بیت کې لومړۍ مسرع د رحمان بابا او دویمه مسرع د حمید مومند ده. حمید

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخپل دغه بیت کې د رحمان بابا نیم بیتي راخیستې او تضمین کړی یې دی.

د رحمان بابا اصلي بیت دادی:

دا دنیا ده خدای له عشقه پیدا کړې
د جمله و مخلوقاتو پلار دی دا

د متن لنډيز:

د بدیع علم د عباسیانو په وخت کې دود شو. ددې علم بنسټ ایښودونکی عبدالله بن معتز و. نوموړي د لومړي ځل لپاره ادبي صنعتونه راټول کړل او یو کتاب یې د (البدیع) په نامه تالیف کړ.

له ده نه وروسته نورو کسانو هم په دې برخه کې کتابونه ولیکل. بدیع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د کلام د ښه والي وجه څرګندیږي. په بدیع کې دوه ډوله ادبي صنعتونه څېړل کېږي چې یو ډول یې لفظي صنایع دي او بل ډول یې معنوي صنایع. په لفظي صنایعو کې د لفظ رعایت کېږي او په معنوي کې له معنا سره سروکار لري.

په لفظي صنایعو کې مو ځینې ډولونه وپېژندل او معنوي صنایع به په جلا لوست کې ولولئ. لفظي او معنوي صنایع د منځنۍ دورې شاعرانو پخپلو شعرونو کې ډېرې راوړې دي او د پښتو کلاسیک دیوانونه پرې ډک دي. د ادبي فنونو په برخه کې پښتنو لیکوالو او څېړونکو هم یو شمېر کتابونه لیکلي او د شعر د فنونو په برخه کې یې څېړنې کړې دي. لکه عبدالرؤف بېنوا، سمندر خان سمندر، سید تسنیم الحق کاکاخیل، عبدالحلیم اثر سالارزی، نور احمد شاکر او نورو... په اوسني معاصر شعر کې اوس دغو صنعتونو ته دومره پاملرنه نه کېږي او په شعر کې په تخیل، انځور، وزن، اهنګ، مفکوره او عاطفه باندې حساب کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده‌کوونکي دې له ښوونکي څخه وروسته په وار سره متن په لوړ غږ ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بدیع د علم بنسټ ایښودونکی څوک و؟
- د بدیع علم څه ته وایي او له څه شي نه بحث کوي؟
- لفظي صنایع څه ته وایي؟
- معنوي صنایع څه ته وایي؟

۲_ زده‌کوونکي دې لاندې شعر په غور ولولي او په هغه کې دې ادبي صنعت پیدا کړي چې په کومو کلمو کې راغلی دی:

پلو واخله له سپوږمۍ مخه مېرمنې	ستا بې مخه راته شپې دي ورځې سپینې
ستا له وره تللای نه شوای هورې دورې	درته ناست یم په دربار پرې مې دي سپینې
درست‌بدن‌مې‌دېبلتون‌په‌اورکې‌وریت‌شو	په گوګل کې مې ویلېږي توري سپینې
زه پښتون یم نه وېرېږم له رقیبه	ورته وبه کړم بیا ښې سپینې سپینې

مشرقي دې په تیاره د بېلتون ژاړي
ورته لمر د مخ ښکاره کړه په مخ سپینې

۳_ زده‌کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او په متن کې دې خاص نومونه، صفتونه او ضمیرونه په نښه کړي. بیا دې یې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۴_ زده‌کوونکي دې د تجنیس تعریف وکړي او ودې وایي چې تجنیس څو ډوله دی؟

کورنۍ دنده

زده‌کوونکي دې په خپله خوښه له یو دیوان څخه یو شعر ولیکي او په هغه کې دې لفظي صنعتونه پیدا کړي، په بله ورځ دې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هجري او د هغه حبسيات

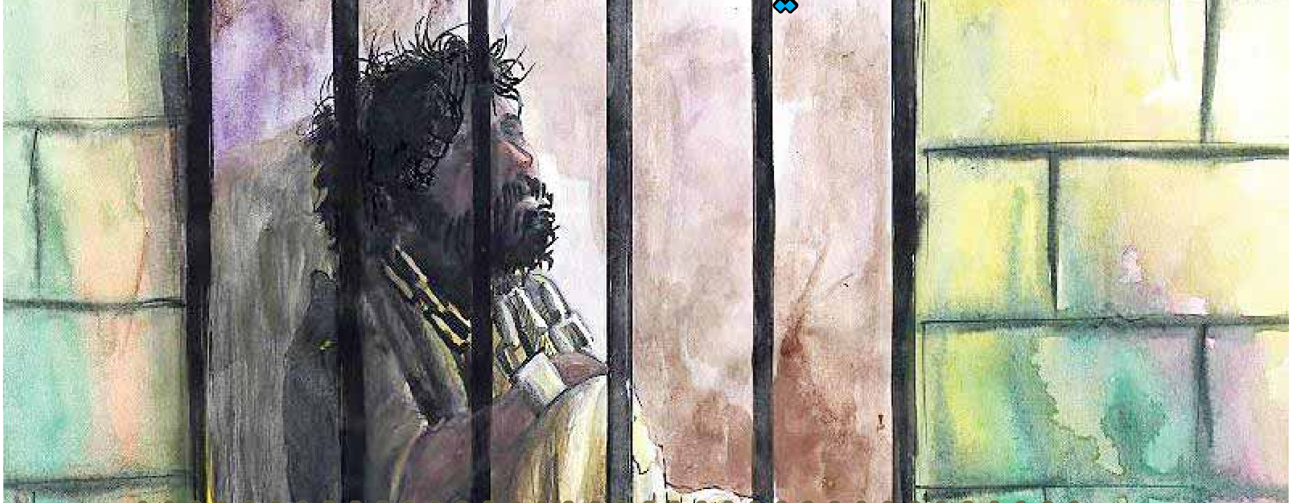

حبسيات یا حبسیه شعرونه په ادبیاتو کې هغو شعرونو ته ویل کېږي چې شاعر په زندان کې ویلي وي. په دې شعرونو کې د زندان کړاوونه، سختۍ او له کور کلي نه د لرېوالي ستونزې انعکاس مومي.

په پښتو کلاسیک شعر کې دا لړۍ خوشحال خان خټک هغه وخت پیل کړه چې د مغلي پاچا اورنگزیب له خوا د هند د رنتبور په زندان کې بندي شو. بیا ورپسې دده زوی اشرف خان هجري چې د همدغه پاچا په حکم د گوالیار او بیجاپور په زندانونو کې څوارلس کاله زنداني شو نو د حبسیاتو دغه لړۍ یې پسې پراخه او غني کړه. اوس موږ په پښتو ادبیاتو کې د حبسیاتو درنه برخه د هجري په دیوان کې مومو چې د څوارلسو کالو د زندان سوې ناري دي. یو خوا د زندان کړاوونه او بل خوا له وطن او کورنۍ نه لرېوالی د هجري د شعر عامه موضوع ده. په دې لوست کې به د اشرف خان هجري د ژوند او دده د حبسیه شعرونو په اړه معلومات ترلاسه کړئ.

- تاسې ته د حبسیه شعرونو کومه نمونه زده ده؟
- حبسیه شعرونه له نورو شعرونو څه توپیر لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشرف خان هجري د خوشحال خان مشر زوی دی. په (۱۰۴۴هـ.ق.) کال د روژې په میاشت کې زېږېدلی دی. کله چې خوشحال خان زنداني شو نو اشرف خان د خټکو قبیلې سردار و. د اشرف خان بل ورور بهرام خان غوښتل چې د قبیلې سردار شي، نو په دې توګه یې په دسیسو لاس پورې کړ. دا وخت خوشحال خان د مغلو له بند نه خلاص شوی و. بهرام خان له مغلو سره لاس یو کړ او د خپل پلار او ورور په وړاندې یې سازشونه او دسیسې پیل کړې. څرنګه چې له یوې خوا د بهرام خان سازشونه وو نو له بل پلوه د کابل صوبېدار امیر خان هم له اشرف خان نه خوابدی و. د امیر خان د خوابدۍ دوه علتونه څرګند دي، یو دا چې امیر خان چې کله کابل ته روان و نو له اشرف خان نه یې غوښتنه وکړه چې له ده سره لاړ شي، خو اشرف خان یې غوښتنه ونه منله او ورسره لاړ نه شو. بله وجه دا وه چې د اشرف خان یو خېښ ازادګګیانې د امیر خان له حکم نه سرغړونه کړې وه او اشرف خان هجري دی په لاس ورنه کړ، بلکې دی یې سوات ته ولېږه او دده کورنۍ یې له ځان سره وساتله.

بل دا چې د مغلو د حکومت اوامرو ته بهرام خان لاس په نامه ولاړ و، نو په دې توګه صوبېدار له پاچا نه د اشرف خان د بندي کېدو اجازه وغوښتله. پاچا اجازه ورکړه او صوبېدار اشرف خان هجري په ډېر نیرنګ د سید بهولا په کور کې په (۱۰۹۲هـ.) کال کې ونیو او هند ته یې بندي واستاوه. اشرف خان هجري لومړی په ګواليار او بیا په بیجاپور کې خوارلس کاله زنداني شو. هجري له دیارلسو کالو زیاته موده په زندانونو کې تېره کړه او هماغلته په (۱۱۰۶هـ.) کې وفات شو.

اشرف خان هجري د خپل وخت منلی شاعر و. په پښتو او فارسي کې د شعرونو دیوانونه لري چې چاپ شوي دي. دده په اشعارو کې د عشقي، اخلاقي او اجتماعي مضامینو تر څنګه د وطن یاد او له هېواده د جلاوالي حسرتونه او نارې تر بلې هرې موضوع ډېر دي. هغه وخت چې دی نیول کېږي او د هند پر لورې یې بیایي نو کله چې یې پر اټک اړوي دا چیغه کوي:

ما هاله ماتم د ځان وکړو په وينو
چې اټک وته مې شاه کړه په ژړا شوم

اشرف خان هجري پخپلو شعرونو کې خپل تخلص، هجري، روهي او اکرم راوړی دی.

د هجري شعرونه له درده ډک دي، د وطن ياد، د زندان مشقت او له خپلوانو لرې والی دده شعر ته ځانګړی خوند ورکړی دی چې همدا رنګ يې په قصيدو کې هم تر سترګو کېږي. په قصيده ويلو کې ډېر غښتلی دی او په پښتو ادب کې يې ساری لږ ليدل کېږي.

د حبسياتو برخه يې ډېره درنه ده او د خوارلس کلن زندان يو بشپړ انځور وړاندې کوي.

د ده حبسيات له سوزه ډک دي او هر لوستونکی يې په لوستلو غمجن کېږي. دلته يې د حبسيه شعرونو څخه يو يو بيت رااخلو چې څومره له درد او سوز نه ډک دي:

نن اغاز د لسم کال دی باور وکړه
چې په بند کې يې زهرېږم بې ګناه

* * *

هجري تش صورت نصيب په دکن بند کړو
په خدمت يې د يار زړه دايم حضور وي

* * *

د ماهي په نس کې پروت لکه يونس يم
مګر خلاص مې په کرم حق تعالی کا

* * *

هجري ته خو تل هوس د ولايت کړي
ولې ستا ورتله محال مګر نصيب وي

* * *

د ځيګر وينې مې وڅښلې غمونو
مرګه جګې جګې راشه اوس رضا يم

* * *

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاصدان له روه نه راځي مدت وشو
سلام باد رارسوي منت يې تم دی

د اشرف خان هجري د اشعارو درنه برخه حبسيات دي چې د ګواليار او بيجاپور په زندانونو کې يې ويلې دي:

دغه شعر يې د کلام د نمونې په توګه راوړو:

څو د يار د مستو سترګو نه جدا يم
لاهو کړی د حيرت خوني دريا يم
د ځيګر وينې مې وخوړې غمونو
مرګه جګې جګې راشه اوس رضا يم
که زما په خون مين يې نن دې وار دی
د يار غم مې سبا وژني درته وايم
د کفن حاجت يې نشته شهيدان دي
چې په تيغ د هجر مړه دي زه ګويا يم
زه په بند د اورنګ نه يم چې به خلاص شم
بندي کړی شيخ رحکار زيري بابا يم
په دکن کې پاړو نشته چې مې دم کا
زه خوړلی اژدها توري بلا يم
يا دکن د غم وطن بنادي يې نشته
يا په ما غمونو شپه کړه مبتلا يم
هر نفس په ما عشور کا يزيدانو
ګويا زه حسين د وخت په کربلا يم
هسې رنګ جدايي مه شه له مراده
لکه زه فلک بېل کړی په جفا يم

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اورنګ جور دا شان چې په صورت دی
په فریاد د فرقتونو له غوغا یم
جودانه صبر مې کله دی په زړه کې
زه روهي د یار په مخ پسې تالا یم

د متن لنډيز:

د وطن یاد، د زندان کړاوونه، له کورنۍ لرې والی او فریادونه د اشرف خان هجري د شاعرۍ عامه موضوع ده. د عشقي مضامینو تر څنګه اخلاقي مضامین هم لري. په پورتني شعر کې هم د وطن یاد او له خپلوانو د جلا والي فریادونه کوي. اشرف خان هجري په دې شعر کې هغې مهمې پېښې ته اشاره کوي چې د شیخ رحمکار کاکا صاحب زوی یې له لاسه وژل شوی دی. له بهرام خان سره د قبیلې د سردارۍ په جګړو کې خپل اخښی شیخ ضیاء الدین د شیخ رحمکار زوی له دې کبله بندي کوي چې هغه د بهرام خان په خوا وي. اشرف خان هجري چې کله شیخ ضیاء الدین بندي کوي بیا یې د زهرو په واسطه وژني.

کاکا صاحب د خپل زوی په وژل کېدو خپه کېږي. نو په دې توګه اشرف خان هجري وايي چې زه اورنګزېب نه یم بندي کړی. زه شیخ رحمکار بندي کړی یم، ځکه چې هغه ماته ښېرې کړې دي ځکه له زندانه نه خلاصېږم.

اشرف په ځینو شعرونو کې په دغه پېښه خپله پښېماني څرګندوي او وايي:

هجري مه شه نا امید که ګناهګار یې
البته به انعام وکا مهربان دی
له عطا دې ډېر امید لرم غفوره
زه هجري ځکه دایم په استغفار یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱_ زده کوونکي دې د لوست له لوستلو څخه وروسته دغو پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- هجري څه وخت بندي شو ؟
- هجري په کومو زندانونو کې بندي و ؟
- هجري چېرته او په کوم حالت کې وفات شو ؟
- په پښتو کې د حبسیه شعرونو ويونکي څوک دي ؟

۲_ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته شعر په لوړ اواز ولولي او مفهوم دې يې پخپلو خبرو کې څرګند کړي.

۳_ زده کوونکي دې په يو يا دوه پاراګرافه کې د هجري د زنداني کېدو عوامل په ګوته کړي او په ټولګي کې دې يې په وار سره واوروي.

۴_ زده کوونکي دې ووايي چې په لاندې بيت کې کوم ادبي صنعت شته:

هر نفس په ما عشور کا يزېدانو
ګويا زه حسين د وخت په کربلا يم

۵_ زده کوونکي دې لاندې بيتونه ولولي او په مفهوم دې يې خبرې وکړي:

زه په بند د اورنګ نه يم چې به خلاص شم
بندي کړی شيخ رحمکار زيړي بابا يم
په دکن کې پارو نشته چې مې دم کا
زه خوړلی اژدها توري بلا يم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې لوست په کور کې په غور سره ولولي او د اشرف خان د ژوند او شاعرۍ په اړه دې دوه مخه ليکنه وکړي. بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې خپلو ټولګيوالو ته ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو سفرنامې

سفرنامه لکه د نورو ادبي ډولونو یا ژانرونو په څېر یو ادبي ډول دی. په پښتو ادب کې د سفرنامې لیکل په شلمه پېړۍ کې پیل شول.

په سفرنامه کې د سفر ټول حالات لیکل کېږي او لیکوال د هغو سیمو یادونه کوي چې دی یې د سفر په لړکې ویني. سفر نامې منظومې هم وي او منثورې هم.

پښتو ادب هم ډېرې په زړه پورې سفرنامې لري چې په دې لوست کې به یې دروپېژنو.

- سفرنامه څه ته وایي او له څه شي نه بحث کوي؟
- تاسې د پښتو کومه سفرنامه پېژنئ؟

سفرنامه د داستاني ادبیاتو یو ژانر (ډول) دی چې داستان ته ورته دی. سفرنامه هم لکه د داستان په څېر پېښنه او یا پېښې لري. ژبه یې هم لکه د داستان د ژبې غوندې ادبي وي.

لکه د داستان غوندې پکې تلوسه هم وي چې سفرکوونکي به د سفر له ستونزو څخه څنګه بریالی وځي. په سفرنامه کې لیکوال د خپل سفر حالات او پېښې بیانوي. لیکوال چې له کومو ځایونو څخه تېرېږي د هغو ځایونو او اوسېدونکو په هکله یې هم معلومات ورکوي. په سفر کې چې له چا سره مخ کېږي د هغه یادونه هم کوي. کله کله د سفر په اوږدو کې د تاریخي ځایونو په هکله هم رڼا اچوي. د سیمې د خلکو د رواياتو او عنعناتو سره هم په لیکنه کې اړیکې نیسي. سفرنامه داستاني رنګ لري خو د معلوماتو په اړه کله کله تاریخي، جغرافیایي او ټولنپوهنې په اړه هم معلومات ورکوي.

په پښتو ادبیاتو کې د سفرنامو لیکل په معاصره دوره کې پیل شوي دي. په پښتو ادب کې لومړنۍ سفرنامه د میا اکبر شاه ده چې د (آزادۍ تلاش) نومېږي. میا اکبر شاه چې دغه وخت د پېښور د اسلامیه کالج زده کوونکی و او په ټوله پښتونخوا کې د انګرېزانو په وړاندې سیاسي تحریکونه پیل شوي وو نو دی هم د نورو زلمیانو سره په دغه نهضت کې ملګری شو او د آزادۍ په تلاش دده سفر ډېر وغځېد او له ډېرو ملکونو تېر شو. میا اکبر شاه د خپل سفر دغه سختې او کړاوونه په خپله سفرنامه کې ولیکل او د آزادۍ تلاش نوم یې پرې کېښود. میا اکبر شاه خپل دغه سفر په ۱۹۲۰م. کال کې له پېښور نه پیل کړ او له دوو کالو نه یې زیات وخت ونیو.

میا اکبر شاه په دغه سفر کې له کابل، بلخ، بخارا، سمرقند، تاشکند، ماسکو، باکو، قفقاز او ایران نه تېر شو او په ۱۹۲۲م. کې بېرته راوګرځېد، خو د انګرېزانو حکومت ونیو او دوه کاله او وولس ورځې یې په زندان کې تېرې کړلې. میا اکبر شاه په زندان کې خپله سفرنامه ولیکله خو د چاپ اجازه نه د انګرېز حکومت ورکړه او نه د پاکستان له آزادۍ نه راوروسته حکومتونو.

دغه سفرنامه څلوېښت کاله وروسته په ۱۹۶۴م. کال کې چاپ شوه. میا اکبر شاه د خپلې سفرنامې په هکله داسې لیکي:

((په دغو ورځو کې افغانستان د خپل استقلال لپاره د انګرېز پر خلاف په جنګ کې

مشغول و. زموږ کالج د انګرېزانو د ظالمانه رويې پر خلاف متواتر جلسې کولې. موږ موقع غنيمت وګڼله، صلاح مو وکړه چې د وطن د آزادولو ښه موقع ده. موږ څلور ملګري د خپل وطن د آزادۍ په تلاش کې ووتو. زموږ خيال و چې موږ به د افغانستان د حمله اور پوځ په ملګرتيا کې د آزادۍ په جنګ کې حصه واخلو، خو موږ ته نه وه معلومه چې زموږ د آزادۍ تلاش به تر افغانستانه محدود نه وي او د کابل، بلخ، سمرقند، تاشکند، ماسکو، باکو، قفقاز او ايران کې د مصيبتونو برداشت کولو نه وروسته به زه خپل وطن ته په ١٦ اګسټ ١٩٢٢م. راستون شم.))

په پښتو سفرنامو کې دويمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د (روسي ترکستان او افغانستان سفر) نومېږي. د عبدالاکبر خان سفر هم د ميا اکبر شاه سفر ته ورته دی چې د آزادۍ د تحريک په لړ کې له پېښور نه راوتلی او سفر يې تر تاشکند پورې اوږد شوی دی.

د عبدالاکبر خان دا سفر د افغانستان ځينې سيمې، تاشکند او د لارې په اوږدو کې مختلفې سيمې راچاپېروي. دده سفر هم لکه د ميا اکبر شاه غوندې له حيرانونکو پېښو ډک دی.

دا دواړه سفرونه په يو وخت کې پيل شوي او يو مقصد لري. له همدې کبله ورته ټکي لري ځکه چې د سفر تګلوری يو خواته او مقصد يې هم يو دی. خو دومره توپير لري چې د عبدالاکبر خان سفر تر ميا اکبر شاه لنډ دی. همدارنګه د ميا اکبر شاه د سفرنامې ژبه د عبدالاکبر خان تر سفر نامې خوږه او روانه ده.

عبدالخالق خليق د عبدالاکبر خان اکبر د سفر په هکله وايي:

(اکبر صاحب په کالج کې سبق ويلو چې په ملک کې سياسي بيداري پيدا شوه. د انګرېزي حکومت خلاف زلمي د عمل ميدان ته راووتل او چا فيصله وکړه چې د ملک نه هجرت وکړي او له بهر نه په يو منظم طاقت سره د غاصب حکومت نه ملک آزاد کړي. په هغه ډله کې اکبر صاحب هم له خپل خوږ وطن نه هجرت وکړو. افغانستان ته لاړ او له هغه ځای نه روسي ترکستان ته لاړو)

عبدالاکبر خان هم چې کله له سفر نه راستون شو د انګرېزي حکومت له خوا ونيول شو خو د خپلوانو په مرسته زنداني نه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالاکبر خان اکبر هم څلوېښت کاله وروسته دغه سفر نامه له خپلو یادښتونو څخه ولیکله او چاپ شوه.

په پښتو سفرنامو کې بله سفر نامه د پوهاند صدیق الله رښتین ده چې د (هند سفر) نومېږي. د رښتین دا سفر د ۱۳۲۹ هـ. ش. کال د قوس په شلمه پیلېږي او د ۱۳۳۰هـ.ش. کال د حمل په لومړۍ نېټه پای ته رسېږي. دا سفر درې میاشتې او درې ورځې وخت نیسي. سفر د موټر، رېل، الوتکې او کښتۍ په واسطه ترسره کېږي او د هند، ایران او عراق د مختلفو سیمو او ځایونو یادونه کوي.

پوهاند صدیق الله رښتین دغه سفر نامه په خواږه، روان نثر لیکلې او د سفر د لیدنې، کتنې او تېرلو کړاو ونو انځور یې په ډېره ښه توګه کړی دی.

د پوهاند رښتین سفرنامه په پښتو سفرنامو کې لومړنۍ چاپ شوې سفرنامه ده خو لومړنۍ دوې سفرنامې تر دې پخوا لیکل شوې دي.

په پښتو سفرنامو کې بل د پام وړ لیکوال امیر حمزه شینواری دی.

شینواري د خپلو سفرونو په لړ کې درې سفرنامې لیکلي چې یوه یې (د کابل منظومه سفرنامه) نومېږي او په ۱۹۴۸م. کال کې چې کابل ته راغلی و دغه سفرنامه یې لیکلې وه. د حمزه شینواري دغه سفرنامه منظومه ده او د شعر بڼه یې ترکیب بند دی. له چاپ نه وروسته سانسور شوه. کابل ته په دویم سفر کې یې بله سفر نامه (د نوي پښتون) په نامه ولیکله. په دغه سفر نامه کې حمزه شینواري د کابل د لیکوالو لکه محمد ګل خان مومند، غلام حسن خان ساپي، عبدالرؤف بېنوا، صدیق الله رښتین، قیام الدین خادم، ملک الشعرا بیتاب، نیک محمد پکتیاني او دوست شینواري سره د لیدلو کتنو یادونه کوي. همدارنګه د افغانستان په بدلون او پرمختګ هم بحثونه لري.

د حمزه شینواري بله سفرنامه د (حجاز په لور) نومېږي او دده د حج د سفر حالات پکې راغلي دي. حمزه شینواری په ۱۹۶۹م. کال کې حج ته لاړ او د خپل دغه سفر ټولې خاطرې او د ایران او عربستان د ښارونو، زیارتونو او د حج مراسم یې په دغه سفرنامه کې انځور کړي دي. دا سفرنامه د اسلام د تاریخ په اړه هم یو لړ معلومات لري. د چاپ کال یې ۱۹۷۰م. دی.

له دغو سفرنامو راوروسته په پښتو کې ډېرې سفرنامې ولیکل شوې، لکه نالیدلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوات د محمد نواز طایر، سفر په خیر د طاهر اثر اپریدي او نورې...

نن سبا په پښتو ادب کې د سفرنامو لیکوال زیات شوي دي او ډېرې سفرنامې لیکل شوي او هم چاپ شوي دي.

د متن لنډيز:

په پښتو ادب کې سفرنامه په شلمه پېړۍ کې رامنځته شوه. لومړنۍ سفرنامه د میا اکبر شاه وه چې د (آزادۍ تلاش) نومېده. لومړنۍ سفرنامه په پښتونخوا کې د سیاسي تحریکونو د پیل پر بنسټ ولیکل شوه. په دغه سفرنامه کې خو تنه زلمیان د آزادۍ په تلاش له خپل کور کلي نه وځي او ډېر ملکونه په دې نیت ګوري چې مرسته ترلاسه کړي او د انګریزانو پر خلاف وجنګېږي. دویمه سفرنامه د عبدالاکبر خان اکبر ده چې د روسي ترکستان او افغانستان سفر نومېږي او لومړنۍ سفرنامې ته ورته مقصد لري. سفرنامه یو داستاني ژانر دی چې لیکوال پکې د خپل سفر حالات لیکي. په سفر پورې اړوند ټول مسایل په سفرنامه کې راځي. تاریخي، جغرافیایي او د ټولنپوهنې په اړه هم معلومات لري. سفرنامه لکه د داستان غوندې پېښې هم لري. ژبه یې هم داستاني وي خو داستان نه وي. په پښتو ادب کې ډېرې سفرنامې لیکل شوي دي خو لومړني لیکوال یې میا اکبر شاه، عبدالاکبر خان اکبر، امیر حمزه شینواری او پوهاند صدیق الله رښتین دي. د سفر نامو اوږدوالی او لنډوالی د سفرونو په لنډوالي او اوږدوالي پورې اړه لري.

سفرنامه د یوې ورځې پر سفر هم لیکل کېږي او د څو ورځو او میاشتو پر سفر هم خو دا په لیکوال پورې اړه لري چې سفرنامه لیکي او که ریوټ.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- په سفرنامه کې کوم شیان راځي؟
- د پښتو ژبې لومړنۍ سفرنامه کومه ده؟
- د پښتو سفرنامو د څو تنو لیکوالو نومونه واخلئ؟
- کومې سفرنامې پېژنئ په اړه یې معلومات ورکړئ؟

۲ـ لومړنۍ سفرنامې کومې او په څه ډول حالاتو کې رامنځته شوې؟

په اړه یې په خپلو کتابچو کې معلومات ولیکئ او بیا یې په وار سره په ټولګي کې ولولئ.

۳ـ که تاسې کوم سفر کړی وي، د خپل سفر حال له جزئیاتو سره په ټولګي کې نورو ته ووایئ.

۴ـ لاندې لغتونه معنا او په جملو کې وکاروئ:

ټولنپوهنه، تحریک، عنعنات، غاصب

۵ـ څو تنه زده کوونکي دې خپل نظر څرګند کړي چې د سفرنامو لوستل څه ګټې لري؟

۶ـ څو تنه زده کوونکي دې په وار سره د هغو سیمو یادونه وکړي چې د آزادۍ تلاش په سفرنامه کې لیکوال لیدلي دي.

۷ـ زده کوونکي دې په وار سره د متن ځینې ټوټې ولولي او بیا دې د ویل شوې ټوټې مقصد او مفهوم په خپلو خبرو کې ټولګیوالو ته ووایي.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپلو، خپلو سفرونو په اړه لیکنې وکړي چې کوم ځای ته تللي دي؟ څه یې لیدلي دي؟ د ځای، خلکو او لارې په اړه دې معلومات ولیکي او بله ورځ دې یې په درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي صنعتونه

په تېر لوست کې تاسې د بدیع د علم په اړه ولوستل چې د بدیع د علم بنسټ ایښودونکی عبدالله بن معتز دی او د بدیع په نامه یې د لومړي ځل لپاره کتاب هم لیکلی دی. دا مو هم ولوستل چې بدیع دوه ډوله صنایع لري: لفظي او معنوي. د لفظي صنایعو ځینې ډولونه مو په تېر لوست کې ولوستل. په دې لوست کې به معنوي صنایع ولولئ. معنوي صنایع هغه دي چې له معنا سره سرو کار لري.

زموږ په کلاسیکه شاعرۍ کې د لفظي صنایعو تر څنګه د معنوي صنایعو ټول ډولونه شته او څرنګه چې هغه وخت د صنایعو کارولو دود و، نو هر شاعر هڅه کوله چې په خپل شعر کې لفظي او معنوي صنایع راوړي او په دې توګه د خپل شعر ښکلا زیاته کړي. په معنوي صنایعو کې ډېر ډولونه راځي، لکه: سوال او ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظیر، حسن تعلیل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف، کیسی، حسن مطلع، حسن مقطع او نور... په دې لوست کې یې ځینې نمونې لولو.

ـ تاسې کوم معنوي صنعت پېژنئ؟

ـ معنوي صنعتونه څه ته وایي؟

۱ـ سوال او ځواب: هغه صنعت ته ویل کېږي چې شاعر په خپل شعر کې پوښتنې او جوابونه سره یوځای کړي. په یوه مسره کې پوښتنه وکړي او په بله کې ځواب ورکړي، لکه پیر محمد کاکړ چې وایي:

وې مې زلفې دې پرمخ ولې تاوېږي — وې نوروز دی شپه او ورځ سره سمبېږي
وې مې وروځې دې لیندۍ بانه دې غشي — وې ناوک دي د عاشق په زړه څرخېږي
وې مې سترګې دې ترکومه خونخواري کا — وې دا باز د ښکار په وینو نه مړېږي
وې مې ماته ستا د غاښو تعریف وکړه — وې ږلۍ ده په لاله کې چې ویلېږي
وې مې وواېه علاج د ژړا څه کړم — وې باران د رحمت ښه دی چې ورېږي

وې مې خوار شو پیر محمد په عاشقۍ کې
وې پر ما چې مینه کړي هغه خوارېږي

۲ـ ارسال المثل: که شاعر په خپل کلام کې کوم مشهور متل راوړي، هغه ته ارسال المثل وایي، لکه:

چې اوربشې کري کله غنم کېږي
دي رښتیا چې څه کري هغه اخلې

* *

وصل و هجر د یار دواړه ورور خور دي
په دنیا کې بې زحمته راحت نه وي

۳ـ طباق: دې صنعت ته تضاد یا تقابل هم وایي. که شاعر په خپل کلام کې داسې کلمې راوړي چې یو د بل ضد وي، لکه: تور او سپین، شپه او ورځ، هجران او وصال، نو دې صنعت ته طباق وایي، لکه:

مرګ له تندې په مذهب زما بهتر دی
نه ژوندون د دون همتو په اوبو

* *

هر سهار سترګې د ګل په اوښکو ډکې
په دا باغ کې بې ژړلو خندا نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴_ مراعات النظیر: دې صنعت ته تناسب او تلفیق هم وایي او هغه دادی چې شاعر په خپل شعر کې داسې کلمې سره یوځای کړي چې یو له بله سره تناسب او نژدېوالی ولري، مثالونه یې دادي:

ستا چشمان به څه نګاه کا په خاکسارو
چې له کبره دې بانه ګوري اسمان ته
* *

که هر څو یې په تندي ږدي اري زلفې
شانه نه پرېږدي د مستې خورې زلفې

۵_ حسن تعلیل: هغه صنعت دی چې شاعر د کوم وصف لپاره یو مناسب علت راوړي، لکه:

په غرور د حسن لمر وخوت اسمان ته
زر راپرېوت چې یې ستا ښه بشر ولید
* *

کعبې تور کمیس اغوستی دی له غمه
مظلومان قربانې کېږي بې حسابه

لمر سهار راخېژي او ماښام پرېوزي خو شاعر د لمر پرېوتل له دې څخه ګڼي چې زما د محبوب په لیدو راپرېوت. په دا بل بیت کې شاعر دا دلیل راوړي چې کعبې د مظلومانو د وژلو له غمه تور کمیس اغوستی دی.

۶_ لف و نشر: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل شعر کې لومړی څو شیان ذکر کړي او وروسته بیا د هغوی تعریف او بیان وکړي، لکه:

په ځان او په جهان کې ما دوه څیزه دي وکښلي
په ځان کې دواړه سترګې په جهان کې واړه ښکلي
* *

یا به دد یا به لړم یا به منګور یې
که داړل کړې یا چیچل یا په چا نېش یې

د لومړي بیت په لومړۍ مسره کې ځان او جهان ذکر شوی دی. په دویمه مسره کې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترتیب سره د هغوی بیان شوی دی. د دوهم بیت په لومړۍ مسره کې دد، لړم او منګور راغلي دي. بیا په ترتیب سره د هر یو تعریف شوی دی. په لومړي بیت کې مرتب او په دویم بیت کې غیر مرتب لف او نشر راغلی دی.

۷_ مبالغه: که شاعر په خپل شعر کې د یو شي وصف تر اندازې زیات بیان کړي او یا یې تصدیق او تکذیب ته شدت او قوت ورکړي، مبالغه ورته وایي. مبالغه په درې ډوله ده:

الف: تبلیغ: چې مدعا او مقصد د عقل او هم د عادت له مخې امکان ولري، لکه:

لـه خـوشـحـال سـره کـه کـېـنـي یـو څـو کـالـه
دا د غـره خـټـک بـه واړه شـاعـران شي

ب: اغراق: چې مدعا د عقل له مخې امکان ولري خو د عادت له مخې ناشونی وي، لکه:

زه رحـمـان پـه زړه نـری کـړم هـغـو نجونو
چـې یـې مـلا ده د ویـښـتـه پـه دود نـرۍ

ج: غلو: چې مدعا او مقصد هم د عقل له مخې او هم د عادت له مخې ناشونې وي، لکه:

بـې لـه تـا هـسـې ضـعـیف یم ګـلـرخـساره
پـر حـبـاب بـانـدې کـه پښـه ږدم نـه ماتـېږي

* *

و اسـمـان تـه بـه د شـعـر زیـنـې کـېږدي
کـه حـمـیـد د غـم لـه سـره زنـګـون وکـېښ

۸_ تجاهل العارف: هغه صنعت ته وایي چې شاعر یو معلوم او څرګند شی مجهول وګڼي او سره له دې چې په مطلب ښه پوه وي د کوم نزاکت له مخې خپل ځان ناپامه اچوي، لکه:

دا د کـوم ګـلـرخ لـه غـمـه پـه ګـلـشـن کې
دي ګـلان پـه ویـنـو سـره لـکـه سـالـو

* *

دا بـورا دی چـې پـر پـانـه د ګـل نـاسـت دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه پـرمـخ د گـل رخـسـار ده تـــوره زخـه

۹_ کیسۍ (لغز) چې د یو شي خواص، صفات او نورې نښې وښودل شي او ددغو خواصو او نښو له مخې له مخاطب څخه د هغه شي د ښودلو پوښتنه وشي، لکه:

له پاسه راغی سور بلوڅ — اغوستی یې پنځه پنځوس
سـور دی صندوقک دی — له سـرو غـمیو ډک دی

له لومړۍ کیسۍ څخه مقصد پیاز او له دویمې څخه انار دی.

۱۰_ تلمیح: دا هغه صنعت دی چې شاعر په خپل کلام کې یوې مشهورې کیسې یا پیښې ته اشاره وکړي نو که لوستونکی په هغه کیسه او یا پېښې باندې پوه نه وي د شعر معنا ورته گرانېږي، لکه:

د دنـیـا پـه دښـمـنـۍ کـې عـیـسٰی وخـوت و آسمان ته
پـه دوسـتـۍ کې یې لا ځي تحت الـثـرا تـه قـارون هسې

* * *

د مـاهـي پـه نـس کـې پـروت لـکـه یـونـس یم
مـگـر خـلاص مـې پـه کـرم حـق تـعـالـی کـا

په لومړي بیت کې د عیسٰی علیه السلام او قارون او په دویم بیت کې د یونس علیه السلام کیسې ته اشاره شوې ده.

۱۱_ تکرار حسن: هغه صنعت ته وایي چې شاعر په خپل کلام کې کومه کلمه د تدریج، تاکید، ډېروالي یا داسې نورو اغراضو له امله تکرار کړي، لکه:

ستا مـلالو سترگو زړه له ما نه یو وړ — اهـو چشمه گلـرخساره راشه راشه
چې همېش دې د اغیار په لور سفر دی — یو ځـل یار ته له اغیاره راشه راشه

***

بیا راتلـه دې و جهان ته بل وار نشته — بل وار نشته بل وار نـشته وار دی دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متن لنډيز

د بديع علم د عباسيانو په زمانه کې رامنځته شو. بنسټ ايښودونکی يې عبدالله بن معتز و چې د بديع په نامه يې کتاب تاليف کړ. وروسته نورو ليکوالو هم په دې برخه کې کتابونه وليکل. پښتنو ليکوالو هم په دې برخه کې بېلابېل کتابونه وليکل. په افغانستان کې عبدالرؤف بېنوا د ادبي فنون يو کتاب وليکو او بيا وروسته نورو ليکوالو دا لړۍ پراخه کړه. بديع هغه علم دی چې د هغه په واسطه د شعر د ښکلا وجه څرګندېږي.

بديع دوه ډوله صنعتونه لري لفظي او معنوي. لفظي له لفظ سره سر و کار لري او معنوي له معنا سره. په دې لوست کې تاسې معنوي صنايع وپېژندل، ځينې نمونې يې لکه سوال و ځواب، ارسال المثل، طباق، مراعات النظير، حسن تعليل، لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف مو ولوستل. د بديع د صنايعو په پېژندنې سره تاسې کولای شئ چې د پښتو ژبې د کلاسيکو شاعرانو شعرونه په اسانۍ ولولئ او معنا يې کړئ.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې له ښوونکي وروسته د لوست يوه يوه برخه په وار سره ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د بديع په برخه کې د لومړي ځل لپاره چا کتاب تاليف کړ؟
- په پښتو ژبه کې د بديع په برخه کې چا کتاب وليکه؟
- معنوي صنايع څه ته وايي؟
- د څو لفظي صنايعو نومونه واخلئ؟

۲ـ زده کوونکي دې په متن کې راغلي شعرونه په وار سره ولولي او بيا دې يې معنا کړي.

۳ـ په لاندې بيتونو کې کوم ادبي صنعتونه شته؟

وي مې زه د رقيب ظلم په عذاب کړم
وي پاداش د خپل عمل درته رسېږي

* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې زحمته راحت نشته زما وروره
که راحت غواړې زحمت درلره بويه

* *

ښه متل دی څه کرې هغه به رېبې
د عمل جزا موندی شي لاس په لاس

۴_ زده کوونکي دې لاندې بيتونه په غور سره ولولي او ادبي صنعتونه دې په نښه او په خپلو کتابچو کې وليکي چې کوم ډول صنعتونه دې بيا دې يې په ټولگي کې ولولي:

زه په سرو سترګو ژړا کړم چې ته درومې
ته له ما چې رخصتېږې په خندا ځې

* *

هر ساعت شمه راکښېن دار و سنګسار ته
محبت قايم مقام کړم د منصور

* *

توري سترګې، توري وروځې توري زلفې
دا همه توري بلا دي زه يې خوار کړم

* *

چې نظر يې د ګلرخ ساقي په مخ شو
د نرګس له لاسه جام پربوت نسکور شو

۵_ په لاندې بيتونو کې د لف و نشر، مبالغه، تجاهل العارف او طباق صنعتونه په نښه کړئ:

ستا له زلفو له رخساره له سرو شونډو
پيدا شوي شام، شفق و صبح دم دي

* *

دا د ګلو په مخ وينم که د ښکلو
ملغلرې که خولې که شبنمونه

* *

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خندا خندا چې تلمه يې ديدار ته
اوس يې درومم په ژړا ژړا مزار ته

* *

ستا له غمه مې په سر کې هومره شور دی
چې به نه وي هرگز شور د لاهور هومره

۶_ زده کوونکي دې لاندې شعرونه ولولي او ودې وايي چې کوم ادبي صنعتونه پکې راغلي دي:

هرکله راشه تازه بهاره | تا دې راوړي گلان بې شماره
نری شمال دې دم د عيسی دی | سحر چې راشي له جگ کهساره

* *

نشته بوی د ستا کميس په درست جهان کې
څه امکان لري په مصر او کنعان کې

* *

لار د محبت ده تل روغ سلامت نه يم
زه چې په دا هسې لارې تلمه تلمه تلم
څه وايي و ماته حال دې څه و په هجران کې
نور خبردار نه يم په زړه سومه، سومه سوم
خلق راته وايي رنگ دې بيا زيړ شو عاشق شوې
هيڅ منکري نه کړم خلقه شومه شومه شوم
دود د عاشق دادی چې په عشق کې ملامت وړي
ځکه زه خوشحال ملامت وړمه، وړمه وړم

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې پخپله خوښه يو شعر له کوم ديوان څخه وليکي او په هغه کې دې معنوي صنعتونه په نښه او په بل پښتو درسي ساعت کې دې يې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپېریال ساتنه

خدای جل جلاله انسان اشرف المخلوقات پیدا کړ او د انسان لپاره یې د ځمکې پرمخ ډول، ډول موجودات پیدا کړل چې د انسان ژوند ورسره تړلی دی. زموږ شاوخوا چې څه وینو لکه ځمکه، اوبه، حیوانات، نباتات، تیږې، غرونه، ځنګلونه، ژوي او نور هر څه د چاپېریال توکي دي چې ټول په مجموع کې د چاپېریال په نامه یادېږي.

موږ په چاپېریال کې ژوندکوو او د ژوند ضرورتونه هم له چاپېریال څخه پوره کوو. د چاپېریال ساتنه چې یوه ډېره جدي موضوع ده، زموږ په ژوند پورې تړلې ده. د چاپېریال ساتنه په ټولو انسانانو پورې اړه لري بلکې ددوی دنده ده چې چاپېریال ته پاملرنه وکړي او چاپېریال له هر ډول ناوړه اغېزو څخه وساتي.

– چاپېریال څه ته وایي؟

– د چاپېریال ارزښت په څه کې دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د شاوخوا ټولو موجوداتو ته چاپېریال ویل کېږي. چاپېریال په درې ډوله دی لکه ژوندی چاپېریال چې په هغه کې انسانان، حیوانات او نباتات راځي. دویم غیر ژوندی چاپېریال لکه هوا، تیږې او اوبه. دریم فرهنګي چاپېریال چې د انساني اړیکو او فرهنګي اړیکو څخه بحث کوي.

انسان خواړه، کالي او کور له چاپېریال څخه لاس ته راوړي. څښتن تعالی د طبیعت د نظام د اجزاوو په منځ کې یو طبیعي تعادل رامنځ ته کړی دی، که دغه تعادل له منځه لاړ شي نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي. ژوندي موجودات لکه نباتات او حیوانات د غذایي موادو په تولید سره د تعادل په ساتنه کې او د انساني نسل په پاینښت کې مهم ځای لري. نباتات د طبیعي اقتصاد اصلي بنسټ جوړوي. حیوانات له نباتاتو څخه او انسانان له ژویو او نباتاتو څخه ګټه اخلي.

له نباتاتو پرته واښه خوړونکي حیوانات او هم انسانان ژوند نشي کولی. ځکه چې حیوانات پر نباتاتو او انسانان پر دواړو ژوند تېروي.

د چاپېریال ساتنې لپاره پر چاپېریال باندې پوهېدنه ډېره ضروري ده. د چاپېریال د تخریب یو عامل د چاپېریال له اهمیت څخه د خلکو بې خبري ده. د چاپېریال ساتنه د نېکمرغۍ دوام دی او تخریب یې د بشري تمدن پای ته رسېدنه ده. د چاپېریال د اجزاو ترمنځ اړیکې د زنځیر کړیو ته ورته دي چې د یوې کړۍ له منځه تګ پر ټولو کړیو اغېزه کوي. د مثال په ډول که الوتونکي له منځه لاړ شي حشرات او موږکان زیاتېږي. ډېر الوتونکي مرغان ملخان خوري. بازونه موږکان خوري او په دې توګه کرنیزه ځمکه ترې په امن کې پاتې کېږي او د حاصلاتو د زیاتېدو سبب کېږي.

همدارنګه که څړ ځایونه له منځه لاړ شي مالداري کمېږي او یا یې په محصولاتو کې کموالی راځي. د کرنیزو ځمکو او حیواني محصولاتو کمښت د انسانانو ژوند په خطر کې اچوي.

ځنګلونه چې یوه طبیعي شتمني ده او د ټولو انسانانو طبعي میراث ګڼل کېږي، که له منځه لاړ شي او یا تخریب شي نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي. ځکه چې له ځنګلونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه د اړتيا وړ لرګي لاس ته راځي. همدارنګه هوا تصفيه کوي. د سيلابونو مخه نيسي، طبيعي ښکلا رامنځته کوي. د ونو ريښې ځمکه ټينګه ساتي او د سختو بارانونو مخه نيسي.

له بل پلوه د وحشي حيواناتو ځای دی چې د نشتوالي له امله له مرګ سره مخامخ کېږي. ځنګلونه له دغو ګټو سره د هوا او تودوخې د درجې په تغير کې هم زياته اغېزه لري.

د چاپېريال مهم توکی چې پرته له هغه نه ژوند امکان نه لري هوا ده. د انسانانو او ژونديو موجوداتو لپاره د لوی خدای جل جلاله ستر نعمت پاکه او صافه هوا ده. د انسانانو په نه پاملرنې سره هوا ککړېږي او په تولنه کې د ډول، ډول خطرناکو ناروغيو لکه ساه لنډي، د هډوکو درد، سرطان او نورو لامل کېږي. څومره چې صنعت پرمختګ کوي په هماغه اندازه هوا ککړېږي. د خاورو ذرې، لوګي، بويونه او ډول ډول کيمياوي مواد، زهري ګازونه هوا ککړوي، چې بيا دغه ککړه هوا د انسانانو، حيواناتو او نباتاتو ژوند له خطر سره مخامخ کوي. د ځنګلونو سوځېدل، قوي بادونه، کارخانې، موټرې، د ډبرو سکرو سوځېدل، د سګرټ څکول هوا ککړوي. د هوا ککړتيا د ځمکې د تودوخې درجه هم زياتوي.

د چاپېريال بل مهم توکی چې له هغه هم پرته ژوند نشي کېدای اوبه دي. په اوبو کې د عضوي او غير عضوي موادو زياتوالی د اوبو فزيکي او کيمياوي ځانګړتياو ته بدلون ورکوي چې بيا د خاصو ضرورتونو د استعمال لپاره وړ نه دي چې دې ته د اوبو ککړتيا وايي.

په اوبو کې د فضله موادو اچول اوبه ککړوي. د ښارونو ناولتيا د کرنيزو ځمکو فضله مواد او د صنعتي موادو زياتوالی د اوبو د اکسيجن اندازه کموي. د چاپېريال بل مهم توکی خاوره ده چې د کاني موادو، عضوي موادو، هوا او اوبو څخه جوړه شوې ده. د کيمياوي سرو، حشره وژونکو داروګانو زيات استعمال د خاورې په خواصو باندې اثر کوي چې په پای کې د نباتاتو په وده اثر پرېباسي. د کانونو، سرکونو او ودانيو د جوړولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره د خاورې کېندل هم په خاوره ناوړه اغېزه کوي. چاودنې او د فضله موادو زیاتېدل هم پر چاپېریال باندې ناوړه اغېزه کوي. کثافات د جامد، مایع او نیمه جامد موادو پاتې شوني دي لکه ډول، ډول پلاستیکونه، کاغذونه، د اوسپنې ټوټې، شیشه یي بوتلونه، د مېوو، سبزیجاتو، خوراکي توکو، هوټلونو، ساختماني او صنعتي فابریکو د موادو پاتې شوني په هوا، اوبو او خاورې باندې ناوړه اغېزې لري. که چېرې دغه کثافات په مناسب ځای کې وانه چول شي په پایله کې به چاپېریال ته خطرناکې ستونزې پیدا کړي.

د چاپېریال په وړاندې مهم خطرونه د نفوسو ډېروالی، د طبیعي سرچینو، څړ ځایونو، ځنګلونو، وحشي حیواناتو، د خاورې تخریب او نباتاتو له منځه تګ دی. د چاپېریال ساتنې لپاره باید د چاپېریال سازمانونه او قوانین جوړ شي. خلکو ته د چاپېریال د ارزښت په اړه پوهه او خبرتیا ورکړي.

د ښوونځیو، پوهنتونونو، ورځپاڼو، جریدو، راډیو، تلویزیونو، پوسترونو او اعلانونو په واسطه د خلکو په خبرتیا او پوهاوي کې کار واخیستل شي.

له طبیعي منابعو څخه معقوله ګټه اخیستل د چاپېریال د ساتنې معنا لري، نه دا چې په خپل حال پرېښودل شي. له طبیعي زېرمو څخه باید ناوړه ګټه وانه خیستل شي. ټول شیان یو له بل سره اړیکې لري که په یو جز کې لاسوهنه وشي نورې برخې متاثره کوي. په طبیعت کې هر شی یوه دنده لري، یو شي ته مضر او یا مفید ویل د انسانانو د ګټې له مخې ټاکل کېږي.

ددې لپاره چې خپل چاپېریال او خپل ژوند له خطره وژغورو نو اړ یو چې چاپېریال ته د وړپېښو خطرونو مخه ونیسو او هم د چاپېریال په پاک ساتلو کې زیار وباسو. د چاپېریال پاک ساتل د هر انسان دنده ده چې په ټولو پورې اړه لري. موږ هر یو باید له خپل کور او کوڅې، ښوونځي او لارو نه د چاپېریال په پاک ساتلو کې خپلې دندې په پام کې ونیسو. خپل کور پاک وساتو، د کور کوڅه پاکه وساتو، کثافات په خپل مناسب ځای کې واچوو. په سړک او لارو باندې د مېوو پوټکي او د پلاستیک کڅوړې ونه غورځوو. که بل څوک داسې کوي باید پاملرنه یې راوګرځوو. له طبیعي زېرمو او نورو منابعو نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید په معقوله او په مسلکي ډول ګټه واخیستل شي او له بې ځایه لاسوهنې څخه زموږ چاپېریال وژغورل شي. د استوګنې چاپېریال چې موږ او تاسې پکې ژوند کوو که پاک ونه ساتل شي نو له ډول، ډول خطرناکو ناروغیو سره مخامخ کېږو.

د متن لنډیز:

زموږ چاپېره ټولو موجوداتو ته چاپېریال ویل کېږي. د چاپېریال مهم توکي هوا، اوبه او خاوره ده. د طبیعت د نظام د اجزاو په منځ کې خدای جل جلاله یو طبیعي تعادل رامنځته کړی دی. که دغه تعادل له منځه ولاړ شي نو په چاپېریال ناوړه اغېزه کوي.

زموږ په شاوخوا کې د چاپېریال ټول توکي لکه اوبه، هوا، خاوره، نباتات، حیوانات، وحشي ژوي، ځنګلونه او نورې زیرمې او طبیعي منابع یو له بل سره داسې اړیکې لري چې که په یو توکي کې ناوړه لاس وهل کېږي په نورو توکو تاثیر کوي او چاپېریال متضرر کېږي. د مثال په توګه که هوا، اوبه یا خاوره متضرره شي نو ژوند ستونزمن کېږي او یا امکان نه لري.

موږ په چاپېریال کې ژوند کوو، که چاپېریال ته پاملرنه ونه کړو نو ژوند ته مو خطرونه پېښېږي. د بېلګې په توګه که ځنګلونه ووهل شي نو سېلابونه زیاتېږي. ځمکه د بارانونو او سېلابونو له کبله خرابېږي، هوا تودېږي، ځکه چې ځنګلونه هوا تصفیه کوي او د سېلابونو مخه نیسي. موږ ته لازمه ده چې په چاپېریال کې په ناوړه توګه لاسوهنه ونه کړو خو په معقوله او مسلکي ډول په چاپېریال کې لاسوهنه بې ګټې نه ده.

همدارنګه موږ ته لازمه ده چې موږ د استوګنې چاپېریال پاک وساتو او له ډول، ډول مرضونو څخه ځانونه وساتو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- د چاپېریال مهم توکي کوم دي؟
- د چاپېریال د توکو ترمنځ څه ډول اړیکې دي؟
- که ځنګلونه وو هل شي څه زیانونه رامنځته کېږي؟
- له طبیعي موادو څخه څه ډول ګټه اخیستل په کار ده؟

۲ــ څو زده کوونکي دې په وار سره د استوګنې د چاپېریال د پاکۍ په اړه خبرې وکړي.

۳ــ څو زده کوونکي دې چاپېریال ته د ورپېښو خطرونو په اړه خبرې وکړي.

۴ــ چاپېریال څنګه پاک وساتو؟ زده کوونکي دې په دې اړه یو پراګراف ولیکي او په ټولګي کې دې یې واوروي.

۵ــ د طبیعت د اجزاو ترمنځ یو تعادل موجود دی دا خبره دې زده کوونکي وڅېړي او بحث دې پرې وکړي.

۶ــ موږ د چاپېریال په وړاندې څه مسؤولیتونه لرو؟

۷ــ زده کوونکي دې په وار سره په لاندینیو موضوعاتو باندې خبرې وکړي خپل کور، کوڅه، ښوونځی او ښار څنګه پاک وساتو؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې د خپل ښار د چاپېریال په اړه په کور کې یوه لیکنه وکړي چې زموږ د کلي یا ښار چاپېریال څه ډول دی؟ بله ورځ دې یې په ټولګي کې واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هوتکو ادبي دربار

د دولسمې هجري پېړۍ د دویمې لسیزې په پای کې په کندهار کې ګرګین د صفوي حکومت استازی حکمران و. داسې ظلمونه او ناروا وې یې کولې چې ددغې سیمې ټول خلک یې له ظلمه نارامه وو. تاسې په تېرو ټولګیو کې لوستي چې میرویس نیکه خپل خلک پر ځان راټول کړل او د کوکران او مانجي له جرګو وروسته یې د ګرګین پر ضد ملي قیام وکړ او په (۱۱۱۹هـ ق) کال یې کندهار دده له ظلمه خلاص کړ.

د میرویس له مړینې وروسته دده زوی شاه محمود پاچا شو. کله چې شاه محمود اصفهان ونیو نو پخپله په اصفهان کې پاتې شو او په کندهار کې یې خپل ورور شاه حسین پاچا کړ. د هوتکو د دولت حدود له ملتان څخه پیل او د اوسني ایران د دجلې تر سیند پورې رسېده. دیره جات اوسنی بلوچستان، غزنی، کندهار، ګومل، هرات هم د دوی په حکمرانۍ کې وو. شاه حسین چې پخپله یو فرهنګپالی کورنی ته منسوب و او له ژبې او ادب سره یې زیاته علاقه وه نو فرهنګي کارونو ته یې خپله زیاته پاملرنه واړوله. په دې لوست کې د شاه حسین په وخت کې تاسې ته د فرهنګي کارونو په اړه لنډې خبرې لرو.

ـ شاه حسین هوتک خپلې ژبې او ادب ته کوم کارونه کړي دي؟

ـ د میرویس خان هوتک په کورنۍ کې کوم شاعران پېژنئ؟

د هوتکو د پاچاهۍ په دوران کې ډېر پښتانه شاعران او ادیبان پالل شوي او روزل شوي دي.

د هوتکو کورنۍ د علم او پښتو ژبې او ادب د پاللو لپاره ډېر خدمتونه کړي دي. حاجي میرویس خان هم د پښتو ژبې او ادب سره ډېره مینه درلوده. د رحمان بابا اشعار به يې لوستل او زياته عقيده يې ورته لرله.

په سختو حالاتو کې به یې د رحمان بابا دیوان ته مخه کوله. سیدال خان ناصر، ملا پیر محمد، بابو جان بابي، داود خان او ملا نور محمد دده د دربار عالمان وو.

شاه حسین هوتک پخپله یوې ملي او فرهنګي کورنۍ ته منسوب و. د میرویس نیکه مور نازو انا پخپله د پښتو ژبې ښه شاعره وه چې د شعرونو دیوان یې دوه زره بیته درلودل خو موږ ته یې یوه څلوریزه پاتې ده.

سحـــرګه وه د نرګس لـــېمه لانده　　　څاڅکي څاڅکي یې له سترګو څڅېده
ما ویل څه دي کښلی ګله ولې ژاړې　　　ده ویل ژوند مې دی یوه خوله خندېده

د میرویس نیکه په اولادونو کې دده یو زوی شاه حسین او یوه لور زینبه د پښتو ژبې شاعران وو. د زینب یوه مرثیه چې د خپل ورور شاه محمود هوتک په مړینه یې ویلې موږ ته راپاتې ده:

ږغ سـو چـې ورور تـېـر لــه دنـیـا سـونـا
کـــنـــدهـــار واړه پـــه ژړا ســـونـــا
دا روڼ جـهـان راتـــه تـــورتـم دی نـا
زړه د بـېـلـتـون پـه تـېـغ کـړم دی نـا
هـــوتــک غـمـجـن پـه دې مـاتـم دی نـا
د پــاچــاهــۍ تـــاج مـــو بـــرهـم دی نـا
چـې شـــاه مـحــمــود تــېــر لــه دنـیــا سـونـا
کـــنـــدهـــار واړه پـــه ژړا ســـونـــا

دغه مرثیه تاسې په تېرو ټولګیو کې لوستلې ده شاه حسین چې کله پاچا شو نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتکیانو دولت یې تر ګومله او کوېټې پورې پراخه کړ. دی یو عادل او مدبر پاچا و. دربار یې له عالمانو، شاعرانو او فاضلانو ډک و. پخپله د پښتو ژبې شاعر و. محمد هوتک د پټې خزانې کتاب په ۱۱۴۱هـ.ق. کې دده په سپارښتنه تالیف کړ او د پښتو د لرغونو شاعرانو شعرونه یې پکې خوندي کړل. پټې خزانې د شاه حسین یوه غزله خوندي کړې چې څو بیتونه یې په دې ډول دي:

بېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم	په تیارو کې د هجران یې له تا دور کړم
بېلتانه دې هسې اوښکې راخپرې کړې	ستا د فکر په ګرداب کې تل عبور کړم
د فراق پرې مې کېښود وموری ته	په جهان کې یې رسوا لکه منصور کړم
په وصال دې هم ناښاد یمه دلبرې	د بېلتون فکر په زړه کې ناصبور کړم
د بڼو غشی مې وخوړ په ځیګر کې	غمازانو په غمزو غمزو مهجور کړم

خلق یاد زما د عشق په لیونو کا
زه حسین محبت هسې مشهور کړم

د هوتکو له کورنۍ سربېره نور شاعران هم په دغه وخت کې وو چې شعرونه یې ویل. په دغه وخت کې د پښتو ادبیاتو د ودې لپاره ښه زمینه برابره وه. شاه حسین پاچا به په خپل دربار کې عالمان او شاعران پالل، دوی به یې په انعامونو او جوایزو لمانځل. د نارنج په مانۍ کې یې د ادبي دربار بنسټ کېښود. د کندهار په پاچاهي ارګ کې چې د نارنج مانۍ یې بلله په او ونۍ کې به یو ځل په شاهي کتابتون کې دا ادبي دربار جوړېده. پخپله پاچا او نورو شاعرانو به پکې ګډون کاوه. محمد هوتک به ددې دربار د منشي په توګه هم حاضر و. پښتو حماسې هم په دغه وخت کې په منظم او بشپړ ډول رامنځته شوې. حماسه د ادبیاتو یو موضوعي ډول دی چې په دې ډول کې جنګي مسایل په حکایتي او داستاني ډول بیانېږي. په حماسه کې کله کله د رزم د خبرو ترڅنګه د بزم خبرې هم څرګندېږي. حماسه کېدای شي په نظم کې وي او یا هم په نثر کې وي. هغه اشعار چې جنګي او رزمي خبرې پکې راغلي وي او داستاني شکل ونه لري په حماسو کې نه حسابېږي.

حماسې په درې ډوله دي: تاریخي حماسې، عشقي حماسې او مذهبي حماسې.

په پښتو کې د حماسو لیکل د هوتکو د پاچاهۍ په دوران کې پیل شوي دي. په دغه دوران کې ډېره مهمه حماسه د ربدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده، په دې حماسه کې د میرویس نیکه او شاه محمود هوتک د جنګونو کیسې راغلې دي. دا کتاب ربدي خان مومند تر (۱۱۳۶هـ.ق.) وروسته په خواږه نظم کښلی دی او شاه حسین ورته زر طلاوې د انعام په توګه ورکړې دي.

د ربدي خان مومند د حماسې بشپړ متن په لاس کې نشته. یوازې د ګرګین د وژلو کیسه یې پټې خزانې تر موږه رارسولې ده. ددې وخت بله حماسه (جګړه د محمود افغان او نیول د اصفهان) ده. ددې حماسې لیکوال محمد امین سرپرېکړی نومېږي. محمد امین په (۱۱۳۵هـ.ق.) کال له شاه محمود هوتک سره د اصفهان د نیولو په جګړه کې شامل و. په دې حماسه کې د اصفهان د نیولو د جګړې ټوله کیسه راغلې ده.

د هوتکو په دوران پورې اړوند دربمه حماسه (قصه د برېښنا یا خدی) ده چې د محمد امین سرپرېکړي د زوی حافظ نور محمد ده.

دا حماسه په خواږه نثر کې لیکل شوې ده. د هوتکو په دربار پورې نور تړلي یو شمېر شاعران وو چې دلته یې په لنډیز یادونه کوو.

داود هوتک د قادر خان هوتک زوی د میرویس نیکه د لښکرو مشر و. په (۱۱۳۶هـ.ق.) کې وفات شوی دی. شعرونه یې ویل او د تجنیس په صنعت کې لوی لاس درلود. په پټه خزانه کې یې دوې رباعیانې راغلي دي چې یوه یې په دې ډول ده:

چې د چا په زړه کې اور د مینې بل سي په وربل یې لمبې ګډې حال یې بل سي
اور د مینې کله مري د زړه له مینې د وربل مینه که تل د زړه په تل سي

ددغه دربار بل شاعر ملا محمد یونس توخي د ملا محمد اکبر زوی دی. د شاه حسین پاچا په وخت کې د کندهار د جامع جومات امام و. د شاه حسین په دربار کې بل عالم ملا زعفران تره کی و چې په طب او حکمت کې یې د (ګلدسته زعفراني) په نامه یو کتاب لیکلی دی. دی د پښتو ډېر ښه شاعر و. کله چې د شال او ژوب سیمې فتحې شوې نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه حسین پاچا ته یې دغه زېرى په دې ډول وکړ:

د حسین بادشاه د بخت ننداره گورئ　　چې یې فتح په لښکرو ړوب و شال کا
چې دا زېرى یې راوړى دى حضور ته　　نو زعفران انعام پر سر زعفراني شال کا

شاه حسین پاچا ددې شعر په اورېدلو سره ډېر ژر زعفراني شال ورکړ او په مجلس کې یې ټول حاضرین په یو یو زعفراني شال ونمانځل.

بابوجان بابي د کرم خان زوى چې د کلات حاکم و او د اصفهان په جنگونو کې د شاه محمود هوتک ملگرى و ددغه ادبي دربار بل شاعر و چې د پښتو ملي نکل (شها او گلان) یې په پښتو نظم کړ چې دوه بیته یې په دې ډول دي:

عشـــق یو هسې توریالى دى　　چې پر هر ځاى یې برى دى
د عشق اور هسې سوزان دى　　چې ســوځلى یې جهان دى

ددغه ادبي دربار بل غړى ستر سپه سالار شاعر سیدال خان ناصر و چې د هوتکو د پاچاهۍ په ټوله دوره کې د لښکرو مشر و. په ټولو جنگونو کې یې برخه درلوده او د نادر افشار په وړاندې د کندهار په دفاع کې په مېړانه وجنگېده.

سیدال خان ناصر د نادر افشار په امر ړوند کړاى شو او پاتې عمر یې تر مړینې پورې د کابل په شکر دره کې تېر کړ. د شکر درې د سیاه سنگ په هدیره کې دفن دى. پټې خزانې دده یوه ښکلې بدله خوندي کړې ده چې د سر بیتونه یې دادي:

یار ماله هسې گران سو　　　راتېر تر ټول جهـــان سو
نور نه وینم په سترگــو　　　جهان ټول راته جانان سو

ملا نور محمد غلجى د ملا یار محمد توخي زوى د هوتکو دکورنۍ د ښځو او نجونو استاد او لوى عالم و. یو کتاب یې د نافع المسلمین په نامه لیکلى دى. دغه کتاب په کابل کې چاپ شوى دى. یو مخمس یې چې پټې خزانې راوړى دى په دې ډول پیلېږي:

ته مؤمن ژوندى په دین یې زما یاره　　ته ژړا فریاد کــوه په څوکــو کاره
اســــتغفار توبه کـــوه د ځان د پاره　　ته هم ځان ساته پناه غواړه له ناره
بیداري کړه په سهار زما دلداره

بهادر خان د شاه حسین د لښکرو لوى سالار و. د شال او ړوب فتح دده په لاس

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوې. شاه حسين به ده ته د ورور خطاب کاوه. بهادر خان هم د پښتو شاعر و. يوه بدله يې پټې خزانې ثبت کړې ده.

بېلتون دې زور دی تـر لېمو مې سهار نم ښاخي
لکه شبنم ښاخي
دا سـره ياقوت مې په لـمن کې ستا په غم ښاخي
په غـم الم ښاخي
گـوره ليلى باران د اوښـو سـتا په چم ښاخي
ښنگه پر چم ښاخي

د هوتکو د ادبي دربار بله مشهوره څېره محمد هوتک د داود خان زوی دی. د هوتکو د دربار منشي او کاتب و. د شاه حسين په هڅونه يې د پښتنو شاعرانو تذکره (پټه خزانه) وليکله. بل کتاب يې د خلاصة الطب په نامه وليکو چې پاچا ورته سل طلاوې انعام ورکړې. يو بل کتاب يې د خلاصة الفصاحت په نامه هم ليکلى و. محمد هوتک د هوتکو د پاچاهۍ له سقوط نه وروسته د کلات سيوري ته راغی. هلته يې کارېز و واهه او کلی يې جوړ کړ. په پټه خزانه کې يې د شعرونو نمونې راغلي دي. د يوې غزلې مطلع يې داده:

ساقي پاځه د سرو ميو ډک يو جام را	ستا لـه غـمـه نـا ارام يـمـه ارام را
بې لـه ميو د بـهار نـنـدارې څـه کړم	پسرلى سـو د خـوبـنى بـه پيغام را
د بېلتون په تاريکۍ کې مې زړه شين سو	رنـا لـمـر د جـان د مـيـو پـه ظـلام را
ناکاميو د دنـيـا مـې کـام را تـريخ کا	چې مې خوږ کا کام ترخه و ما ناکام را
نه نشاط سته نه مستي سته نه رندي سته	چې سم رند هغه اوبه على الدوام را
په اوبو مې سوړ زړگی لږ څه راتود کا	محمد ته د اور ډک يو هسې جام را

پير محمد مياجي چې د پير افغان په لقب ستايل شوی و. دی هم د هوتکو د دورې عالم او شاعر و. دوه کتابونه يې ليکلي چې يو يې د (افضل الطرايق) په نامه د اخلاقو او عقايدو په بيان کې ليکلی دی. بل کتاب يې د (القرايض في رد الروافض) په نامه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پیر محمد د شعر نمونه هم په پټه خزانه کې راغلې ده. بل شاعر نصر الدين خان اندړ دی چې د (پلار ويلي) په نامه يې يو کتاب په پښتو نثر کې ليکلی دی. په پټه خزانه کې يې نمونه راغلې ده:

د خوار عاشق ژړا مدام وي دا څه کار دی نا
که وي په پټه خوله، همدغه يې ګفتار دی نا
د خوار عاشق مدعا داده که ژړا کي نا
چې ورښکاره خپله زيبا مخ دلربا کي نا
په خپل وصال که يې خوشحاله محبوبا کي نا
بل څه نه غواړي همدغه اميدوار دی نا

د متن لنډيز:

د هوتکو د پاچاهی دوران (۱۱۱۹ ـ ۱۱۵۰هـ.ق.) د پښتو ادبياتو د منځنۍ دورې يو غوره پړاو دی. په دغه دوره کې ادبي دربار ايجاد شو. عالمان او شاعران راټول شول. عالمان او شاعران به په انعامونو نمانځل کېدل.

تحريري حماسي اثار په همدغه مهال کې رامنځته شول. تاريخي بشپړې حماسي او عشقي حماسي ددغه دوران لاسته راوړنې دي. ددې دوران نمونې د ولسي ادب ډېرې ښکلې نمونې دي. ددغه دوران د اثارو روحيه هېواد پالنه ده. د هنري ارزښتونو له پلوه ددغه دوران شعرونه په لوړه سطحه کې نه دي.

په دې دوران کې له نظم سربېره نثري کتابونه هم کښل شوي دي. لکه پټه خزانه، جګړه د محمود افغان او نيول د اصفهان او ځينې کيسې او نکلونه چې د پښتو د نثر په تاريخ کې خاص ځای لري.

ددغه وخت بله مهمه حماسه د ربدي خان مومند نظم کړې (محمود نامه) ده. قصه د بربښنا يا خدی عشقي حماسه ده چې په نثر ليکل شوې ده. د هوتکو په شاهي کورنۍ کې ښځو هم شاعري کوله. د هوتکو د پاچاهی په وخت کې په لسګونو نور شاعران او عالمان هم وو چې له دغه دربار نه لرې وو او ادبي هستونې يې کولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په چوپه خوله ولولي او لاندې پوښتنې دې ځواب کړي:

- میرویس نیکه په څه ډول هېواد له پردیو اشغالګرو څخه خلاص کړ؟
- ادبي دربار د چا په وخت کې جوړ شو او څه کارونه یې سرته رسول؟
- د ادبي دربار کوم عالمان او شاعران پېژنئ نومونه یې واخلئ؟
- د هوتکو په کورنۍ کې کومې ښځې شاعرانې پېژنئ؟

۲ـ زده کوونکي دې ددغه دوران مهم ادبي کارونه په یو پراګراف کې ولیکي او بیا دې یې په ټولګي کې واوروي.

۳ـ څو زده کوونکي دې د هوتکیانو هغه خدمتونه په شفاهي ډول ووایي چې ژبې او ادب ته یې کړي دي.

۴ـ زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. یوه ډله دې ددغه وخت د شاعرانو نومونه واخلي او بله ډله دې ددغه وخت د کتابونو نومونه ووایي.

۵ـ د هوتکو د پاچاهۍ په وخت کې کومې حماسې د کومو شاعرانو له خوا رامنځته شوې نومونه یې واخلئ.

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې متن په غور سره ولولي او بیا دې د هوتکو د پاچاهۍ د وخت مهم ادبي کارونه په یو یا دوه مخونو کې ولیکي او په بله ورځ دې یې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ماین خطرونه

افغانستان د نړۍ له هغو هېوادونو څخه دی چې زیات ماینونه او ناچاودي توکي پکې موجود دي، په افغانستان کې اوږد مهاله جګړه تېره شوې او د جګړې په دوران کې له مختلفو ماینونو څخه کار اخیستل شوی دی. څومره چې ماینونه زیات کارول شوي، هماغومره د ماین د قربانیانو شمېره هم زیاته ده. اوس هم ډېر ماینونه تر خاورو لاندې دي او په هره میاشت کې له پنځوسو څخه زیات کسان د ماین قرباني کېږي.

ماینونه هغه چاودېدونکي توکي دي چې له لرګیو، اوسپنې او پلاستیک څخه جوړ او دننه یې ناچاودي توکي ځای پر ځای شوي وي. دا وسله هغه وخت چوي چې د انسان لاس یا پښه ورسره ولګي. دغه چاودېدنه د انسان د ټپي کېدو او یا مرینې سبب کېږي. مختلف ډولونه او شکلونه لري چې د انسانانو او لېږدېدونکو وسیلو د له منځه وړلو لپاره ترې کار اخیستل کېږي.

- که تاسې له ماین سره مخامخ شئ نو څه باید وکړئ؟
- که په یو ځای کې څوک په ماین والوزي نو تاسې باید څه وکړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماینونه او ناچاودي توکي په هر ځای کې پیدا کېدای شي. ماینونه د ځانګړو سیمو د ساتنې لپاره لکه نظامي پوستو ته د تلو د مخنیوي لپاره او یا د ډار او وحشت د رامنځته کولو لپاره کارول کېږي.

د جګړو په اوږدو کې زموږ په هېواد کې ډول، ډول وسلې استعمال شوي دي چې یو له دغو څخه ماین او ناچاودي توکي دي. د ماینونو پېژندل سخت کار دی، ځکه چې زیات ماینونه په ځمکه کې ښخ شوي دي.

د ناچاودو توکو پېژندنه دومره ستونزمنه نه ده ځکه چې ناچاودي توکي د ځمکې پر سر پراته وي، په دې توګه امکان لري چې یو وخت تاسې د ماین پر سیمه وربرابر شئ. که چېرې داسې پېښه شوه، نو تاسې باید وارخطا نه شئ او یو خوا بلې خواته ونه تښتئ. په دغه وخت کې باید دا لاندې لارښوونې عملي کړئ او تل یې په نظر کې ولرئ:

- په خپل ځای ودرېږئ.
- نورو خلکو ته وواياست چې حرکت ونه کړي ځکه چې دا سیمه خطرناکه ده.
- له هغه کس یا کسانو څخه چې په خوندي ساحه کې موقعیت لري، مرسته وغواړئ چې هغوی د ماین پاکۍ دفتر یا سیمه ییزو مقاماتو (پولیسو، سپین ږیرو، مشرانو...) ته خبر ورکړي.
- د مرستې تر رسېدو پورې باید صبر وکړئ، له خپل ځای نه ونه خوځېږئ.

همدارنګه که چېرې په کوم ځای کې د ماین پېښه رامنځته کېږي او تاسې د ماین قرباني وینئ نو هڅه وکړئ چې قرباني ته نژدې نه شئ، ځکه ددې امکان شته چې د یو قرباني پر ځای دوه تنه قرباني شي.

- کله چې له داسې پېښې سره مخامخ کېږئ نو لاندې لارښوونو ته پاملرنه وکړئ:
- هېڅکله د خطر سیمې ته د ننوتلو کوښښ مه کوئ، ځکه ستاسې ننوتل دې سیمې ته د نورو چاودنو سبب کېږي. تاسو او قرباني ته نور زیان رسېدلی شي. دا مو باید په یاد وي چې په کومه سیمه کې چې د یو ماین پېښه رامنځته کېږي هلته د نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماینونو د شتون احتمال هم شته.

- قرباني یا د ماین تپي ته ډاډ ورکړئ، له هغه سره خبرې وکړئ چې دده روحي حالت بیخي خراب نه شي.
- د مسلکي مرستو لپاره ماین پاکانو، پولیسو، کلنیکونو او روغتونونو ته خبر ورکړئ چې د ماین له تپي سره لازمه مرسته وکړي.
- تر هغه چې مسلکي مرسته نه وي ترلاسه شوې د خطر سیمې ته مه داخلېږئ، له قرباني سره خبرې وکړئ او هغه ته وواياست چې له خپل ځای څخه ونه ښورېږي.

هېڅکله کوم شی د هغه پر لور مه غورځوئ.

- که چېرې یې له بدن څخه وینه بهېږي مشوره ورکړئ چې د وینې بهېدل د لاس، پټکي او یا دستمال په واسطه بند کړي.

په دې توګه لازمه ده چې زده کوونکي دغه معلومات له خپلو خپلوانو او دوستانو سره هم شریک کړي چې هغوی هم د ماین له خطرونو څخه په امن کې پاتې شي.

همدارنګه لازمه ده چې د ماین لرونکو او ناچاودو توکو سیمې چې د ماین پاکانو له خوا په سره رنګ نښه شوي دي هلته داخل نه شي، ځکه په سره رنګ نښه شوې تیږې دا معنا لري چې دلته ماینونه شته. که کوم ځای په سپین رنګه تیږو نښه شوي وي نو دا معنا لري چې دغه ځای د ماین پاکانو په واسطه له ماینونو څخه پاک شوی دی. همدارنګه په ابي رنګ نښه شوې تیږې د هغه ځای څرګندونه کوي چې دلته ناچاودي توکي شته. دلته هم باید د ننوتلو څخه مخنیوی وشي.

د سفر په وخت کې باید په شاړو لارو تګ ونه شي ځکه هغه لارې چې تګ راتګ پرې نه کېږي هم ددې معنا لري چې دلته ماینونه شته.

که چېرې د سفر په وخت کې یاست او نه پوهېږئ چې په کومه لاره لاړ شئ نو د محل له خلکو نه پوښتنه وکړئ او کومه لاره چې هغوی درته ښايي په هغه لاره لاړ شئ. زړې کلاګانې او هم هغه سیمې چې جګړه پکې تېره شوې وي لکه پخوانی نظامي مورچې او یا هغه ځایونه چې په اغزي لرونکو سیمونو پوښل شوي، هلته مه داخلېږئ، ځکه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته د ماينونو خطر شته.

ماشومان پوه کړئ چې د اوسپنې ټوټې او د وسلو خولونه ټول نه کړي ځکه چې په دې کې ناچاودې توکي وي او د ژوند په بيه يې تمامېږي.

ماينونه مختلف شکلونه لري، که تاسې له يو نا اشنا شي سره مخامخ کېږئ لاس مه وروړئ خپل مشران يا چاروا کي او يا د ماين پاکانو ډلې ته خبر ورکړئ.

ماين پټ دښمن دی دوست او دښمن نه پېژني، کوښښ وکړئ چې د ماين له خطرونو څخه ځانونه وژغورئ.

د متن لنډيز:

زموږ هېواد په تېرو دېرش کلنو جګړو کې له ماينونو څخه ډک شوی دی. د اړوندو موسسو له خوا دغه ماينونه ايستل شوي او څه يې شنډ شوي دي خو اوس هم تر ځمکې لاندې ډېر ماينونه ښخ دي چې مرګ او ژوبلې رامنځته کوي. که چېرې تاسې د ماين پر سيمه وربرابر شئ، نو پر خپل ځای ودرېږئ او د سيمې له خلکو څخه مرسته وغواړئ چې ماين پاکانو ته خبر ورکړي.

د هغې سيمې پوليس راخبر کړي، د مرستې تر رارسېدو پورې بايد پر خپل ځای ولاړ واوسئ او مه ښورېږئ. کله چې د مرستې ټيم راورسېد، د هغو په لارښوونو باندې عمل وکړئ. داسې سيمې چې د ماين له کبله شکمنې وي، هلته مه داخلېږئ او يا د سيمې له اصلي اوسېدونکو څخه ددغه ځای په هکله پوښتنه وکړئ.

که چېرې د ماين يوه پېښه رامنځته کېږي او يو څوک د ماين په واسطه ټپي يا وژل کېږي، هلته مه ورځئ. په دغه وخت کې هم بايد د ماين پاکانو ټيم ته خبر ورکړئ. که چېرې تاسې وغواړئ چې د ماين ټپي ته ورنژدې شئ، نو په حقيقت کې له هغه سره مرسته نه کوئ، بلکې د خپل ځان او د هغه ژوند له نور خطر سره مخامخ کوئ، ځکه چې په کوم ځای کې يو ماين انفجار کوي، هلته کېدای شي نور ماينونه هم وي او ستاسو په ورتګ سره نوري چاودنې رامنځته شي. غوره به دا وي چې له ټپي سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبرې وکړئ، هغه ته ډاډ ورکړئ او ژر تر ژره د ماين پاکانو ډله راخبره کړئ.
زده کوونکو ته لازمه ده چې هېڅ يو نا اشنا شي ته لاس ورنه وړي، ځکه کېدای شي هغه ماين وي او ستاسې ژوند له خطر سره مخامخ کړي. همدارنګه زده کوونکو ته لازمه ده چې د ماين په اړه معلومات له خپلو نورو دوستانو سره هم شريک کړي چې د ماين له خطر څخه وژغورل شي.

فعاليتونه

۱ـ زده کوونکي دې متن په وار سره په لوړ غږ ولولي او بيا دې لاندې پوښتنو ته ځوابونه ووايي:

- ماين څه ته وايي؟
- که چېرې ماين ووينئ نو څه بايد وکړئ؟
- که چېرې په کوم ځای کې ماين انفجار وکړي نو موږ ته څه کول په کار دي؟
- که په کومه نا اشنا سيمه وربرابر شئ نو هلته بايد څه وکړئ؟

۲ـ که چېرې تاسې د ماين او يا ناچاودو توکو له قرباني سره مخامخ کېږئ نو څه ډول غبرګون ښکاره کوئ؟

- آيا تاسو د مرستې لپاره د ماين سيمې ته ننوځئ؟
- آيا تاسې د ماين قرباني همداسې پرېږدئ او خپله تښتئ؟
- آيا تاسې ښه ګڼئ چې قرباني ته د مرستې لپاره څه شی ورګوزار کړئ او که همداسې يې پرېږدئ او که د ماين پاکانو ټيم ته به خبر ورکوئ؟

۳ـ زده کوونکي دې د مسلکي مرستو او غير مسلکي مرستو په هکله نيم مخ ليکنه وکړي او بيا دې يې په ټولګي کې واوروي. ښوونکی دې د زده کوونکو نيمګړتياوې سمې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴_ زده کوونکي دې د ماین د ډولونو او د ماین د ساحو په هکله په وار سره خبرې وکړي.

۵_ که چېرې له کوم نا اشنا شي سره مخامخ شئ نو باید څه وکړئ؟

الف: را اوچت یې کړئ؟

ب: په پښه یې ووهئ؟

ج: په تیږه یې ولئ؟

د: ماین پاکانو ته خبر ورکړئ؟

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په خپله سیمه کې د ماین د هغه قرباني په هکله یوه کیسه ولیکي چې دوی یې پېژني، او په بله ورځ دې په درسي ساعت کې ولولي.

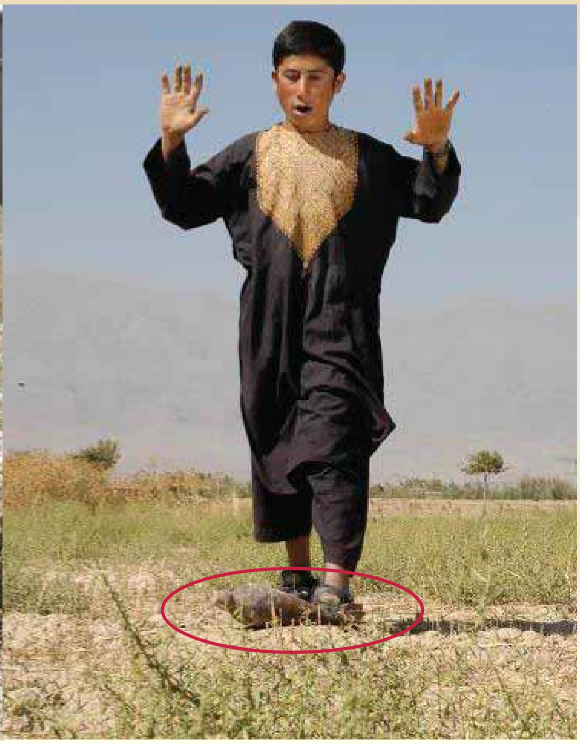

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږویشتم لوست

اصطلاحات او محاورې

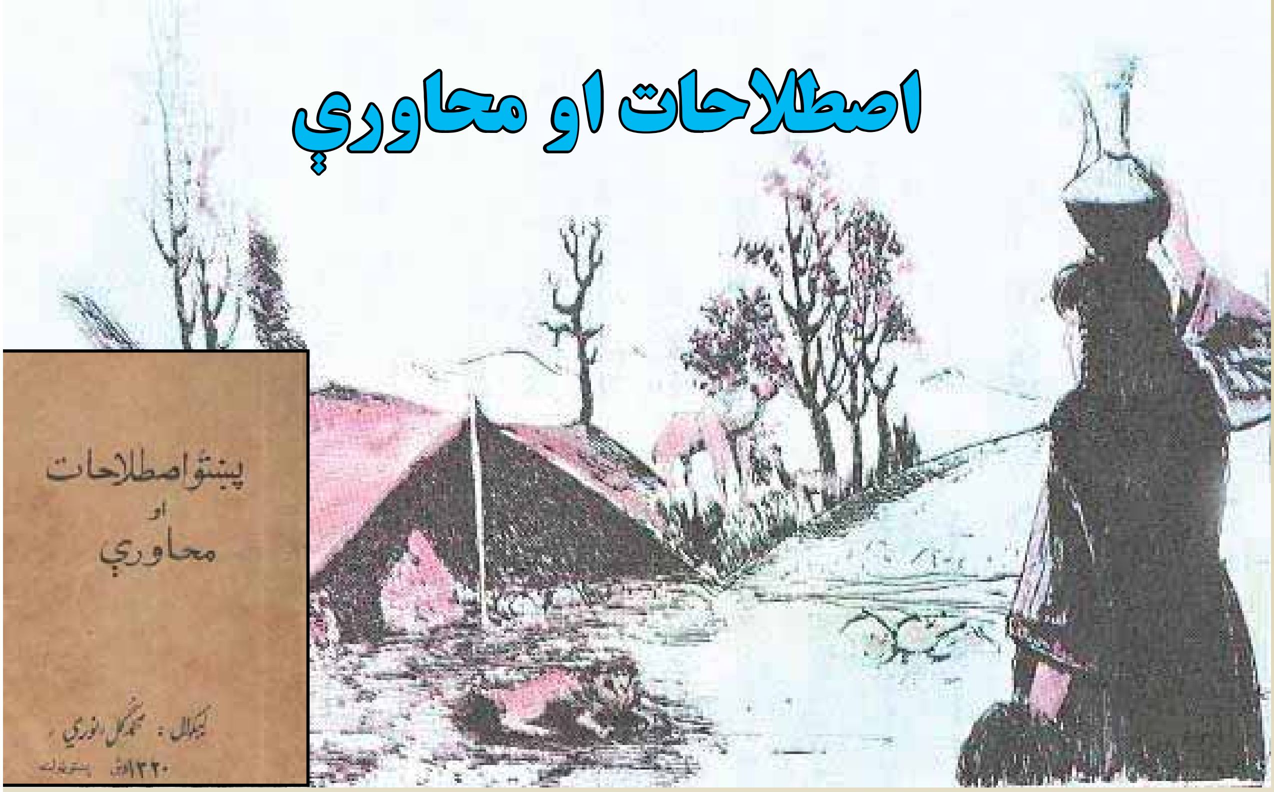

- محاوره څه ته وايي؟
- محاوره له متل سره څه توپیر لري؟

محاوره هم لکه د متل په څېر د شفاهي ادبیاتو یوه مهمه برخه ده چې د خبرو اترو په وخت کې یې ویونکي د خپل مقصد لپاره استعمالوي. اصطلاحات او متلونه که له یوه پلوه د یوې ژبې غنا څرګندوي، نو له بل پلوه ژبه ښکلې کوي.

تاسې په تېرو ټولګیو کې د متل په اړه معلومات ترلاسه کړي دي. په دې لوست کې به د محاورې یا اصطلاح په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

اصطلاحات او محاورې هغه تعبیرونه دي چې هر ملت یې د خپل ژوند چاپېریال، عنعناتو، اخلاقو، دود دستور او روحیاتو مطابق پخپله ژبه کې خلق کوي او د خپلو مقاصدو د اظهار لپاره یې استعاره کوي. د محاورې په ویلو سره د اورېدونکي فکر ډېر ژر اصل مقصد ته رسېږي، پرته له دې چې ویونکی خپل مقصد په عبارت و وایي.

اصطلاحات او محاورې د ژبې او ادب او د ورځنیو خبرو اترو یوه قوي برخه ده چې د ژبې معنوي لطافت او خوند زیاتوي. محاوره د کلماتو داسې یوه مجموعه ده چې په خبرو اترو کې د حقیقي معنا پر ځای په مجازي معنا کې استعمالېږي لکه د سترګو تور یعنې ډېر خوږ او ګران.

محاوره په لغت کې خبرو اترو ته وايي او په اصطلاح کې د ویونکو د ورځنیو خبرو اترو یا د اسلوب د بیان نوم دی.

محاوره په دوو کلمو یا له دوو نه په زیاتو کلمو کې وي. محاورې د یو قام، مزاج، طبیعت، دود دستور، کړو وړو، ذهن او فکر عکاسي وي. که څوک د یو قوم مطالعه غواړي نو ضرور ده چې ددغه قام د ادب د مطالعې تر څنګه محاورې او متلونه هم مطالعه کړي.

متل هم لکه د محاورې په شان د حقیقي معنا پر ځای د مجازي معنا په توګه د استعارې او کنایې په ډول استعمالېږي، لکه: ځنګل د زمرو نه خالي نه دی.

متل یو بشپړ عبارت یا بشپړه جمله وي چې مطلب او مفهوم یې هم بشپړ او پوره وي. محاوره د متل برعکس بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبره کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخیستل کېږي، لکه په لاندې بېلګو کې:

د متل بېلګه: لمر په ګوته نه پټېږي. دا یوه بشپړه جمله ده او مطلب یې هم واضح دی.

د محاورې بېلګې: لور په لوټه تېره کول، له عقل سره ډزې کول، د زړه وینې څښل، د مرچو په څټه کېناستل، د بوسو لاندې اوبه تېرول. په دغو مثالونو کې وینو چې بشپړې جملې نه دي او مطلب یې هم په ښکاره توګه څرګند نه دی. که دغه محاورې په نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبارتونو کې استعمال شي نو مطلب يې هم واضح کېږي، لکه: زلمی لور په لوټه تېره کوي يعنې وخت ضايع کوي. نسيم له عقل سره ډزې کړي دي. يعنې له عقل څخه کار نه اخلي او هر کار په بې عقلۍ سره کوي. له عزيز سره بحث کول د زړه د وينو څښل دي.

يعنې خبرې ته غوږ نه نيسي. خبره نه مني. اکبر نن د مرچو په ښته ناست دی، يعنې ډېر غوسه دی.

تورګل د بوسو لاندې اوبه بيايي، يعنې اصلي خبره نه کوي چل او فريب کوي.

د متل او محاورې ترمنځ توپير همدادی چې په متل کې د کلماتو د يوې مجموعې مفهوم واضح وي او نورو کلماتو ته ضرورت نه لري.

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي. په محاوره کې مفهوم واضح نه وي او د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتيا لري. لکه په دې متل کې (څه چې کرې هغه به رېبې) مفهوم واضح دی او نورو کلماتو ته اړتيا نه ليدل کېږي، خو په دې محاوره کې (اوبه ورکول) واضح معنا نه لري خو که نور کلمات ورسره يوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: احمد خپل ورور ته اوبه ورکړه. يعنې مرسته يې ورسره وکړه. يا لکه: (له خوږې ګوتې نيول) دا محاوره ځانته معنا نه لري خو کله چې ورسره نور کلمات يوځای شي نو معنا ورکوي، لکه: ستار وحيد له خوږې ګوتې نيولی. يعنې مجبور کړی يې دی.

يا تر لمن لاندې کول چې ځانته معنا نه لري خو که و وايو زليخا ترور خپل لمسيان تر لمن لاندې کړل. نو دا معنا چې د لمسيانو ساتنه او پالنه يې په غاړه واخيستله.

محاوره په ژبه کې يو ځانګړی مقام لري او د ژبې او ادب يوه مهمه پانګه ګڼل کېږي. محاورې د سپين ږيرو له خولې وتلې دي او د ولس په تهذيب، تمدن او ثقافت باندې رڼا اچوي. محاوره هم لکه د متل په څېر ډېر خوږه لري. محاوره هم د متل په څېر لنډه وي. د متل غوندې د محاورو ويونکي هم معلوم نه دي او سينه په سينه له يو نسل څخه بل ته لېږدېدلې دي.

متل او محاوره په پښتو شاعرۍ کې د استعمال ځای لري او کلام ښکلی کوي. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر کې فصاحت او بلاغت پیدا کوي او ورځني ژوند ته یې نژدې کوي. په لاندې بیتونو کې د محاورو بېلګې وینئ.

هسې شـان مـې تـر دوه سترګو بــاران اوري
چې مـې سپین شــول پـه ژړا د کـسـو تــوري
(معز الله مومند)

وینـي سپیني شــوې د خلقو لـکـه اوبـنـکې
خـپــل اجـــزا دي لـــه جـګــره ګــرېــزان هم
(کاظم خان شیدا)

د اصطلاحاتو ځیني بېلګې:

- په خوله کې لوېدل.
- په غوږ وهل.
- اوبه خړول.
- په سر ګرځېدل.
- سترګې درنول.
- سترګې سپینول.
- غاړه ایښودل.
- لاس تنګېدل.

د متن لنډیز:

محاوره په خبرو اترو کې د حقیقي معنا پر ځای په مجازي معنا استعمالېږي.

محاوره له دوه او یا له دوو ځخه له زیاتو کلمو جوړه وي. محاوره بشپړ عبارت او بشپړه جمله نه وي، بلکې په خبره کې د استعمال په وجه ترې مطلب اخیستل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

متل په خپله جمله او عبارت کې واضح وي خو په محاوره او اصطلاح کې مفهوم واضح نه وي. محاوره د مفهوم د واضح کولو لپاره نورو کلماتو ته اړتیا پیدا کوي. متل بیا نورو کلماتو ته اړتیا نه لري.

محاوره هم لکه د متل په څېر د خپل مقصد لپاره په خبرو کې استعمالېږي.

محاوره هم لکه د متل په څېر د یو ولس د ټولنیز ژوند عکاسي کوي. د محاورې ویونکي هم معلوم نه وي او له یو نسل څخه بل ته لېږدېدلي وي. محاوره هم د ژبې یوه پانګه ده چې ژبه خوندوره کوي. په پښتو شاعرۍ کې هم لکه د متل په څېر محاورې راغلي دي. شعر یې خوږ او روان کړی دی او ورځني ژوند ته یې نژدې کړی دی. محاوره هم لکه د متل په شان په ورځنیو خبرو کې ډېره کارول کېږي.

فعالیتونه

۱ـ زده کوونکي دې د ښوونکي له لوستلو څخه وروسته د متن یو، یو پراګراف ولولي او مفهوم دې یې پخپلو خبرو کې ووایي.

۲ـ ښوونکی دې څو زده کوونکي په وار سره د تختې مخ ته راولي او په متن کې راغلي محاورې دې یوه، یوه په تخته ولیکي او بیا دې یې په وار سره معنا کړي.

۳ـ زده کوونکي دې له ځانه یوه، یوه محاوره ولیکي، د محاورې مقصد دې په ګوته کړي او ټولګیوالو ته دې یې په وار سره واوروي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ـ زده کوونکي دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- متل څه ته وايي؟
- محاوره څه ته وايي؟
- د متل او محاورې توپير څه دی؟
- د متل او محاورې استعمال په ژبه کې څه ګټې لري؟

۵ـ زده کوونکي دې د لاندې محاورې په اړه خپل نظر په وار سره څرګند کړي.

(په پچه ختل)

۶ـ زده کوونکي دې په وار سره يو يو متل له ځانه ووايي او د متل مقصد او د استعمال ځای دې څرګند کړي.

۷ـ زده کوونکي دې د لاندې اصطلاحاتو پر مفهوم او مقصد خبرې وکړي او د هرې اصطلاح د استعمال ځای دې څرګند کړي:

- لاس په سر کول
- وينه سپينېدل
- آسمان ته کتل

کورنۍ دنده

زده کوونکي دې په کور کې د کورنۍ د غړو په مرسته پنځه، پنځه محاورې له معنا او مفهوم سره وليکي او په بله ورځ دې يې په پښتو درسي ساعت کې ولولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

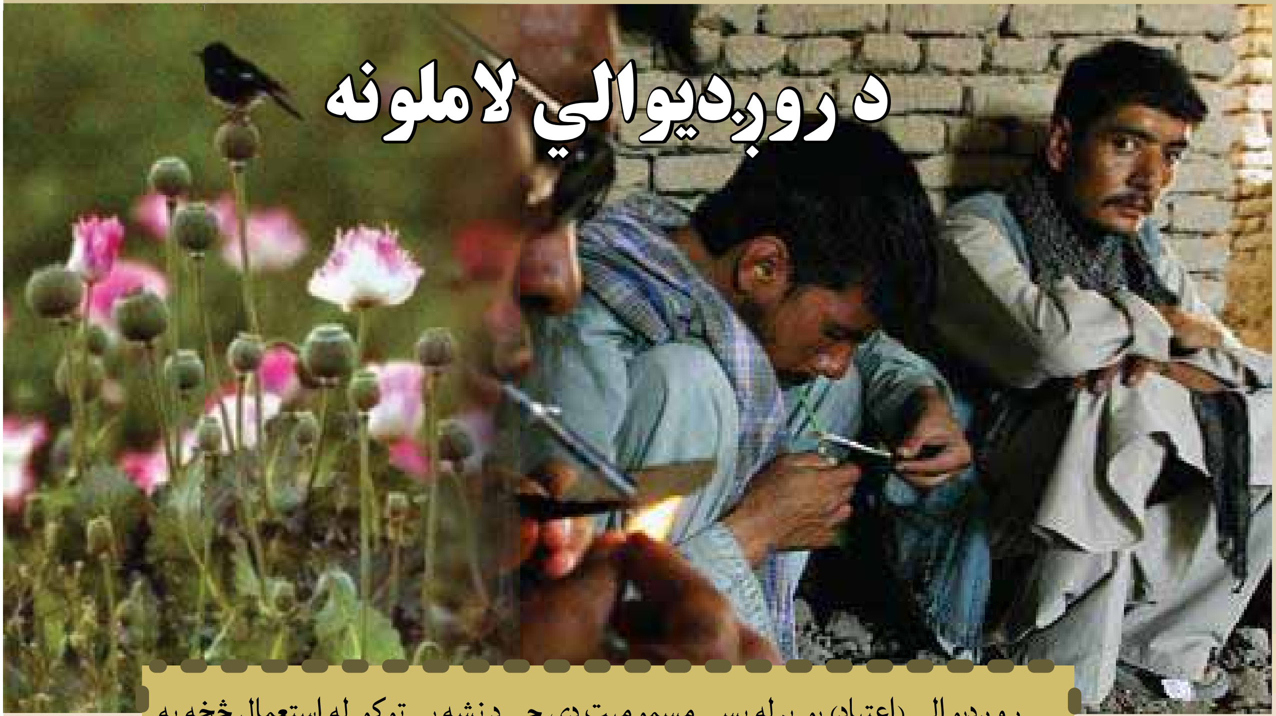

د روږديوالي لاملونه

روږديوالی (اعتياد) يو پرله پسې مسموميت دی چې د نشه يي توکو له استعمال څخه په بدن کې راپيدا کېږي. روږديوالی د ځاني او روحي زيانونو سبب کېږي او ټولنيزې ستونزې رامنځته کوي. په نشه يي توکو اخته کېدل او عادت يا د نشه يي توکو سره ځاني او روحي تړاو چې پرېښودل يې ستونزمن او ناشونی دی، روږديوالی بلل کېږي.

په نشه يي توکو عادت کېدل هغه وخت رامنځته کېږي، کله چې څوک په پرله پسې توګه نشه يي توکي استعمال کړي. هغه کسان چې نشه يي توکي کاروي او ورځنۍ عادت يې ګرځېدلی وي، دغه کسان د روږدو کسانو (معتادينو) په نامه يادېږي. له بده مرغه زموږ په ګران هېواد کې هم يو شمېر معتادان شته چې ځوانان دي او عمرونه يې د ۱۸ او ۳۰ کلونو ترمنځ وي. دغه کسان په کورنۍ او ټولنه کې هېڅ عزت نه لري. له ټولنې څخه جلاکړی شوي دي او د ټولنې د اوږو بار دي. په دې لوست کې به تاسې ولولئ چې روږديوالی څنګه پيدا کېږي او لاملونه يې څه دي؟

ـ تاسې کوم نشه يي پېژنئ، و وايئ چې هغه ولې په نشه اخته شوی دی؟

ـ څنګه وکړو چې له نشو څخه ځان وژغورو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

روږدیوالی هغه متناوب او پرله پسې مسمومیت دی چې د ځینو مخدره توکو کیمیاوي او یا مصنوعي ترکیباتو د تدریجي مصرفولو له وجې په مصرف کوونکي شخص کې پیدا کېږي. د ځاني او روحي دواړو د زیانونو سبب کېږي. دا روږدیوالی په پایله کې ځانګړې او ټولنیزې ستونزې رامنځته کوي.

په بله وینا د یو شخص عادت کېدل او یا له نشه يي توکو سره دده ځاني او روحي تړاو چې ترک کول یې ورته ستونزمن او یا بیخي ناشونی کار وي روږدیوالی (اعتیاد) بلل کېږي.

په نشه يي توکو عادت کېدل هغه وخت منځ ته راځي کله چې روږدی شخص په پرله پسې توګه مخدره مواد لکه: اپین، چرس، هیرویین او یا مورفین استعمال کړي او د وخت په تېرېدو سره یې ورته علاقه زیاته شي. په تدریجي توګه د مخدره توکو په استعمال کې زیاتوالی راولي.

کله چې د مخدره توکو مصرف کوونکی داسې یو حالت ته ورسېږي چې په جبري توګه د نشه يي توکو مصرف ته اړوي نو هغه ته معتاد ویل کېږي.

که څه هم په نشه يي توکو اخته کسان هېڅکله دا نه مني چې هغه دې ګواکې معتاد وي، خو دا یو حقیقت دی چې هغه روږدی دی. یو مشهور متل دی چې ((هېڅ معتاد خپل د اعتیاد لومړۍ ورځ په یاد نه لري)).

دا یو څرګند حقیقت دی چې هېڅوک دا نه غواړي چې د اعتیاد په لومو کې دې راګیر شي او هېڅکله دا اراده هم نه لري چې په مخدره توکو دې اخته شي او خلک دې د یو نشه يي په توګه یاد کړي.

هغه کسان چې معتاد کېږي په لومړي سر کې د یو ازمایښت په توګه نشه يي توکي استعمالوي او یا د ناوړه دوستانو او ملګرو له خوا نه ورته بلنه ورکول کېږي چې په دغسې کوچنۍ تېروتنې سره د نشه يي توکو په لومو کې راګیر شي چې بیا ورڅخه د ځان ژغورل مشکل او یا ناشونی وي.

په حقیقت کې همدغه حالت ته روږدیوالی یا اعتیاد ویل کېږي. روږدیوالی هغه یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویه ټولنیزه، روغتیایي او اقتصادي ستونزه ده چې بشري ټولنه یې له یو جدي خطر او تهدید سره مخامخ کړې ده چې د ټولنې د وروسته والي، اخلاقي انحطاط او ټولنیز فساد سبب کېږي.

د نشه یي توکو استعمال او پر هغو باندې روږدېدل بېلابېل لاملونه لري، لکه ځانګړي لاملونه، ټولنیز، سیاسي، فرهنګي، اقتصادي، جګړې، مهاجرتونه او داسې نور... ددغو یاد شویو لاملونو په منځ کې دوه لاملونه د انسانانو په روږدېدنه کې خورا زیات اغېزمن دي، چې یوه ډله یې ځانګړي لاملونه دي او بله ډله یې ټولنیز.

ځانګړي لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې پخپله په شخص پورې اړه لري او د هغه د معتاد کېدو سبب کېږي، د ځانګړو لاملونو په نامه یادېږي، لکه:

– د ځلمیتوب دوره: د نوې ځوانۍ دوره هغه مرحله ده چې د روحي ناورین سره یوځای پیلېږي او د هر شخص په ژوندانه کې یوه ډېره مهمه دوره بلل کېږي. دغه د زلمیتوب دوره چې له ناورین سره پیلېږي یو عمده لامل دی چې ځوان په مخدره توکو باندې اخته شي. ځکه چې ځوانان په دغه دوره کې له سالمې روزنې څخه بې برخې وي. تل غواړي چې خپلواک واوسي. خپل احساسات بیان کړي، کله ناکله د خپل پلار او مور په وړاندې هم په مخالف دریځ کې درېږي، د هغو د نظریو او خبرو مخالفت کوي. ددې لپاره چې خپل شتون ثابت کړي، ځینې وختونه د کورنۍ ارزښتونه هم تر پوښتنې لاندې نیسي. همدارنګه د کنجکاوۍ حس چې ددغې دورې یو ځانګړتیا ده، ددې سبب کېږي چې نوي ځوانان د نشه یي توکو په هکله فکر او کنجکاوي وکړي او دغه کنجکاوي او فکر کول یې د نشه یي توکو تر استعماله ورسوي.

په ځان باور نه درلودل: په ځان باور نه درلودل او ځینې نور شخصي لاملونه له روږدېدو الي سره اړیکې لري. په هره کچه چې د یو شخص اراده کمزورې وي او په ژوند باندې د کنترول لرلو احساس یې غښتلی نه وي، یا په ځان هېڅ باور ونه لري یا پر ځان یې د باور احساس کمزوری وي، نو په هماغه اندازه یې په مخدره توکو باندې د اخته کېدلو خطر زیات وي.

– روحي پرېشانی (ژور خپګان): په نشه باندې د اخته کېدلو یو لامل روحي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفسياتي علتونه دي، لکه خپګان، ځاني کمزوري او روحي تشويشونه.

دا لامل په سلو کې (۷۰) دی، يا په بله وينا په سلو کې (۷۰) کسان د روحي پرېشانۍ له کبله په نشه يي توکو اخته کېږي.

ـ د سرپرست نه درلودل: ځينې ځوانان کله ناکله په داسې حالاتو او ځايونو کې ژوند کوي چې که خوښه يې وي او که نه په نشه يي توکو اخته کېږي. له بله پلوه د پالونکي نه درلودل او يا د بېلابېلو لاملونو له کبله کور پرېښودل، په هوټلونو او رستورانتونو کې شاګردي کول او داسې نور لاملونه سبب کېږي چې د نشه يي توکو په لومو کې ونښلي او ټول ژوند يې قرباني شي.

د مخدره توکو په هکله مثبت ليد:

د نشه يي توکو د اخته کېدو (اعتياد) په لاملونو کې يو ډېر مهم لامل دادی چې ځوان د نشه يي توکو په هکله مثبت ليد لري او خوشبينانه قضاوت کوي. ځينې روږدي کسان فکر کوي چې ګواکې د مخدره توکو استمال د هغوی جسمي قوه پياوړې کوي او د ځاني ستړيا په لرې کولو کې اغېزمن دي، روحي سکون او ارامتيا رامنځته کوي. دغه ډول قضاوتونه ددې سبب کېږي چې ناپوهه او بې تجربې کسان نشه يي توکو ته وهڅوي او روږدي شي.

د نشه يي توکو موقت تاثيرات: ټول نشه يي توکي لکه هيروئين، الکول، کوکاين، چرس، اپين او داسې نور په لومړي سر کې يوه غولوونکې ارامتيا او خوشحالي رامنځته کوي چې د نشه يي توکو استعمالوونکی هڅوي چې بيا دغه توکي استعمال کړي او هماغه لومړنی خوند ترې واخلي، خو وروسته په سترو بدمرغيو اخته کېږي.

ټولنيز لاملونه: ټول هغه اسباب او علتونه چې په ټولنه او يا کورنۍ کې موجود وي او د روږدېدو سبب کېږي د ټولنيزو لاملونو په نامه يادېږي لکه:

- بې بندو باره کورنۍ.
- د ماشومانو په هکله د ميندو او پلرونو بې پروايي.
- د ناوړه او بدو دوستانو لرل.
- په ټولنه کې د قانون او مقرراتو نشتوالی او يا نه تطبيق کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د مخدره توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون.
- بې کاري او د يو سالم کار نه درلودل.
- د نشه يي توکو د ضررونو د خبرتيا د پروګرامونو نشتوالی.
- ټولنيز محروميتونه.
- اقتصادي بې وزلي او يا زياته بډاينه.
- د اسلامي لارښوونو او احکامو څخه بې خبري.
- د مخدره موادو له ضررونو بې خبري په تېره بيا هغه ضررونه چې په اوږده وخت کې راڅرګندېږي.

د متن لنډيز:

په نشه يي توکو باندې اخته کېدل ډېر علتونه لري چې دوه يې خورا مهم دي، ټولنيز عوامل او ځانګړي عوامل. ځانګړي عوامل هغه دي چې پخپله په شخص پورې اړه لري لکه د زلميتوب دوره، په ځان باور نه لرل، روحي پرېشاني، د پالونکي نه لرل، نشه يي توکو ته په مثبت نظر کتل.

په ټولنيزو عواملو کې د کورنيو انظباط نه درلودل، د مور و پلار بې پروايي، له بدو دوستانو سره راشه درشه، په ټولنه او کورنۍ کې د قانون نشتوالی او يا نه تطبيق کېدل، د نشه يي توکو د خرڅلاو د بازارونو شتون، بې کاري، بې وزلي، د نشه يي توکو پر ضد د پروګرامونو نشتوالی، ټولنيز محروميتونه، د اسلامي لارښوونو څخه بې خبري، دا ټول هغه عوامل دي چې يو شخص نشه يي توکو ته مخه کوي.

په دې توګه موږ ټولو او په تېره ځوانانو ته لازمه ده چې له نشه يي توکو څخه ځانونه لرې وساتي او له نورو سره هم مرسته وکړي چې نشې ته مخه نه کړي، ځکه چې نشه په کورنۍ او ټولنه کې د انسان اعتبار ختموي او په ورو، ورو يې د ژوند له ښکلي نعمت څخه هم بې برخې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ـ یو زده کوونکی دې وروسته له ښوونکي څخه متن په لوړ غږ ولولي، نور زده کوونکي دې غوږ ونیسي او بیا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- اعتیاد څه ته وايي؟
- ولې یو شخص په مخدره موادو اخته کېږي؟
- ټولنیز عوامل کوم دي؟
- ځانګړي عوامل کوم دي؟

۲ـ زده کوونکي دې د ښو دوستانو او بدو دوستانو په هکله خو کرښې په کتابچه کې ولیکي او بیا دې په وار سره په ټولګي کې واوروي.

۳ـ زده کوونکي دې په وار سره د نشې په ضررونو خبرې وکړي او د خپلې سیمې د یو نشه یي د ژوند حال دې بیان کړي.

۴ـ زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې پخپلو منځو کې بحث وکړي او د روږدېدنې نور عوامل دې لست کړي، بیا دې د هرې ډلې استازي په ټولګي کې خپل لست واوروي.

۵ـ زده کوونکي دې په وار سره پر دې موضوع (په ځان باور نه درلودل) خبرې کړي او زیانونه دې څرګند کړي.

کورنی دنده

زده کوونکي دې د زلمیتوب د مرحلې په اړه دوه، دوه مخونه ولیکي چې ځوانان څه مسؤولیت لري، ځوان باید څنګه وي او د ټولنې د خدمت لپاره څه ډول وروزل شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو لهجې

مور خبرې په ژبه کوو. ژبه د پوهولو او راپوهولو يوه وسيله ده چې په ټولنه کې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي. لکه څنګه چې په نړۍ کې ژبې ډېرې دي، همدغسې ځينې ژبې د زياتو لهجو لرونکي دي.

لهجه له ژبې څخه راوتلې او په يو ټاکلي ټبر او يا ځانګړي جغرافيايي چاپېريال پورې اړه لري. لهجې د ځينو کلماتو په تلفظ او ويلو کې له اصلي ژبې سره توپير لري. پښتو ژبه هم يوه لرغونې تاريخي اريايي ژبه ده، چې ډېرې لهجې لري.

مور په دې لوست کې د پښتو ژبې په ځينو لهجو بحث کړی دی چې يو له بل سره څه توپيرونه لري او په کومو ځايونو کې کومې لهجې ويل کېږي.

- لهجه څه ته وايي؟
- پښتو ژبې کومې لهجې لري؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه یوه ټولنیزه کسبي پدیده ده چې د هغې په واسطه ټولنیز مناسبات رامنځته کېږي.
ژبه د غړونو یو جوړ شوی سیستم دی چې د یوې ډلې له خوا د پوهولو او راپوهولو لپاره کارول کېږي.

په بله وینا ژبه هغه اوازونه دي چې انسانان یې د خپلو افکارو او خیالاتو د څرګندولو په غرض تر یو خاص سیستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي.
کوم بریدونه چې د یوې ژبې لهجې سره بېلوي، هغه ویيز ګرني، صوتي، ګرامري او لکزیکي توپیرونه دي، ځکه ژبه د یو لړ ویيزو او اوریزو سمبولونو سیستم دی او هر سمبول زموږ د یوه ذهني انځور ښکارندویي کوي او دا انځورونه په خپل وار د انساني چاپېریال او مهال ځیزونه، پېښې او کړه وړه را اخلي، نو جوته ده چې دغه انساني چاپېریال، مهالي ځیزونه، کړه وړه تل په بدلون کې دی او بیا پخپله د وګړو ترمنځ فزیکي کلتوري، ټولنیزې او وټه ییزې ځانګړتیاوې یوه جوته بنه نه شي درلودای.
نو همدغه او وښتنه د ژبني اوښتنې یا په بله وینا د ژبې د رنګارنګۍ لامل او سرچینه ده او په یوه ژبه کې دا رنګارنګي د بېلابېلو لهجو معنا لري.
سیمه ییز او قومي وېش، پوهه او ناپوهي، بډاینه، لږ عمر او ډېر عمر، نارینتوب او ښځینه توب او داسې نور لهجوي توپیرونه دي.
ژبه یو سیستم دی کوم ډله ییز توپیرونه چې په دغه سیستم کې لیدل کېږي، هغه لهجه ده. لهجوي اختلافات اجتماعي وي چې د صنف او طبقې په اساس راغلي وي یا ښایي محلي وي چې د جغرافیوي توپیرونو په اساس رامنځته کېږي. کوم ګروپي توپیر چې په ویلو او غږیز سیستم کې لیدل کېږي، لهجه بلل کېږي. لهجه له اصلي ژبې او سیستم څخه په ځینو کلمو او تلفظونو کې بېله شوي وي. دا بېلتون د قبیلو، سیمو، ښارونو، کلیو، باندو، پوهو او ناپوهو، لوستو او نالوستو ترمنځ د خبرو اترو په وخت کې څرګندېږي او د ژبې عمومي جوړښت ساتي.
پښتو ژبه هم د نورو ژبو په څېر په بېلابېلو سیمو کې د ویونکو د شتون له کبله ډېرې لهجې لري چې د ټولو لهجو څېړل اوږده موضوع ده. دلته په لنډه توګه د پښتو لهجو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو عام وېش باندې خبرې کوو.

د غربي هېوادونو ختيځ پېژندونکو د پښتو لهجې په دوو لويو ډلو وېشلي دي چې يوه ډله يې لوېديځې لهجې او بله ډله يې ختيځې لهجې دي. دا وېش د دوو تورو (ښ،ږ) د توپير پر بنسټ شوی دی چې په لوېديځو لهجو کې (ش، ژ) ته نژدې دی او په ختيځو لهجو کې (خ، گ) تلفظ کېږي.

د وروستنيو څېړنو په پايله کې دربمه ډله د مرکزي لهجې په نوم هم ورزياته شوه. پښتو لهجې په لومړي سر کې په دوو سترو ډلو اصلي او فرعي وېشل کېږي چې هره ډله يې ځانته ډولونه لري.

اصلي لهجې په درې ډوله دي چې په لنډيز سره ورته اشاره کېږي:

۱_ لوېديځه لهجه: دا لهجه د کندهارۍ لهجې په نوم هم يادېږي. د هېواد په لوېديځو او جنوبي سيمو کې ويل کېږي. په دغه لهجه کې دوه ځانگړي توري (ښ،ږ) د (ش،ژ) اواز ته نژدې تلفظ کېږي او بله مهمه ځانگړتيا يې داده چې په کومکي فعلونو کې د (ش) اواز په (س) بدلېږي لکه د (وشو، شوي دي، شته، نشته) کلمې په (وسو، سوي دي، سته، نسته) ويل کېږي.

۲_ مرکزي لهجه: دا لهجه د منځنۍ لهجې په نوم هم يادېږي او د افغانستان په مرکزي سيمو لکه غزني، وردگ، لوگر، پکتيا، پکتيکا او نورو کې ويل کېږي.

په دغه لهجه کې د پښتو ځانگړي توري (ښ،ږ) په خپل اصلي اواز تلفظ کېږي او د تلفظ په وخت کې د ژبې منځنۍ برخه له پورتني تالو سره نښلي.

۳_ ختيځه لهجه: دا لهجه د ننگرهارۍ لهجې په نوم هم يادېږي. د ننگرهار، مومندو، باجوړ، هشنغر او يوسفزو په سيمو کې ويل کېږي. په دې لهجه کې د (ښ،ږ) توري د (خ،گ) په څېر ويل کېږي.

فرعي لهجې: فرعي لهجې په پښتو کې زيات ډولونه لري چې ځينې مهم يې په لاندې ډول دي:

۱_ وزيرۍ لهجه: وزيرۍ لهجه د (ښ،ږ) تلفظ د لوېديځې لهجې په څېر کوي خو په

ځينو كلماتو كې له مركزي لهجې سره اړيكې او نژدېوالى لري. په وزيري لهجه كې هغه (الف) چې د كلمې په منځ او پاى كې راغلى وي په (و) بدلېږي لكه (كال، پلار، كابل) په (كول، پلور، كوبل) اړوي او همدارنګه كله چې (و) د كلمې په منځ كې راشي هغه په (ى) بدلوي لكه (مور، لوند، توت) په (مير، ليند، تيت) تلفظ كوي.

۲_ د ختېكو لهجه: د ختېكو لهجه د (ښ،ږ) په تلفظ كې له لوېديځې لهجې سره سمون لري خو په لغاتو او اصطلاحاتو كې له ختيځې لهجې سره اړيكې لري.

۳_ كاكړي لهجه: دا لهجه په ځينو كلمو كې لوېديځې لهجې او په ځينو كې له مركزي لهجې سره نژدېوالى لري. مثلاً (ژ) د مركزي لهجې په څېر (ز) تلفظ كوي او ژوند، ژبه، ژمی د (زبه، زوند، زمی) په بڼه اړوي او تلفظ كوي.

۴_ د احمدزو لهجه: په دې لهجه كې (ژ) په (ز) او په ځينو كلمو كې (ش) په (س) بدلوي لكه (ژوند، مشر، مياشت) په (زوند، مسر، مياست) تلفظ كوي.

۵_ د وردګو لهجه: دا لهجه د اصلي مركزي لهجې په ډله كې راځي.

۶_ د پكتيا لهجه: دا لهجه هم د مركزي لهجې په كتار كې راځي خو ځينې ځانګړې نښې هم لري، مثلاً ځدران او ځاځي د (راځه، ځي) پر ځاى (راڅه، څي) وايي.

۷_ د اپريدو لهجه: دا لهجه په ځينو كلماتو كې له مركزي لهجې سره او په ځينو كې له ختيځې لهجې سره اړيكې او نژدېوالى لري. په دې لهجه كې (ا،ی) په (و) بدلېږي او د (راشه، خورئ) پر ځاى (روشه، خورو) وايي.

۸_ د يوسفزو لهجه: دا لهجه په اصلي ختيځه لهجه كې راځي.

۹_ د باجوړ لهجه: د ختيځو لهجو په ډله كې ده. په دې لهجه كې (غ،ت) په (ګ،ث) بدلېږي. لكه (غوښه، غاښ، تښته) په (ګوښه، ګاښ، ثښته) تلفظ كوي.

۱۰_ د مومندو لهجه: په ختيځه لهجه كې راځي. په درونډ او ځيږ غږ سره ويل كېږي.

۱۱_ د خوګيانو لهجه: په زياتو كلمو كې له مركزي لهجې سره اړيكې او نژدېوالى لري خو په ځينو كلماتو كې له ختيځې لهجې سره اړيكې پيدا كوي. (و) په (ی) بدلوي لكه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(غوړي) غېړي او (خولۍ) ته (خيله) وايي.

۱۲_ د شينوارو لهجه: دا هم يو فرعي لهجه ده چې په ځينو کلمو کې زير (کسره) په زور (فتحه) بدلوي لکه (ورمېږ) ته (ورمږ) وايي.

د متن لنډيز:

ژبه هغه اوازونه دي چې انسانان يې د خپلو افکارو د ښکندولو په غرض د يو خاص سيستم لاندې د صوتي غړو په واسطه له خولې څخه راباسي. يا ژبه يوه ټولنيزه پديده ده چې اجتماعي مناسبات رامنځته کوي او د پوهولو راپوهولو لپاره کارول کېږي.

که ژبه يو سيستم وګڼو نو په دغه سيستم کې دِله ييز توپيرونه د لهجې معنا لري. دا توپيرونه به يا د طبقې او يا يوې ټاکلې جغرافياوي سيمې له کبله وي. لهجه د اصلي ژبې او سيستم څخه د ځينو کلمو په تلفظ کې بېله شوي وي. دا بېلتون د قبيلو، سيمو، ښارونو، کليو، لوستو او نالوستو خلکو ترمنځ د خبرو په وخت کې ښکندېږي.

د پښتو ژبې لهجې په درې ډلو وېشل شوي دي، ختيځه، لويديځه او منځنۍ لهجه چې دا هره ډله ځانته ويونکي او ټاکلې جغرافيايي چاپېريال لري. د پښتو لهجو وېش د (ږ،ښ) د تورو پر بنسټ شوی دی. سربېره پر دغه وېش په پښتو کې ډېرې فرعي لهجې هم شته چې يو څو ښېلګې يې په لوست کې ولوستل شوې. همدارنګه معياري ژبه هم له دغو لهجو څخه رامنځته کېږي او بيا د يو هېواد په مطبوعاتو، راډيو، تلويزيون او نورو خپرونو کې کارول کېږي. د معياري ژبې د ځينو کلماتو په ټاکلو کې پوهان او د ژبې متخصصين سره په يو ګډ ليکدود فيصله کوي او هغه بيا په ټولو خپرونو کې کارول کېږي. معياري ژبه د ليکدود سره ډېر تړاو لري چې ټولې علمي او ادبي ليکنې بايد په واحد ليکدود وي او همدارنګه په رسمي ټولنو، کنفرانسونو کې په ويناکې هم مراعات کړي.

ديوې ژبې نورې لهجې د وخت په تېرېدو سره معياري ژبه پياوړې کوي او پخپله لهجې ورو، ورو خپله بڼه له لاسه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه

۱ــ زده کوونکي دې لوست په چوپه خوله ولولي او بيا دې لاندې پوښتنې ځواب کړي:

- ژبه څه ته وايي؟
- لهجه څه ته وايي؟
- د پښتو لهجې د کومو تورو په واسطه بېلېږي؟
- په پښتو کې کومې اصلي لهجې پېژنئ؟

۲ــ زده کوونکي دې په وار سره پخپله خوښه د پښتو په يوې لهجې خبرې وکړي.

۳ــ زده کوونکي دې د خپلې سيمې د لهجې پېژندنه په څو کرښو کې له مثالونو سره وليکي او بيا دې خپله ليکنه په ټولګي کې واوروي.

۴ــ زده کوونکي دې په وار سره نظر ورکړي چې د ژبو زده کړه څه ګټه لري؟

۵ــ زده کوونکي دې په څو ډلو وويشل شي او په لاندې لهجو کې دې نور مثالونه پيدا کړي.

- په وزيرۍ لهجه کې (الف) په (و) بدلېږي، مثالونه و واياست؟
- د احمدزيو په لهجه کې (ژ) په (ز) او (ش) په (س) بدلېږي مثالونه و واياست؟
- د ځدرانو او ځاځيو په لهجه کې (ځ) په (څ) بدلېږي، مثالونه دې و وايي.
- د باجوړ په لهجه کې (غ) په (ګ) او (ت) په (څ) بدلېږي، مثالونه يې کوم دي؟
- د اپريدو په لهجه کې (الف) او (ی) په (و) بدلېږي، مثالونه يې کوم دي؟

يادونه: دا بدلون په ځينو کلماتو کې راځي، نه په ټولو کلماتو کې.

کورنۍ دنده

هر زده کوونکی دې د مثالونو په څېر د خپلې سيمې لس کلمې وليکي چې لهجوي توپير پکې څرګند شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویپانګه

((الف))

اتل: نابغه، قهرمان، پهلوان

اتلولي: قهرماني

اتغر: اته غرونه، د کلات په جنوب کې یو ځای دی چې د هوتکیانو حکومتي اداره په کې وه.

اتوم: د یو کیمیاوي عنصر ډېره وړه ذره چې د هستې پروتونونو او الکترونونو څخه جوړه وي او پخپله د هماغه عنصر خواص ولري.

اثر: اغېز

اجرونه: ثوابونه

احتمال: حدس او ګومان

اختناق: خپه کول، د تنفس بندول، د بیان او فکر د ازادۍ بندول

ارشاد: د سمې لارې ښودل

اژدها: ښامار

استعاره: مجازي بیان د تشبه پر بنسټ چې په هغه کې د تشبه له دوو خواو (مشبه یا مشبه به) حذف شوي وي

استغفار: توبه

اسلوب: لاره، طریقه

اشرف المخلوقات: د مخلوقاتو غوره

اطلس: یو ډول ورېښمینه ټوټه

التماس: هیله، ارزو

الحاد: له دین نه ګرځېدل، له خدای ﷻ نه انکار کول، بې دیني او کفر

انحطاط: ځوړتیا، تباهي، پستي

الم: درد

اوتر: وارخطا، پرېشان

اوجاړ: خراب، ویجاړ

اوزان: وزنونه، قالبونه (د شعر لپاره)

ایثار: قرباني

ایوادونه: هېوادونه

اټک: د اباسین سیند او هم ددې سیند پر غاړه د یو کلي نوم دی.

ابدا: تل، دایم، ښکاره کول

اروایي: روحي

اغراق: د یو چا په اړه ستاینه چې عقل یې منلی نه شي.

اعتیاد: روږدي توب، عادت

اهل بیت: د پیغمبر ﷺ کورنۍ

اودوم: چاره، علاج

الهام: هغه فکر چې ناڅاپه په ذهن کې پیدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي

((ب))

باب: معمول، رایج، دکتاب یوه برخه، په باره کې

بادار: اقا، سود

بامم: پالم، روزنه

بدرقه: ملګرتیا، مشایعت، په میلمه پسې شاته تلل

بسیط: ساده او اسان

برهمن: د برهمایي دین لاربنود

بری: فتحه، سوبه، کامیابي

بزم: د خوښۍ او مېلمستیا جشن

بصر: نظر، دید

بلاغت: سوچه وینا، روانه وینا، له معنا او مطلب نه ډکه وینا

بها: قیمت، ارزش

بوره: زوی مرې، هغه ښځه چې زوی یې مړ وي

بولي: یادوي

بیت المال: د اسلامي حکومتونو زیرمې لکه خزانه

باري: د خدای ﷻ نوم، خالق، پیداکوونکی

بدعت: په دین کې یو نوی شی راوړل.

((پ))

پاداش: د یو کار مزد، حقوق

پانګه: زیرمه، سرمایه

پاسوال: ساتونکی، پادشاه

پالل: ساتل، روزل

پاړکی: د شعر قطعه

پاړو: جادوګر، دم کوونکی

پلاټ: طرحه، خاکه

پنځولی: تخلیق کړی، ایجاد کړی

پیاوړی: غښتلی، قوي

پېژندوی: پېژندل شوی، د نوم او نښان خاوند

پلن: قدم، پل، پلی، پیاده

پیشوا: رهبر، مقتدا، رئیس

((ت))

تبلیغ: هغه کار چې بل ته یې رسول غواړي یا بل ورباندې خبروي

تاب: قدرت، برابري، مقاومت

تاړاک: چور، لوټول

تجهیز: د وسایلو اماده کول لکه مړی په کفن کول

تجاهل: ځان په ناداني وهل

تحریک: راپارېدل، د یو کار د سرته رسولو لپاره یا د یو حالت ښکاره کول، بهیر، غورځنګ، لمسون

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحول: بدلون

تحت الثري: د ځمکې تل

تخیل: خیال

تداوم: دوامداره، پرله پسې

ترپله: تېښته

ترله: د تره لور

ترنم: زمزمه، د شعر ویل، اواز، نغمه

ترووږمی: تیاره

تشبیه: یو شی د بل شي سره مخې کول چې

ورته والی ولري

تعادل: برابري

تعبیر: معنا

تعبیرونه: معناگاني

تقوا: پرهېزگاري

تکامل: وده

تصدیق: تائیدول، شاهدي ورکول

تکذیب: دروغ یا ناسم گڼل

تکفین: مړي ته کفن اغوستل

تلطف: مهرباني، خوش رفتاري

تم: درېدل

تمدن: پرمختگ، ترقي

تمنا: ارزو، هیله

تهذیب: پاکېدل او اصلاح کېدل له عیبونو نه

توازن: برابري

توښه: د سفر خوراکه، اذوقه

تور: تور (رنگ) تهمت، ترېدل

تورن: تهمتي

تومن: د ایران غیر رسمي پولي واحد

تون: ځای

تیری: تجاوز

تیکی: د تورې غلاف

تښتېدوني: تښتېدل، تښتېدونکي

تحصیل: حاصلول، زده کړه، درس ویل،

لاسته راوړل

ترپلل: تښتېدل، ځغاستل

تسکین: ارامول، ارام کول

تقلید: پیروي، پېښي

تلفیق: د دوه یا څو سیزونو یو له بل سره

ترتیب ورکول او منظم کول

تلمیح: په مالگه کول، په شعر کې یوې

مشهورې کیسې ته اشاره کول

تناسب: مناسب، د یو شي په اجزاوو کې

هماهنگي

تمرد: مقاومت، د چا پر وړاندې درېدل

((ټ))

ټال: ځنډ، ځنډېدل

ټاټوبی: وطن، هېواد

ټبر: قوم

ټولنپوهنه: جامعه شناسي، هغه پوهنه چې

د ټولني او بشري ډلو په اړه معلومات

ورکوي.

((ث))

ثنا: دعا، ستاینه، درود، حمد

((ج))

جاگیر: ځمکه

جبران: د یو تېر بد عمل د تلافی لپاره ښه کار کول

جامد: هغه جسم چې معین حجم او شکل ولري او د شکل د تغیر په وړاندې مقاومت

څرګندکړي لکه اوسپنه، تیږه

جدل: جنګ، مشاجره

جذبات: احساسات، ولولې

جرس: ګینګرۍ، زنګوله

جروم: اوسنی ګرمسیر چې د قندهار په جنوب غرب کې واقع دی

جزم: محکم، استوار، نه تغیریدونکی

جګې جګې: هیله کول، کاشکې

جمال: ښکلا، ښایست

جور: ستم، ظلم کول

جمال: ښکلا، ازلي ښکلا چې د خدای ﷻ ازلي صفت دی.

((ځ))

ځواک: توان، قوت

((چ))

چپاو: حمله، هجوم

چور: تالان، لوټل، غل، غلا

چشتیه: یوه تصوفي طریقه ده

چم: کلی، کوڅه، چل

((ح))

حبیب: دوست، ملګری

حسرتونه: ارمانونه

حصار: دیوال، قلعه

حکایت: قصه، نکل

حکمت: پیژندنه، هوښیاري، پند، خدایي علم

حنفي: د څلورګونو مذهبونو نه یو مذهب دی، ابو حنیفه نعمان بن ثابت ته منسوب

حیرت: حیراني

((خ))

خدنګ: تیر، هغه کلک لرګی یا ونه ده چې له هغه نه نیزه، تیر او د اس زین جوړوي

خروش: چیغه، کریکه

خلق: ایجاد، پیدا کول، په وجود راوړل، د یو هنري اثر منځ ته راوړل

خلقت: پیدایښت

خودبینه: متکبر، مغرور

خودنمای: ځان ښودونکی، ریا

خول: تاج، افسر، خولۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د))

د سالو وږمه: د ریګستان نسیم
دد: داړونکی حیوان
دُر: مرغلرې
دربیله: تیاره
درناوی: احترام
درهمونه: د اماراتو پولي واحد، درهم جمع درهمونه
دروه: دروغ، فریب
دریځ: منبر، موقف
دم ختلی: مړ (چې ساه یې وتلی وي)
دم: ساه
دمن: د غره لمن د دښتې پراخوالی
دون: پست، ټیټ، ناخیزه
دښن: دښمن
دښنه: د دښمن جمع یعني دښمن
دغه بازي: فریب کول، مکر کول
دانشمند: پوهه، عالم

((ذ))

ذلت: خواري، شرمنده ګي

((ر))

رېږي: ستونزې
رپي: رپېدل، لړزېدل
رحلت: کوچ، سفر، وفات
رزم: جنګ، جګړه
رکاب: فلزي حلقه ده چې د اس په زین پورې تړلې وي
رکیبی: غاب
رندي: زیرکي، ازادي، بې پروايي، هغه عمل یا چار چې د ټولنې له دود دستور څخه لرې وي.
رهبر: لارښود، مشر، رهنما
روحیات: هغه علم چې د روح او ژوند څېړنه کوي
روش: لاره، طریقه
رومان: یو ډول ناول چې پېښې او د مینې داستانونه پکې وي
رومانتیک: داستاني، تخیلي، افسانوي
رونلی: رونول
رویدار: مخور
ریا: تظاهر، خپل ځان خلکو ته په نیکی ظاهرول
ریاضت: د نفس د پاکی او ښو اخلاقو لپاره د رنځونو زغمل
رجا: ویره، امیدواري
ردیف: په یو شعر کې له قافیې وروسته د هم وزنه کلمو تکرار، چې معنا یې یو ډول وي، ردیف ګڼل کېږي.
رغبت: میل، ارزو
روحي: روح ته اړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

روضه: مقبره، هديره، قبر

((ز))

زبون: بیچاره، ناتوان، عاجز، خوار
زعفران: ترکیبي رنګ لکه د زعفران رنګ، ژېړ نارنجي رنګ ته ورته
زل: منحرف کېدل، ښويېدل، له حق او صواب نه
زنګاره: زنګ، د اوسپنې او فلزاتو زنګ
زنګي: زنګ وهلی، تور
زهد: عبادت کول، دنیا ترک کول
زهیر: ناتوانه، کمزوری، غمجن، خوابدی
زیارنه: کوښښ، زحمت
زیب: زينت، ښکلا
زړن: زړور، شجاع، دلاور
زیب: هغه څه چې د ښکلا سبب کېږي، زېور، لیاقت، مناسب
زمینداور: په غورکې د یوه پخواني ځای نوم و

((ژ))

ژوبله: جګړه

((س))

ساد: سم، رښتیا ویونکي
سالو: میده شګه

سانسور: کنترول او سخت ګیري په رسنیو، د ځینو شیانو حذفول په اخبارونو، کتابونو، مجلو او نورو کې
سبحان: پاک
سروپای: شال، دستیار
سرور: رهنما، سرپرست، پیشوا، دکورنۍ مشر
سرښندنې: قرباني
سخاوت: عطاء، بخشش، کرم
سعادت: نېکمرغي
سمبال: اماده
سوبه: فتح، ظفر
سور: سوري کورنۍ، د پښتنو یو خیل
سمبول: نښه
سیرت: کړه وړه، خوی عادت، لاره

((ش))

شاکر: شکر کوونکی
شفاهي: د ژبې په وسیله ویل شوی، ژبنی
شفاعت: د عفې غوښتل، یا د مرستې غوښتل له یو چا نه
شواخون: غم، رنځ، تکلیف

((ښ))

ښکلونکي: ښکلی کوونکی
ښندم: قربانوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ص))

صوبېدار: د مغلو د حکومت په اداري تشکیلاتو کې د والي څوکی

((ض))

ضیافت: مېلمستیا

((ط))

طاعت: بنده ګي، فرمانبرداري

طامع: طمعه کوونکی، حریص

طیلسان: یو ډول جامه وه، چې لستوني يې نه لرل، لکه چپنه، چې قاضیانو او خطیبانو به پر اوږو اچوله.

((ظ))

ظلمت: تیاره، تورتم

ظلام: تیاره، تورتم

((ع))

عابد: عبادت کوونکی

عامل: سبب، وجه

عبور: تېرېدل

عدالت: برابري، نیاو، انصاف

عرفان: د خدای ﷻ پېژندنه

عشور: لسمه

عطا: بخشش، بخښل

عقیق: تور بخن زېنتي کاڼی چې یمني عقیق يې ډېر مشهور دی

عنا: رنځ ایستل، د سختیو لیدل، مشقت، سختي

عنایت: مهرباني، شفقت

عنعنات: دودونه، رواجونه

عواطف: مینه، علاقه، نژدیتوب

عارف: د معرفت خاوند، پېژندونکی

عصیان: نافرماني، سرغړونه، شورش

علی الدوام: پرله پسې، دوامداره

عقبا: اخرت، هغه دنیا

عیان: ښکاره، څرګند، ظاهر

((غ))

غاصب: غصب کوونکی، څوک چې د بل چا له رضا نه په غیر د هغه حق واخلي

غبرګون: ځواب، عکس العمل

غرج او غرجستان: هغه سیمې چې د غور او هرات له شماله پیل او تر امو پورې رسېږي، غرباً تر مرغاب او مرواالرود او شرقاً د بلخ ښندو ته رسېږي

غشی: تیر

غفور: بخښونکی د ګناهونو

غلیم: دښمن

غلبلې: چغې، نارې، سورې

غلو: مبالغه چې عقل يې نه مني

غمزه: کرشمه، د سترګو او وروځو حرکت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل چا د پاملرنې لپاره

غنا: بډاينه، د مال زياتېدنه

غوغا: چيغې، نارې، سورې

((ف))

فاضلان: عالمان، د فضل خاوندان

فتنه: عذاب، بيمارې، د خلکو ترمنځ اختلاف

فديه: هغه مال چې د چا د ازادۍ په غرض ورکول کېږي يا هغه مال چې د بلا د رفع لپاره ورکول کېږي

فراق: جدايي، بېلتون

فرقت: جدايي، فراق

فرهنګيالی: د فرهنګ خاوند، فرهنګپال

فصاحت: څرګنده او روانه وينا

فضله مواد: بېکاره مواد، خځلې

فضيلت: برترې، په علم کې لوړه درجه

فيض: بخشش، برکت، ډېرېدل

فيروزکوه: د سفيدکوه وروستۍ لړۍ، چې د هرات په شمال غزني برخه کې واقع ده. د فيروزکوه په نامه يادېږي.

فوشنج: په هرات کې د يو ځای نوم

فضول: بيهوده

فلک: آسمان

((ق))

قافله: کاروان، هغه ډله چې په سفر روانه وي او يا له سفره راځي

قاموس: د لغاتو کتاب

قبيله: طايفه، هغه ډله خلک چې د يو سړي اولاده وي

قضا: تقدير، سرنوشت، د قاضي عمل او شغل، قضاوت

قطر: د عربي اماراتو يو ملک

قلندر: درويش، هغه مجرد شخص چې دنيا ته يې شا کړې وي

قضاوت: د دوه کسانو ترمنځ عدالت کول

قادر: توانمند، د توان لرونکی، د خدای ﷻ له نومونو او صفتونو څخه يو دی.

قافيه: په لغت کې وروسته ته وايي او په يو بيت کې د دوه مسرعو د وروستيو کلماتو هم اهنګۍ ته وايي، چې په معنا کې توپير لري.

قايم: توان مند، محکم، ولاړ

((ک))

کان: پېښت، نسل

کام: ارزو، اراده، قصد

کبريا: عظمت، لويي، بزرګي

کثافات: بېکاره شيان، خځلې

کرکټرونه: د کيسې، ناول او ډرامې شخصيتونه

کروړ: محکم، سخت، کلک

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرم: غوځ، ژوبل، زخمي
کنایه: هغه وینا یا کلمه چې د خپلې اصلي معنا نه په غیر یعنې مدلول باندې دلالت وکړي
کنعان: په عراق کې د یوې تاریخي سیمې نوم دی
کهاله: کهول، کورنۍ
کهول: خاندان، کورنۍ
کوډې: جادو
کول: کهول، کورنۍ
کونین: دواړه جهانونه (دنیا او اخرت)
کوټ: کلا
کوټوال: کلاوال، کلا لرونکی، کلا ساتونکی
کجل: رانجه
کوټه: ناچل
کیمیا: د پخوانیو په اصطلاح هغه ماده چې د هغې پواسطه به یې مس په سرو زرو بدلول
کښ: د سیند د غاړې کلی
کویله: د یو هندي مرغه نوم دی لکه بلبل چې ښه اواز لري
کهسار: غریزه سیمه، غرنۍ سیمه

((گ))

گاهې: کله
گرداب: په سیند کې هغه ځای چې اوبه یې تاوېږي، د اوبو غولی

گروه: عقیده
گروهېدل: عقیده لرل
گلبدن: د گل په څېر نرم او نازک بدن
گلرنگ: د گل په رنگ
گلرخسار: گل مخی
گلرخ: گل مخی
گمراه: هغه څوک چې لاره یې غلطه کړې وي
گنج: خزانه
گوښې: یوازې، تنها
گروهېدل: دین، عقیده لرل
گوهر: قیمتي کانی لکه الماس، زمرد، یاقوت، مرغله

((ل))

لتاړ: ویجاړ
لرغون: قدیم، لومړنی، پخوانی
لطافت: نرمي، نازکي، ښکلا، نرمه او نیکه وینا
لمانځل: درناوی کول، لمونځ کول، عبادت، تجلیلول
لور: لورېینه، پېرزوینه، مهرباني، شفقت، رواداري
لتېر: حمله، د حملې یو بد حالت
لکزیکي: لغوي پانگه
لوني: شیندي، وربېري، پاشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

((م))

ماتم: غم، مصيبت

ماتېدوني: شکست خوړونکي

مامن: وطن، ټاټوبی

ماهيت: حقيقت، د يو شي سرشت

مايع: اوبلن

مبالغه: د چا په ستيانه کې زیاتی چې له اعتدال نه لرې وي

مبتلا: روږدی، اخته

مجازي: غير حقيقي

محتوا: منځپانګه، مضمون

محشر: د خلکو د راټولېدو ځای، د قيامت ورځ

محکوم: تر حکم لاندې، حکم پرې شوی

مخسور: سرخرويي، سرلوړي

مدبر: تدبير کوونکی، باتدبيره، عاقبت انديش

مدت: وخت، زمان

مدعا: مقصد، هغه څه چې ادعا شوي وي

مدفن: قبر

مرتبې: درجې، مقامونه، موقفونه

مرثيه: ويرينه، هغه شعر چې د چا د مړينې وير پکې کېږي.

مرصع: په جواهرو تزين شوی

مرو: د ترکمنستان په جنوب کې د يو ښار نوم دی

مرکب: ترکيب شوی، هغه کلمه چې له دوو يا څو توکو څخه جوړه وي

مزاج: طبيعت

مساوات: برابري، يو له بل سره برابرېدل

مسموميت: زهري کېدل

مشورت: مشوره، مفاهمه

مشابه: ورته، يو ډول

مصفی: تصفيه شوی، پاک شوی، خالص، بې عيبه

مظلوم: بېچاره، ځپلی، چې ظلم پرې شوی وي

معتاد: روږدی، اخته

معتزر: عذر غوښتونکی

معصيت: ګناه، نافرماني

مقبول: قبول شوی، خوښ شوی

مکر: حيله، فريب

مل: ملګری

مکلف: ګومارل شوی، متعهد کېدل

ملحد: هغه څوک چې په خدای عقيده نه لري او يا له دين نه اووښتی وي

ملونه: د مل جمع، ملګري

من: زړه، اراده

مناسبات: راشه درشه، اړيکې

منافقي: دوه مخي

منزه: پاک، سپېڅلی

منشاء: سرچينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

منظرکشي: د منظرونو ترسیمول
منګور: مار
منبنت: قبلول
مهجور: مبتلا په هجران، لرې، تبعید شوی
مهذب: پاک او سپېڅلی، له عیبونو نه پاک، د ښو اخلاقو خاوند
مواس: ساتونکی، محافظ
مورفولوژي: اواز پېژندنه
موعظه: پند او نصیحت
موفقیت: کامیابي، بریالیتوب، بری
مفروق: هغه عدد چې له بل عدد نه کمېږي
مؤرخین: تاریخ لیکونکي
میرخمن: دښمن
متعلق: ترلی، متصل، یو چا یا څه شي ته منسوب
متجانس: همجنس، هم شکل، یو ډول
متناظر: ورته، یو شان
متناوب: وار په وار، یو په بل پسې
مطایبه: شوخي، هغه وینا چې شوخي او طنز پکې وي.
معیار: د اندازه‌کولو وسیله، سرمشق
مغلوب: شکست خوړلی، ماتې خوړلی
مناهي: د منع جمعه، منع شوي کارونه
منثور: هغه کلام چې وزن او قافیه ونه لري
منديش: د غوریانو پایتخت، یوه تېنګه مشهوره کلا

مُل: شراب
محرقه: یو ډول ناروغي ده، چې دوامداره تبه لري.
محاوره: خبرې اترې، اصطلاح
مجازي: غیر واقعي، غیر حقیقي.
مجهول: هغه څه چې نامعلوم او ناآشنا وي
منفور: د نفرت وړ
موضوعي: چې په یوه خاصه نقطه او یا یو ځای پورې ترلې وي
منصور: کامیاب، حسین بن منصور حلاج چې د وحدت الوجود د فلسفې لوی علمبردار و.
منظوم: هغه کلام چې وزن او قافیه ولري
منعکس: انعکاس شوی، څرګند
مورفیم: د ژبې تر ټولو کوچنی معناد او واحد چې که تجزیه شي خپله معنا له لاسه ورکوي.
میرخي: دښمن، دښمني، دښمنان
مهر: محبت، دوستي، مینه

((ن))

ناتار: تاراج، یلغار
نار: اور
نانغتان: نااوریدونکي
ناورین: مصیبت، ماتم، غم
ناصبور: بې صبره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتلی: زار، زبون، افسرده

نشاط: خوښي، ارزو، هیله

ندامت: پښېماني

نصرت: فتحه، سوبه

نغوړه: اوربدل، اوره

نوا: اواز، نغمه

نیاو: عدالت، مساوات

نیرنګ: فریب، مکر، حیله

نصاب: ټاکلې اندازه چې زکات پرې

واجبېږي، درجه، مقام

نفسي: هوا او هوس، روحي، روحاني

((و))

ورم: پند، نصیحت

وعظونه: نصیحتونه کول

ویاړ: افتخار

ویرنه: ویر، ماتم، سوګ

وبله: یو تر بله

ودنه: وده، نمو، غوړېدنه

وستاکار: د ټوپکو جوړوونکی

وکوراوه: باطل کول

وټه ییز: اقتصادي

وصف: ستاینه، توصیف

وصال: دیدن

((هـ))

هجوم: ناڅاپه حمله، یرغل

هدایت: لارښوونه

هذب: بې عیبه، صاف

هریوا: د هرات پخوانی نوم

هستوني: تخلیقات، ایجادات

هسک: آسمان، لوړ

هنربت: د هنر لرونکی

هوري: هلته

هوډ: عزم، اراده

هیجان: حیرانېدل، په احساساتو راتلل، جذباتي کېدل

هیرو: اتل، قهرمان

هزل: هر ډول غیر جدي ویناء شعر یا نثر چې غیر اخلاقي مضامین ولري او د اجتماعي ادب مخالف وي.

هوا: خواهش، نفس، هوس، میل، تمنا

((ی))

یرغ: هغه اس چې تېز رفتار کوي، اسلحه

یرغالم: یرغل کوم

یرغل: حمله، هجوم

یون: حرکت، تګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه

۱ـ ادب پوهنه، سید محی الدین هاشمي، د اریک گرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال.

۲ـ ادبي بحثونه، گل پاچا الفت، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۱ هـ. ش. کال

۳ـ بدیع او بیان، پوهندوی نور احمد شاکر، خپرونکی: د پوهنې وزارت د تالیف او ترجمې ریاست، ۱۳۵۵ هـ. ش. کال.

۴ـ بدیع او د پښتو شعر، اورنگزېب ارشاد، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۶۹ هـ. ش. کال.

۵ـ په پښتو ادب کې د سولې انعکاس، څېړنوال محمد عارف غروال، د علومو اکاډیمي، کابل، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.

۶ـ پښتنې مېرمنې، عبدالرؤف بېنوا، دولتي مطبعه، ۱۳۲۳ هـ. ش. کال.

۷ـ پښتو ادب کې متل، داور خان داود، یونیورستي بک ایجنسي خیبر بازار، پېښور، ۱۹۹۰م. کال

۸ـ پښتو لنډۍ، عبدالرؤف بېنوا، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.

۹ـ پټه خزانه، محمد هوتک، د پوهنې وزارت، د دارالتالیف ریاست، دویم جلد، کابل، دولتي مطبعه، ۱۳۳۹ هـ. ش. کال

۱۰ـ په افغانستان کې چاپېریال ته ورپېښ خطرونه، پوهنمل شیر احمد گردیوال، د افغانستان د مطالعاتو مرکز، دانش کتابتون، پېښور، ۱۳۷۸ هـ. ش. کال.

۱۱ـ پښتو گرامر، پوهاند صدیق الله رښتین، یونیورستي بک ایجنسي، پېښور، ۱۳۷۲ هـ. ش. کال.

۱۲ـ پښتو لهجې، څېړنپوه علي محمد منگل، د علومو اکاډیمي، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.

۱۳ـ پښتو نحوه، پوهندوی ډاکټره زرغونه رښتین زیور، د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز، پېښور، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.

۱۴ـ پښتو اصطلاحات او محاورې، محمد گل نوري، پښتو ټولنه، ۱۳۲۰ هـ. ش. کال.

۱۵ـ تاریخ ادبیات جهان، باکنر تراویک، ژباړونکی عربعلي رضایي، دویم جلد، تهران، ۱۳۸۳ هـ. ش. کال.

۱۶ـ تاریخ مرصع، افضل خان خټک، د دوست محمد کامل مومند په مقابله او سریزه، پېښور، ۱۹۷۴م. کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷_ ځانځانی خامار، سید بهاو الدین مجروح، خپرو ونکی د کلید د کتاب خپرولو اداره، دویم چاپ، ۱۳۸۵ هـ. ش. کال.
۱۸_ د استاد الفت نثري کلیات، د اسمعیل یون په زیار، خپرو ونکی د اطلاعاتو او کلتور وزارت، دولتي مطبعه، ۱۳۷۰ هـ. ش. کال.
۱۹_ د پښتو ادبیاتو تاریخ (لرغوني او منځنۍ دورې) سرمحقق زلمی هېوادمل، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۷۹ هـ. ش. کال.
۲۰_ د بدیع فن او پښتو شاعري، پوهنیار محمد ابراهیم همکار، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۸ هـ. ش. کال.
۲۱_ د مهدي داستاني کلیات، تدوین او سریزه د زرین انځور، د افغانستان د لیکوالو انجمن، کابل، ۱۳۶۷ هـ. ش. کال.
۲۲_ د اشرف خان هجري دیوان، تحقیق، ترتیب او سمونه، همېش خلیل، خپرو ونکی پښتو اکېډیمي پېښور یونیورستي، ۲۰۰۱م. کال
۲۳_ د لیکوالۍ فن، سید محی الدین هاشمي، میرویس کتاب پلورنځی، ۱۳۸۲ هـ. ش. کال.
۲۴_ دریای گوهر، دکتر مهدي حمیدي، دویم جلد، تهران، ۱۳۶۹ هـ. ش. کال.
۲۵_ د پښتو ټپې او ژوند، سلما شاهین، پښتو اکیډیمي پېښور یونیورستي، جدون پریس، ۱۹۸۹م. کال
۲۶_ د پښتو ادبیاتو منځنۍ دوره، پوهاند ډاکټر زیور الدین زیور، د ساپي څېړنو او پراختیا مرکز، پېښور، ۱۳۸۶ هـ. ش. کال.
۲۷_ د پښتو نثر هنداره، پوهاند صدیق الله رښتین، یونیورستي بک ایجنسي، پېښور
۲۸_ د ادبیاتو په لړ کې، پوهنمل بریالی باجوړی، خپرو ونکی حسام ادبي ټولنه، کابل، ۱۳۸۷ هـ. ش. کال.
۲۹_ د پښتو ادبیاتو تاریخ، کاندید اکاډمیسن سرمحقق محمد صدیق روهي، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۴ هـ. ش. کال.
۳۰_ د خوشحال ختک کلیات، د افغانستان د علومو اکاډیمي، د ژبو او ادبیاتو انستیتوت، د ادب او فولکلور څانگه، کابل، دولتي مطعه، ۱۳۵۹ هـ. ش. کال.
۳۱_ د نړۍ ولسي کیسې، صفیه حلیم، میوند کلتوري ټولنه، کندهار، ۱۳۸۴ هـ. ش. کال.
۳۲_ د خواجه محمد بنگښ دیوان، ترتیب او تدوین: خیال بخاري، پښتو اکیډیمي پېښور یونیورستي، ۱۹۶۵م. کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

٣٣_ د پښتو ژبې لنډګرامر، محقق سید محی الدین هاشمي، د اریک ګرځنده کتابتونونو اداره، پېښور، ١٣٨٣ هـ. ش. کال.
٣۴_ زرینې ځانګې، حبیب الله رفیع، د افغانستان د علومو اکاډیمي د ژبو او ادبیاتو علمي او تحقیقي مرکز، پښتو ټولنه، ١٣۶٠ هـ. ش. کال.
٣۵_ که سوله وي، رولاند جیز، د یونسکو او بي بي سي د تعلیمي پروژې خپرونه، پېښور، پبلک ارټ پربس، ١٩٩٧م. کال
٣۶_ لیکوالي ((املاء او انشاء)) ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ١٣٣٩ هـ. ش. کال.
٣٧_ نا اشنا سندرې، سید بهاو الدین مجروح، دکلید دکتاب خپرولو اداره، دویم چاپ، د نبراسکا تعلیمي مطبعه، ١٣٨۵ هـ. ش. کال
٣٨_ ننګیالی د زمانې، سرمحقق زلمی هېوادمل، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه، ١٣٨٠ هـ. ش. کال.
٣٩_ نوي ژبپوهنه او ژبني مسایل، حبیب الله تږی، پښتو ټولنه، ١٣۴۵ هـ. ش. کال.
۴٠_ پښتو پښویه، پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار، کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، ١٣۶٢ هـ. ش. کال
۴١_ د پښتو ادب تاریخ، پوهاند صدیق الله رښتین، پښتو ټولنه، کابل، ١٣٢۵ هـ ش. کال
۴٢_ پښتو څېړنې (د مقالو ټولګه) لومړی ټوک، پښتو ټولنه، ١٣۵۴ هـ. ش. کال دولتي مطبعه
۴٣_ د حاجي جمعه بارکزي دیوان، سریزه او لغتنامه د پوهاند عبدالشکور رشاد، خپرونکی: د افغانستان د علومو اکاډیمي، ١٣۶٠ هـ. ش. کال
۴۴_ ادبي فنون (بدیع او بیان) پوهنمل محمد اقا شېرزاد، کابل، ١٣٨۴ هـ. ش. کال
۴۵_ فولکلوري ورمې، سرمحقق علي محمد منګل، کابل، ١٣٨٧ هـ. ش. کال
۴۶_ توريالی پښتون (د خوشحال د سیمینار د مقالو ټولګه) پښتو ټولنه، ١٣۵٠ هـ. ش. کال، دولتي مطبعه
۴٧_ معلومات اساسي در مورد دوا و مواد نشه اور، جان الن، پروژه های تعلیمي برای افغانستان، بي. بي. سي، پبلک ارت پربس، پیشاور، سال ٢٠٠٠م.
۴٨_ فرهنګ فشردهٔ سخن، (جلد ١ _ ٢) داکتر حسن انوری، تهران، سال ١٣٨٢ هـ ش.
۴٩_ پښتو _ پښتو تشریحي قاموس، (١ _ ۴ټوک) د افغانستان د علومو اکاډمي د ژبو او ادبیاتو انستیتوت، کابل، ١٣۵٨، ١٣۶٠، ١٣۶١، ١٣۶۵ هـ. ش. کلونه.
۵٠_ اوسني لیکوال (درې ټوکه) عبدالرؤوف بېنوا، کابل، دولتي مطبعه کلونه، ١٣۴٠، ١٣۴١، ١٣۴۶هـ.ش.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library